

Jačanje sudskog i administrativnog odgovora za zaštitu prava i sloboda žena u BiH

Strengthening judicial and administrative response to women's rights and freedoms in BiH

ANALIZA O PRAVNOM POLOŽAJU I PRISTUPU PRAVDI ŽENA U BOSNI I HERCEGOVINI

VAŠA PRAVA BiH
Legal Aid Network

Activity supported by the
Canada Fund for Local Initiatives
Activité réalisée avec l'appui du
Fonds canadien d'initiatives locales

Canada

**Jačanje sudskog i administrativnog odgovora za zaštitu prava i sloboda
žena u Bosni i Hercegovini**

**Strengthening judicial and administrative response to women's rights and
freedoms in Bosnia and Herzegovina**

**ANALIZA O PRAVNOM POLOŽAJU I PRISTUPU PRAVDI ŽENA
U BOSNI I HERCEGOVINI**

**sa empirijskim istraživanjem odnosa žena prema ostvarivanju prava u
institucionalnom okviru**

Activity supported by the
Canada Fund for Local Initiatives
Activité réalisée avec l'appui du
Fonds canadien d'initiatives locales

Canada

“The opinions contained in this publication do not necessarily reflect those of the Government of Canada”

„Stavovi izneseni u ovoj publikaciji ne predstavljaju nužno stavove Vlade Kanade“

IZDAVAČ:
UDRUŽENJE VAŠA PRAVA BOSNE I HERCEGOVINE
Safeta Hadžića 66a
Sarajevo
Tel. +387 33 789 105
Fax. +387 33 789 106
www.vasaprava.org

ZA IZDAVAČA:
EMIR PRCANOVIĆ

UZ PODRŠKU:
CANADA FUND FOR LOCAL INITIATIVES (CFLI)

DIZAJN I DTP:
SKVER

TIRAŽ:
1.000 KOM

SARAJEVO, 2015. GODINA

*Stavovi i mišljenja izneseni u ovom tekstu su autorska i ne predstavljaju izričite stavove
i mišljenja Vlade Kanade*

SADRŽAJ:

<i>PRAVNI POLOŽAJ I PRISTUP PRAVDI ŽENA U BOSNI I HERCEGOVINI</i>	
Sažetak	5
1. Zakon o ravnopravnosti spolova – primjena u praksi	9
Preporuke	11
2. Pristup pravnoj pomoći za ugrožene kategorije žena	11
Preporuke	14
3. Diskriminacija žena u pristupu pravima - mobbing	14
Preporuke	15
4. Naknada porodiljama i prava trudnica iz radnog odnosa	16
Preporuke	18
5. Porodični zakon FBiH	19
Preporuke	23
6. Prava civilnih žrtava rata u BiH	23
Preporuke	27
7. Zakon o zaštiti od nasilja u porodici RS	27
Preporuke	29
8. Zakon o zaštiti od nasilja u porodici FBiH	29
Preporuke	30
9. Položaj i ostvarivanje prava žrtava trgovine ljudima	31
10. Krivičnopravna zaštita – zakonodavstvo BiH	31
Preporuke	33
EMPIRIJSKO ISTRAŽIVANJE ODNOSA ŽENA PREMA OSTVARIVANJU PRAVA U INSTITUCIONALNOM OKVIRU	
1. Kvantitativno istraživanje	35
1.1. Metodologija kvantitativnog pristupa istraživanju	35
1.1.1. <i>Karakteristika uzorka- žene ispitanice u BiH</i>	35
1.2. Rezultati kvantitativnog istraživanja	40
1.2.1. <i>Odnos prema osnovnim ženskim pravima i nasilju nad ženama</i>	40
1.2.2. <i>Zaštita prava žene na život bez nasilja</i>	43

1.2.3.	<i>Prava žena na radnom mjestu</i>	47
1.2.4.	<i>Nivo povjerenja u ustanove i institucije za zaštitu ljudskih prava</i>	49
2.	Kvalitativno istraživanje-radionice sa ženama	53
2.1.	Ciljevi radionica	53
2.2.	Vremenski okvir radionica	53
2.3.	Ljudski i tehnički resursi	53
2.4.	Učesnici radionica	53
2.5.	Sprovedene aktivnosti.....	54
2.5.1.	<i>Rad u malim grupama, kreativne radionice</i>	54
2.5.2.	<i>Edukacija</i>	54
2.5.3.	<i>Projekcija filma</i>	54
2.5.4.	<i>Vođena diskusija</i>	54
2.5.5.	<i>Demonstracija poštovanja osnovnih ljudskih prava žena učesnica</i>	55
2.5.6.	<i>Evaluacija</i>	55
2.6.	Metodologija rada	55
2.7.	Poteškoće i načini prevazilaženja	56
2.8.	Poseban doprinos/resursi čijim se jačanju doprinijele radionice	57
2.9.	Posebne slabosti/ kritični faktori uočeni tokom izvođenja radionica	58
2.10.	Uticaj sprovedenih aktivnosti na život žena i njihovih porodica	58
2.11.	Relevantni aspekti uočeni u odnosu na pristup žena institucionalnom sistemu zaštite ljudskih prava	59
2.12.	Prava žena u javnom i političkom životu	59

SAŽETAK

Ratifikacijom UN Konvencije o eliminiranju svih oblika diskriminacije prema ženama i drugim pravnim instrumentima, BiH je preuzela odgovornost da, prema međunarodnom pravu o zaštiti univerzalnih prava čovjeka, osigura jednakost između muškaraca i žena u svim sferama života. Međutim, treba učiniti još mnogo toga kako taj cilj postao stvarnost u životu žena. Gotovo desetljeće nakon usvajanja Zakona o ravnopravnosti spolova u BiH, 2003. godine, te donošenja Zakona o zabrani diskriminacije 2009., stvarnost pokazuje da, iako je diskriminacija zabranjena i pravni lijekovi dostupni žrtvama, nepravedno postupanje ne prestaje. Diskriminacija žena strukturalne je i horizontalne prirode te prožima sve kulture i zajednice, kao i sve sektore, razine i područja života. Žene se često diskriminiraju iz različitih razloga, te je važno boriti se protiv diskriminacije žena na sistematičan i sveobuhvatan način kako bi se postigla potpuna i stvarna ravnopravnost spolova. Postizanje ravnopravnosti spolova ključno je za zaštitu ljudskih prava, funkcioniranje demokracije, poštovanje vladavine prava te ekonomski rast i konkurentnost.

Izradom ove analize htjelo se ukazati na specifičnosti i probleme s kojima se žene susreću u raznim sferama života, a koje dovode do stvarne i opipljive različitosti u tretmanu žena i pristupu pravima shodno važećim propisima na teritoriju BiH.

Zakonom o ravnopravnosti spolova u BiH propisano je da je diskriminacija na osnovu spola i spolne orijentacije zabranjena, kao i da diskriminacija po osnovu spola predstavlja svako stavljanje u nepovoljniji položaj bilo koje osobe ili grupe osoba zasnovano na spolu zbog kojeg se osobama ili grupi osoba otežava ili negira priznavanje, uživanje ili ostvarivanje ljudskih prava ili sloboda. Ovaj se zakon u značajnom dijelu poziva na odredbe Zakona o zabrani diskriminacije u BiH i predviđa sudsku zaštitu od diskriminacije na osnovu spola. Iako zakonska rješenja nude razne mogućnosti zaštite prava, u stvarnom životu je primjetno da se provedba ovih

zakona nije konzistentna, niti značajna. Naime, u praksi Udruženja "Vaša prava BiH" primjetno je da je najviše obraćanja korisnica bilo radi diskriminacije u postupcima vezanim za ostvarivanje prava iz radnog odnosa, socijalne zaštite i porodičnog prava, nasilja nad ženama. Mnoge od korisnica kojima se pruža besplatna pravna pomoć istakle su postojanje spolne diskriminacije prilikom zapošljavanja. U pogledu prava na ostvarivanje porodične naknade razlikuju se kantonalni propisi i primjenjuje različit tretman u pogledu majki koje su u radnom odnosu od onih koje to nisu. Također, zbog složene socio-ekonomske situacije na teritoriji cijele države BiH i u ovoj oblasti je primjetan izuzetno veliki priliv korisnica po pitanjima ostvarivanja niza prava na osnovu zakona iz oblasti socijalne zaštite. Tokom 2013. godine u Izborni zakon Bosne i Hercegovine uvedena je rodna kvota od 40% učešća spola koji je manje prisutan u vladajućim strukturama, a istinski napredak će biti moguće vidjeti nakon što se u potpunosti formira politička vlast nakon izbora u 2014. godini. Nasilje nad ženama je i dalje sveprisutno u svim sferama života. Sa visokim rizikom od diskriminacije se suočavaju i Romkinje, žene sa invaliditetom, lezbejke, biseksualne i transeksualne žene (pripadnice LGBT populacije), ovisnice o opojnim drogama i seksualne radnice.

Nakon prvobitnog neuspjeha u donošenju zakona o besplatnoj pravnoj pomoći na nivou BiH, intenzivirani su procesi pojedinačnog donošenja takvih zakona na drugim nivoima vlasti. Navedeno zakonodavstvo je u značajnoj mjeri neusklađeno, što nužno dovodi do nejednakog postupanja prema ugroženim kategorijama osoba, naročito žena, u različitim dijelovima države, do onemogućavanja djelotvornog pristupa pravdi, te u konačnici i kršenja principa vladavine prava. U kontekstu pristupa pravima ugroženim kategorijama žena u BiH, ove osobe predmet su brojnih ograničenja, koja često imaju oblik diskriminacije, naročito u odnosu na mjesto prebivališta. Korisnici besplatne pravne pomoći u različitim zakonima određuju se, u principu, u odnosu na prebivalište, poseban status, te imovinsko stanje, pod uslovom da pravna pomoć

nije uskraćena iz razloga propisanih zakonom. Problematična je kumulacija kriterija statusa i imovinskog stanja u pojedinim dijelovima BiH, kao i činjenica da pojedini zakoni ne predviđaju pružanje pravne pomoći za žrtve trgovine ljudima i žrtve nasilja u porodici koje su predominantno žene. Neusaglašenost zakona postoji i kod utvrđivanja toga ko se smatra građaninom slabog/lošeg imovinskog stanja. Među zakonima postoji i neusaglašenost oko oslobađanja od plaćanja sudskih i administrativnih taksi što svakako dovodi do limitiranja pristupa sudu.

Zakonom o zabrani diskriminacije u BiH propisano je da je mobing oblik nefizičkog uznemiravanja na radnom mjestu koji podrazumijeva ponavljanje radnji koje imaju ponižavajući efekat na žrtvu čija je svrha ili posljedica degradacija radnih uslova ili profesionalnog statusa uposlenog, odnosno da ni jedno lice koje je prijavilo diskriminaciju ili učestvovalo u pravnom postupku za zaštitu od diskriminacije neće trpjeti nikakve posljedice zbog takvog prijavljivanja ili učestvovanja. Diskriminacija u vezi sa fizičkim ili psihičkim zdravljem posebna je vrsta diskriminacije koja nužno u sebe uključuje: diskriminaciju vezano za materinstvo, diskriminaciju bolesnih-invalidnih žena, te diskriminaciju na poslu koja dovodi do psihičkih poremećaja ili sloma. Vidno je da je mobing u BiH u porastu, a čemu svakako doprinosi teška ekonomska situacija, visoka stopa nezaposlenosti i loša organizacija tržišta rada. Zajedničko za sve žrtve mobinga jeste da su posljedice višestruke, primjetan je negativan uticaj na poslovni i na porodični život. Žrtve mobinga se u izrazito malom procentu odlučuju na pokretanje sudskog postupka protiv zlostavljača, kako zbog straha od otkaza sa posla, osiromašenog kućnog budžeta, tako i zbog sudskih troškova. U praksi se često dešava da se mobingovane osobe susreću sa nedovoljnim senzibilitetom sudija za suđenja u predmetima diskriminacije - mobinga, što svakako može obeshrabriti vjeru u djelotvornost pravnih lijekova koji žrtvi stoje na raspolaganju. U prilog tome govore i izvještaji Institucije Ombudsmana za ljudska prava BiH prema kojima je sve manji broj žalbi koji se odnose na mobing, odnosno sve

je manje predmeta mobinga koji bi, eventualno, mogli dobiti sudski epilog.

Pitanje pravnog položaja žena na tržištu rada te ostvarivanje prava iz radnog odnosa, s obzirom na reproduktivnu funkciju, zahtjeva potrebu za posebnom zaštitom i posebnom pažnjom od strane države. Pravo na porodijsku naknadu jedno je od osnovnih prava žena, bilo zaposlenih ili nezaposlenih, a za čiju realizaciju je zadužena država, koja mora osigurati efikasne mehanizme za isplatu u skladu sa međunarodnim i domaćim standardima. Naknada porodiljama u različitim dijelovima BiH različito je tretirana, a sama isplata za majke porodilje je vrlo neujednačena, a u nekim dijelovima države se uopće ne realizuje tako da se može osnovano smatrati da se vrši diskriminacija žena porodilja, prije svega na teritorijalnom principu. Ovaj problem posebno je izražen na području FBiH, odnosno u njenim kantonima. Razlika je u visini novčanog iznosa naknade od kantona do kantona kao i visina novčane naknade za opremu novorođenčeta dok u nekim kantonima jednostavno nisu predviđena sredstva za isplatu ovakvih vrsta naknade. Nezaposlene porodilje svoja zakonom propisana prava u okviru socijalne zaštite, ostvaruju samo u ograničenom obliku odnosno djelimično i u zavisnosti od ekonomske moći pojedinih kantona ili općina te su takve naknade vrlo niske i uglavnom jednokratne.

Porodičnim zakonom Federacije BiH uređuju se porodični odnosi koji nastaju između bračnih i vanbračnih partnera, između roditelja, djece i drugih srodnika po krvi i usvojenju, odnosi starateljstva, usvojenja te posebni postupci za ostvarivanje i zaštitu tih prava. Iako je odredbama ovog zakona regulisano da se radnje u postupcima *poduzimaju hitno*, u praksi to nije slučaj, pa pojedini postupci, iako su nesporne sve činjenice potrebne za vođenje i okončanje postupka, traju i po godinu do dvije dana od dana podnošenja tužbe ili zahtjeva sudu. U praksi su evidentni i problemi kada osobe koje su pravosnažnim i izvršnim presudama dužni davati održavanje to ne čine. Čak i ako su zaposlene i kada sud u skladu sa Zakonom o izvršnom postupku poduzima radnje i aktivnosti radi realizacije rješenja o izvršenju često se dešava da

dijete ne ostvari svoja prava u obimu u kome mu pripadaju. Krivičnim zakonom Federacije BiH normirano je krivično djelo izbjegavanje izdržavanja. Međutim, i pored toga što korisnice iscrpe sve Zakonske mogućnosti u izvršnom postupku i podnesu prijave nadležnom tužiteljstvu, rijetko se dešava da postupajući tužilac podigne optužnicu i proslijedi je sudu na potvrđivanje.

U situacijama kada dođe do prekida vanbračne zajednice i namjere jednog od partnera da pokrene postupak utvrđenja i podjele zajedničke stečevine/imovine, ako jedan od partnera na čije ime je uknjižena imovina ne želi dobrovoljno da dozvoli uknjižbu ili na neki drugi način da ustupi drugom partneru dio imovine nastaju poteškoće u dokazivanju. Naime, potrebno je da se vode dva sudska postupka, prvi postupak dokazivanja postojanja vanbračne zajednice, pa potom postupak utvrđivanja/podjele vanbračne stečevine. Pri ostvarivanju prava na porodičnu penziju, vanbračni partner ne može ostvariti prava na porodičnu penziju iz razloga što zakoni koji regulišu penzijsko-invalidsku oblast ne poznaju institut vanbračne zajednice. Jedan od problema sa kojim se susreću korisnice je i izdavanje putnih isprava i promjena prebivališta za malodobnu djecu. Zakon propisuje da roditelj sa kojim dijete živi mora prethodno i blagovremeno obavijestiti drugog roditelja o promjeni prebivališta ili boravišta koja utiču na obavljanje dužnosti drugog roditelja. U tužbama za razvod braka i povjeravanje djece koje se pripremaju za korisnice traži se od suda da roditelju kojem je povjereno dijete bude omogućeno da bez saglasnosti drugog roditelja može promijeniti prebivalište i pribaviti putnu ispravu za dijete uz prethodno obavještenje drugog roditelja. U praksi se ipak dešava da nadležni organ za izdavanje putne isprave (MUP) zahtijeva i saglasnost oca, iako pravosnažnom sudskom presudom o razvodu braka izdavanje putne isprave i prelazak državne granice nije uvjetovano saglasnošću oca.

U BiH ne postoji zakon o pravima i zaštiti žrtava rata na državnom nivou koji bi na jednak način regulisao statusna prava svih civilnih žrtava rata u BiH bez obzira na mjesto boravka istih i nacionalnu pripadnost. Ova materija je regulisana

na entitetskim nivoima i na nivou Brčko Distrikta. Iako relevantno zakonodavstvo u Republici Srpskoj garantuje brojna prava civilnim žrtvama rata najveći problem predstavlja postojanje zakonskog roka za podnošenje zahtjeva, a taj rok istekao je još 31. decembra 2007. godine. Međutim, i danas postoji jako veliki broj lica koja nisu bila upoznata sa navedenim rokom za podnošenje zahtjeva, bilo zato što su se npr. nalazila u izbjeglištvu ili raseljeništvu u to vrijeme ili ih je bilo strah priznati da su doživjela određena psihička i fizička zlostavljanja u ratnom periodu, itd. Potrebno je napomenuti da je više ekshumacija posmrtnih ostataka stradalih civila u ratnom periodu izvršena tek tokom 2013. i 2014. godine. U navedenom slučaju očigledno ne postoji pravičan odnos između javnog interesa i interesa pojedinca, jer svaki građanin u RS, pošto zahtjev za priznavanje prava iz ovog zakona nije predao „u roku“ mora snositi „lični i neumjeren teret“. U FBiH nije postavljeno vremensko ograničenje za priznavanje statusa civilne žrtve rata. Usljed neusaglašenosti entitetskih propisa velikom broju lica je i danas onemogućeno da ostvare pravo na civilnu/porodičnu invalidninu i isti su stavljeni u neravnopravan položaj u odnosu na druge civilne žrtve rata koji nisu mjenjali mjesto boravka na području BiH u određenom vremenskom periodu. Iako u FBiH nije vremenski ograničeno pravo na podnošenje zahtjeva za priznavanje prava na civilnu invalidinu, podnosilac zahtjeva mora imati prijavljeno mjesto boravišta u Federaciji. Potrebno je napomenuti da su u oba entiteta primanja za vojne žrtve daleko veća od primanja za civilne žrtve rata, kao i da se visina civilnih invalidnina razlikuje u Republici Srpskoj i Federaciji BiH, kao i u kantonima. Također, žene žrtve rata ukazuju na problem dokazivanja kod priznavanja određenih prava. Nakon protoka više od 20 godina većina istih nije bila u mogućnosti da sačuva nalaze od doktora od prije dvije decenije. Dalje, primjetno je da većina istih ponovno proživljava traume u dokaznom postupku, a naročito poslije revizije rješenja kada npr. u ponovnom postupku treba ustanoviti da li je stradali član porodice bio civil ili ipak pripadnik neprijateljskih formacija, i sl.

U Bosni i Hercegovini su na nivoima entiteta donešeni zakoni koji reglišu društveni problem

nasilja u porodici. Zakoni su donešeni da bi se pružila efikasnija, brža i potpunija zaštita žrtava nasilja u porodici. Veoma bitna činjenica koja je zakonom utvrđena, a koja se u praksi redovno ne primjenjuje, jeste obaveza subjekta zaštite da postupa u skladu sa odredbama ovog zakona, da pruži zaštitu, podršku i pomoć žrtvama nasilja u porodici bez obzira na to da li je protiv učinioca pokrenut krivični ili prekršajni postupak. Primjetno je da ovu zakonsku odredbu redovno u svom radu ne primjenjuju organi starateljstva, koji se čak upuštaju u procjenu osnovanosti prijava o učinjenom nasilju, podnijetih od strane potencijalnih žrtava nasilja. S obzirom na širinu problema, neshvatljivo je postojanje velike nesrazmjere između broja prijavljenih slučajeva nasilja u porodici i onih koji su stigli na sud. Jedan od razloga je uzrokovan tradicijom, ali drugi razlog koji je još teži leži i na neodgovarajućoj reakciji policije ili drugih državnih službenika, pa čak i kad su životi žrtava nasilja u opasnosti. U radu sa korisnicima primjetno je da policija u velikom broju slučajeva samo upozorava prekršiće djela, zatim da se češće odlučuje za podnošenje prekršajnih prijava, na koji način nasilnik za počinjeno nasilje bude samo novčano kažnjen. Veoma mali je broj krivičnih prijava podnijetih po službenoj dužnosti kao i od strane samih žrtava. Država, a time i njeni entiteti, iako su donijeli zakone, nisu stvorili sistem kojim bi se pružila podrška žrtvama i olakšalo traženje i dobijanje adekvatne pomoći. Žene žrtve nasilja imaju malo nade za mogućnost opstanka izvan nasilne zajednice, osjećaju se bespomoćno, jer su ucjenjene od strane partnera, okoline i društva. Nevladine organizacije koje se bave zaštitom žena žrtava nasilja često ukazuju na problem slabe razvijenosti svijesti o obaveznosti prijave nasilja tako da se prijava podnese tek kod težih oblika nasilja koji već imaju obilježja krivičnog djela.

Pravnu pomoć žrtvama nasilja u BiH i dalje u najvećem broju slučajeva pružaju nevladine

organizacije u skladu sa kapacitetima koje posjeduju, te nestabilnim izvorima finansiranja, većinom od strane stranih donatora i bez podrške iz entitetskih ili kantonalnih budžeta.

Trgovina ljudima, osim što predstavlja globalni problem s kojim se susreću kako zemlje u tranziciji tako i ekonomski razvijenije zemlje, jedan je od oblika organiziranog kriminala ili nezakonitih migracija, a ujedno i teški oblik kršenja ljudskih prava zagarantovanih međunarodnim pravom i Ustavom BiH, kao i entitetskim ustavima i Statom Brčko Distrikta BiH. Trgovina ljudima se najčešće vrši zbog prisilne prostitucije, pornografije, ropkog rada, prosjaćenja lažnog usvojenja, lažnog i prisilnog braka i sve češće trgovinom ljudskim organima. U BiH je uspostavljen solidan pravni okvir za naknadu štete žrtvama trgovine ljudima, tako da već u krivičnom posutpku oštećena osoba može do okončanja glavnog pretresa postaviti imovinsko pravni zahtjev ili zahtjev za naknadu štete. Tužilac je dužan oštećenoj prikupiti sve dokaze potrebne za odlučivanje o postavljenom zahtjevu. O zahtjevu sud odlučuje presudom kojom u cjelosti ili djelimično može dosuditi imovinsko pravni zahtjev, a ako podaci iz krivičnog postupka ne pružaju dovoljno osnova, sud upućuje ostvarivanje tog zahtjeva u parnični postupak. U dosadašnjoj praksi nije bilo pozitivnih primjera da sudovi u krivičnom postupku odlučuju o zahtjevu za naknadu štete, pa upućivanje da svoja prava ostvare u parničnom postupku predstavlja daljnju sekundarnu viktimizaciju žrtava trgovine ljudima. Zbog toga bi kroz izmjene zakonskih propisa trebalo omogućiti žrtvama trgovine ljudima da ostanu u BiH sve dok potražuju naknadu štete, te da oduzetu ili zaplijenjenu imovinu trgovaca, uspostavljanjem državnog mehanizma, odnosno osnivanjem Fonda za naknadu štete, prioritarno koristiti za naknadu štete žrtvama trgovine ljudima.

1. Zakon o ravnopravnosti spolova – primjena u praksi

Zakon o ravnopravnosti spolova u BiH¹ usvojen je još 2003. godine čime je od strane društva prepoznata potreba da se na pravni način uokviri ravnopravnost spolova te na taj način garantiraju jednake mogućnosti za sve građane kako u javnoj tako i u privatnoj sferi života. Zakonom je tako propisano da je diskriminacija na osnovu spola i spolne orijentacije zabranjena, kao i da diskriminacija po osnovu spola predstavlja svako stavljanje u nepovoljniji položaj bilo koje osobe ili grupe osoba zasnovano na spolu zbog kojeg se osobama ili grupi osoba otežava ili negira priznavanje, uživanje ili ostvarivanje ljudskih prava ili sloboda.

Na osnovu ovoga vidljivo je da se Zakon o ravnopravnosti spolova u značajnom dijelu poziva na odredbe Zakona o zabrani diskriminacije u BiH. Kao i kod Zakona o zabrani diskriminacije i ovdje u okviru sudske zaštite od diskriminacije na osnovu spola postoji mogućnost da svako ko smatra da je žrtva diskriminacije ili mu je diskriminacijom povrijeđeno neko pravo može tražiti zaštitu tog prava u postupku u kojem se odlučuje o tom pravu kao glavnom pitanju. Pored toga, propisano je da žrtva diskriminacije može tražiti i zaštitu u posebnom postupku za zaštitu od diskriminacije u skladu sa Zakonom o zabrani diskriminacije BiH, te su definisane oblasti u kojima je građanima BiH garantovana zaštita od diskriminacije na osnovu spola u šta spadaju: obrazovanje, zapošljavanje, rad i pristup svim oblicima resursa, socijalne zaštite, sporta i kulture, javnog života te medija.

Kada se imaju u vidu oblasti u kojima je prema Zakonu o ravnopravnosti spolova garantirano pravo na nediskriminaciju u praksi Udruženja "Vaša prava BiH" primjetno je da je najviše obraćanja bilo radi diskriminacije u postupcima vezanim za ostvarivanje prava iz radnog odnosa, socijalne zaštite i porodičnog prava, nasilja nad ženama. Također, primjetno je da se u većini slučajeva spolna diskriminacija odnosi upravo na žene.

Prisutan je ozbiljan problem nejednakosti utemeljenih na rodu i diskriminacije žena pri pristupu tržištu rada. Trenutne strategije za zapošljavanje ne pristupaju ozbiljno pitanju učešća žena na tržištu rada, tako da se ne dešava poboljšanje koje bi trebalo doprinijeti smanjenju siromaštva. BiH još uvijek ima najniži nivo učešća žena u radnoj snazi Jugoistočne Evrope. Prema Anketi o radnoj snazi iz 2013. godine, žene čine 51.2% (1.330,432) aktivne radne snage u BiH, međutim, samo 37,3% zaposlenih osoba su žene.²

U praksi Udruženja "Vaša prava BiH" iz predmetne oblasti mnoge od korisnica kojima se pruža besplatna pravna pomoć istakle su postojanje spolne diskriminacije prilikom zapošljavanja. Mnoge korisnice su navodile da su im poslodavci već prilikom usmenog razgovora-intervjua, koji bi prethodio zasnivanju radnog odnosa, tražili garancije da neće zasnovati brak, te započeti sa stvaranjem vlastite porodice, a sve u cilju onemogućavanja korisnicama prava po osnovu porodičnog odsustva. Također, prema tvrdnjama korisnica poslodavci se nekad služe metodom izbjegavanja zaključenja ugovora o radu na neodređeno vrijeme, te korisnice godinama zaključuju ugovore na određeno vrijeme. U slučaju da poslodavac sazna da je korisnica u drugom stanju, jednostavno sa istom ne zaključi novi ugovor. Ovdje je potrebno napomenuti da je ovakvo ponašanje poslodavaca, osim što je u suprotnosti sa Zakonom o ravnopravnosti spolova u BiH, u suprotnosti i sa entiteskim zakonima o radu gdje je propisano da lice koje traži zaposlenje kao i lice koje se zaposli ne može biti stavljeno u nepovoljniji položaj zbog spola. Ovdje treba dodati i činjenicu da su porodički dodaci regulirani drugačije u različitim dijelovima BiH, te da postoje mjesta gdje žene nemaju pristup porodičkim dodacima ili dobivaju otkaze nakon što ostanu trudne. Također, u pogledu prava na ostvarivanje porodične naknade, razlikuju se kantonalni propisi i primjenjuje različit tretman u pogledu

² Agencija za statistiku BiH. Anketa o radnoj snazi 2013 (http://www.bhas.ba/tematskibilteni/BHAS_Ars_BH_press.pdf)

¹ „Sl. glasnik BiH“, br. 32/10.

majki koje su u radnom odnosu od onih koje to nisu.

U praksi je malo toga što se može uraditi da bi se pomoglo žrtvama spolne diskriminacije u ovakvim slučajevima radi postojećih zakonskih rješenja. Zakonska rješenja ovdje podrazumijevaju mogućnost podnošenja tužbe radi diskriminacije prilikom zapošljenja kao i za vrijeme radnog odnosa. Međutim, žene žrtve diskriminacije se rijetko odlučuju na pokretanje pomenutih postupaka kako zbog nedostatka dokaza tako i zbog dugotrajnosti samog postupka. Osim pokretanja sudskog postupka žrtvama diskriminacije ostaje i mogućnost obraćanja nadležnim kantonalnim inspekcijama rada i to po osnovu kršenja već pomenutih odredbi Zakona o radu koje se odnose na diskriminaciju prilikom zapošljavanja, te za vrijeme trajanja radnog odnosa. Nadležnost inspekcije rada u ovakvim slučajevima odnosi se na izricanje mjera poslodavcu koje je potrebno učiniti radi uklanjanja povrede kao i izricanje prekršajnih – novčanih kazni.

Zbog složene socio-ekonomske situacije na teritoriji cijele države BiH i u ovoj oblasti je primjetan izuzetno veliki priliv korisnica po pitanjima ostvarivanja niza prava na osnovu zakona iz oblasti socijalne zaštite kao što su pravo na stalnu novčanu pomoć, pravo na dječiji dodatak, pravo na jednokratnu novčanu pomoć, ličnu invalidninu, dodatak za tuđu njegu i pomoć. Kako se prava iz socijalne zaštite ostvaruju prema propisima kantona na kojima osoba ima boravište ili prebivalište jasno je da postoji velika neujednačenost i nesrazmjer u ostvarivanju prava u pojedinim kantonima, posebno kada su u pitanju visine novčanih primanja za pojedina prava. Također, potrebno napomenuti da korisnice (raseljena lica) sa boravištem na području Kantona Sarajevo imaju, po kantonalnim propisima o socijalnoj zaštiti, samo pravo na stalnu novčanu pomoć, dok sva ostala prava iz oblasti socijalne zaštite mogu ostvarivati po federalnim propisima.

Osim što su u ostvarenju pojedinih prava iz oblasti socijalne zaštite diskriminirane korisnice državljanima BiH, postoji diskriminacija i prema

stranim državljanima koji borave u BiH, jer pozitivno zakonodavstvo ne priznaje mogućnost stranoj državljanici, ženi-majci u radnom odnosu, zaposlenoj u domaćoj firmi ostvarivanje prava na naknadu umjesto plaće za vrijeme dok odsustvuje s posla radi trudnoće, porođaja i njege djeteta.

Tokom 2013. godine u Izborni zakon Bosne i Hercegovine uvedena je rodna kvota od 40% učešća spola koji je manje prisutan u vladajućim strukturama, što označava povećanje u odnosu na prethodnih 33% učešća žena u političkim strukturama u bosanskohercegovačkom društvu. Imajući u vidu činjenicu da su trenutno žene nedovoljno zastupljene na svim političkim poljima, istinski napredak će biti moguće vidjeti nakon što se u potpunosti formira politička vlast nakon izbora u 2014. godini. Tokom 2013. godine je uspostavljen Klub parlamentarki Predstavničkog doma Federacije (mart 2013.), nekoliko NVO-a kreirali su Žensku platformu za ustavne promjene i rodne perspektive, a potpisan je i prvi Memorandum o razumijevanju za nadgledanje sprovođenja Akcionog plana UN rezolucije 1325 (oktobar 2013.). Rezultati ovih inicijativa će biti praćeni tokom narednih nekoliko godina.

Nasilje nad ženama i djevojčicama je i dalje ozbiljno pitanje u BiH. Nalazi pokazuju da je gotovo polovina žena u BiH starijih od 15 godina najmanje jednom u životu bila žrtva neke vrste nasilja, te da su žene izložene izrazito visokom riziku od nasilja: prvo u njihovom neposrednom okruženju i odnosu sa partnerom i porodicom, a onda i u široj zajednici. Također je važno istaći i ratno seksualno nasilje nad ženama koje je prije 20 godina pretrpilo desetine hiljada žena. Ovim ženama je još uvijek potrebna pomoć, pogotovo u traženju pravde i reparaciji za proživljene traume. Žrtve nisu tretirane jednako u oba entiteta i stoga je neophodna uniformnost tretmana žrtava u BiH. U Republici Srpskoj žrtve silovanja nisu prepoznate kao posebna kategorija civilnih žrtava rata, a u Federaciji BiH žrtve silovanja se smatraju posebnom kategorijom žrtava.

Sa visokim rizikom od diskriminacije se suočavaju Romkinje, žene sa invaliditetom, lezbejke, biseksualne i transeksualne žene

(pripadnice LGBT populacije), ovisnice o opojnim drogama i seksualne radnice. Generalno nizak nivo obrazovanja među Romkinjama, nivo njihove nezaposlenosti i patrijarhalni stav koji preovladava u romskim zajednicama, doprinosi njihovoj teškoj situaciji. Oko 90% Romkinja nema pristup zdravstvenom osiguranju, socijalnoj zaštiti ili zaposlenju. Romkinje su manje obrazovane i zaposlene od drugih žena u našoj državi, najviše zbog toga što odrastaju u tradicionalnim romskim zajednicama u kojima su žene često stavljane u drugi plan, ali i zbog jake društvene diskriminacije s kojom se suočavaju. Romkinje su često podvrgnute ranim i plaćenim brakovima zbog njihovih tradicionalnih praksi i nedostatka konkretne državne zaštite.

Žene sa invaliditetom se susreću sa diskriminacijom na dnevnoj osnovi, kao žene i kao osobe sa invaliditetom. Obično im nedostaje adekvatno zdravstveno osiguranje i pristup uslugama, te su često socijalno izolirane. Agencija za ravnopravnost spolova BiH prepoznaje da su žene sa invaliditetom posebno ranjive zbog toga što su žrtve višestruke diskriminacije u bh. društvu, pogotovo u oblastima rada i zaposlenja, uprkos činjenici da je BiH usvojila Konvenciju o pravima osoba sa invaliditetom. Najčešći oblik diskriminacije LGBT osoba se očituje u činjenici da zakoni BiH onemogućavaju vjenčavanje LGBT osoba kao i registrovanje vanbračnih zajednica, usvajanje djece, pristup socijalnom i zdravstvenom osiguranju partnera, nasljeđivanju imanja i svim pravima koja, bazirano na prepoznavanju životne zajednice (bračne ili vanbračne), uživaju heteroseksualni parovi.

Preporuke

- uspostava posebnih programa za zapošljavanje, re-edukaciju i rehabilitaciju žena sa invaliditetom, te posebnih mjera za zaštitu žena sa invaliditetom u oblastima rada i zaposlenja;
- na državnom nivou razviti sveobuhvatni pristup za unaprijeđivanjem statusa i pozicije svih žena žrtava rata, uključujući borbu protiv stigme vezane za seksualno nasilje, te proširenje odredbi za

kompenzaciju, podršku i mjere rehabilitacije, beneficije, kao i osiguranje jednakog pristupa takvim uslugama za sve žene žrtve bez obzira na njihovo mjesto stanovanja;

- intenzivirati informisanje žena o mogućnosti korištenja prava koja im stoje na raspolaganju shodno pozitivnim propisima;
- promovirati žensko poduzetništvo, te oformiti posebne edukacijske programe za nezaposlene žene;
- harmonizirati propise i prakse vezano za primanja porodilja trebaju biti harmonizirane;
- uskladiti zakonodavstvo i praksu koja se odnosi na prava LGBT osoba, sa pravnom stečevinom EU, odnosno praksom Evropskog suda za ljudska prava.

2. Pristup pravnoj pomoći za ugrožene kategorije žena

Nakon prvobitnog neuspjeha u donošenju zakona o besplatnoj pravnoj pomoći na nivou BiH, intenzivirani su procesi pojedinačnog donošenja takvih zakona na drugim nivoima vlasti – uz naznaku da u pojedinim dijelovima države još nisu usvojeni – tako da su do danas takvi zakoni donešeni u: Brčko Distriktu BiH, Republici Srpskoj, te Sarajevskom, Tuzlanskom, Zeničko-dobojskom, Posavskom, Zapadnohercegovačkom, Unsko-sanskom, te Bosansko-podrinjskom kantonu.³Navedeno zakonodavstvo je u značajnoj mjeri neusklađeno, što nužno dovodi do nejednakog postupanja prema ugroženim kategorijama osoba, naročito žena, u različitim dijelovima države, do

³ Vidi: Zakon o besplatnoj pravnoj pomoći ("Službeni glasnik RS", br. 120/08); Zakon o kancelariji za pravnu pomoć Brčko Distrikta BiH ("Službeni glasnik BD BiH", br. 19/07); Zakon o pružanju pravne pomoći ("Službene novine TK", br. 10/08); Zakon o pružanju pravne pomoći ("Narodne novine ŽP", br. 3/10); Zakon o županijskom zavodu za pravnu pomoć ("Narodne novine ZZH", br. 5/08); Zakon o pružanju besplatne pravne pomoći ("Službeni glasnik USK", br. 22/12); Zakon o pružanju besplatne pravne pomoći ("Službene novine KS", br. 1/12); Zakon o Kantonalnom Zavodu za pravnu pomoć ("Službene novine ZDK", br. 5/05).

onemogućavaju djelotvornog pristupa pravdi, te u konačnici i kršenja principa vladavine prava. I pored toga što su neke općine u BiH lokalno regulisale dodjelu besplatne pravne pomoći, takva praksa je nedosljedna, selektivna i u pojedinim slučajevima diskriminirajuća. Ova činjenica je naročito izražena ukoliko imamo u vidu da su parnični postupci strogo formalni, sa teretom dokazivanja na strankama, uz pretpostavku da nepoznavanje prava šteti, te uz činjenicu da sud više nema dužnost (ni pravo) da pomaže neukoj stranci. Trenutno građani koji žive na području FBiH, odnosno kantona koji nemaju uspostavljene mehanizme za besplatnu pravnu pomoć (Travnik, Mostar, Livno), te građani kojima je potrebna pravna pomoć u sudskim i upravnim postupcima izvan mjesta njihovog prebivališta (izbjegle i raseljene osobe) imaju otežan pristup pravdi i potpuno zavise od pomoći organizacija civilnog društva u ostvarivanju svojih prava.

U kontekstu pristupa pravima ugroženim kategorijama žena u BiH, i u budućnosti će veliki izazov na ovom polju predstavljati stvaranje sveobuhvatnog sistema koji osigurava minimum jednakosti pred zakonom za sve građane BiH. Ugrožene kategorije osoba, a naročito žene, predmet su brojnih ograničenja, koja često imaju oblik diskriminacije, naročito u odnosu na mjesto prebivališta. Naime, u zavisnosti od te činjenice, one možda uopće neće imati pristup besplatnoj pravnoj pomoći, jer relevantno zakonodavstvo nije doneseno, nisu uspostavljeni relevantni zavodi za pružanje pravne pomoći. U takvim situacijama pomoć im mogu pružiti samo nevladine organizacije, koje pak nemaju nikakvu institucionalizovanu podršku od državnih vlasti. Naročito je problematično isključivanje mogućnosti uživanja besplatne pravne pomoći u upravnim predmetima u Republici Srpskoj. Kumulacija kriterija statusa i imovinskog stanja u pojedinim dijelovima BiH naročito je problematično, kao i činjenica da pojedini zakoni ne predviđaju pružanje pravne pomoći – na osnovu statusa – za žrtve trgovine ljudima i žrtve nasilja u porodici koje su predominantno žene. Kriterij imovinskog statusa, iz navedenih razloga, također je izrazito problematično normiran, te

dovodi do uskraćivanja učinkovitog uživanja prava na pravnu pomoć.

Oblici ostvarivanja besplatne pravne pomoći

Gore istaknuti zakoni o besplatnoj pravnoj pomoći na različit način određuju opseg pravne materije i postupaka koji su u pokriveni besplatnom pravnom pomoći. Pojedini zakoni vrše taksativno nabranje takvih oblasti – s tim da su i takvi zakoni neusaglašeni s obzirom da neki sadrže izuzetke „u opravdanim slučajevima, kada nalažu interesi pravičnosti“ – dok drugi sadrže opće odredbe o preduzimanju „drugih radnji“ u cilju zaštite prava i pravnih interesa korisnika pravne zaštite. Tek dva zakona izričito propisuju da se besplatna pravna pomoć odnosi i na sačinjavanje podnesaka međunarodnim tijelima za zaštitu ljudskih prava. Problematično je kategorično isključivanje pružanja besplatne pravne pomoći u pojedinim oblastima, naročito u upravnim postupcima (Republika Srpska), ali i drugim, poput poreznih, te je to problematično u skladu sa međunarodnim standardima.

Korisnici besplatne pravne pomoći

Korisnici besplatne pravne pomoći u različitim zakonima određuju se, u principu, u odnosu na prebivalište, poseban status, te imovinsko stanje, pod uslovom da pravna pomoć nije uskraćena iz razloga propisanih zakonom. Posljednja dva kriterija - status i imovinsko stanje - u principu nisu kumulativna, osim u Tuzlanskom, Posavskom i Zeničko-dobojskom kantonu, gdje lica koja ostvaruju pravo na osnovu statusa moraju dokazati i da su slabog imovinskog stanja, što je naročito problematično.

Svi navedeni zakoni, osim onog Unsko-sanskog, Zeničko-dobojskog, te Kantona Sarajevo ograničavaju uživanje prava s obzirom na prebivalište u dotičnom kantonu. Ovo predstavlja značajan problem s aspekta zaštite ljudskih prava i sloboda, budući da ostali građani BiH, koji imaju pravne interese na području kantona, a ispunjavaju ostale uslove iz zakona, ne mogu dobiti besplatnu pravnu pomoć. Pojedini od navedenih zakona ne predviđaju pružanje pomoći

strancima, odnosno tražiocima azila, izbjeglicama, licima pod supsidijarnom ili privremenom zaštitom, apatridima, te ono što je važno u ovom kontekstu žrtvama trgovine ljudima, što pored toga što je protivno preuzetim međunarodnim obavezama, može rezultirati i uskraćivanjem pravne pomoći državljanima BiH u inostranstvu u slučajevima kada je pomoć uslovljena reciprocitetom.

U odnosu na kriterij statusa, Zakon Brčko Distrikta BiH je jedini koji ne navodi penzionere s najnižom penzijom među licima koja ostvaruju pravo po osnovu statusa, dok zakon Sarajevskog kantona sadrži dodatni uslov da pensioner nema drugih članova porodičnog domaćinstva.⁴ Zakoni Unsko-sanskog, te Kantona Sarajevo ne navode nezaposlene osobe u kriteriju posebnog statusa, dok zakoni Republike Srpske i Brčko Distrikta BiH dodatno uslovljavaju uživanje prava time što te osobe moraju biti "bez drugih redovnih primanja ili prihoda".⁵ Zakoni Unsko-sanskog kantona, Kantona Sarajevo, te Republike Srpske navode i lica kojima je oduzeta poslovna sposobnost, te duševno oboljela lica, s tim da u Unsko-sanskom kantonu i Republici Srpskoj postoji dodatni uslov da su te osobe smještene u zdravstvene ustanove.⁶ Istovremeno, zakon u Brčko Distriktu BiH navodi i lica lošeg zdravstvenog stanja bez prihoda.⁷ Naročito je važno istaći da samo zakoni Unsko-sanskog, te Kantona Sarajevo kao kategoriju posebnog statusa navode i žrtve nasilja u porodici ili nasilja na osnovu spola.⁸

Neusaglašenost zakona postoji i kod utvrđivanja toga ko se smatra građaninom slabog/lošeg imovinskog stanja. Zakoni Tuzlanskog, Unsko-sanskog i Posavskog kantona građaninom slabog imovinskog stanja smatraju lica "čija ukupna redovna primanja i prihodi domaćinstva ne prelaze iznos od 25% prosječne isplaćene mjesečne neto plate zaposlenih u FBiH prema posljednjim objavljenim podacima Federalnog zavoda za statistiku, a nema imovinu koja može

biti predmet izvršenja".⁹ S druge strane, zakon u Kantonu Sarajevo takvom osobom smatra lice čiji mjesečni prihodi po članu domaćinstva ne prelaze iznos od 40% prosječne isplaćene mjesečne neto plate zaposlenih u FBiH, a koji istovremeno nema nekretnine ili drugu imovinu kojom mogu podmiriti troškove postupka.¹⁰ Za razliku prethodnih, zakoni Republike Srpske i Brčko Distrikta BiH općenito propisuju da su osnovi za utvrđivanje prava na pravnu pomoć zbog slabog imovinskog stanja prihodi i primanja (odnosno imovina) koji se ne smatraju prihodom, kao i primanja na koja podnosilac zahtjeva i članovi njegovog porodičnog domaćinstva ne plaćaju porez.¹¹ Zakoni Tuzlanskog, Unsko-sanskog, Posavskog kantona, odnosno Brčko Distrikta BiH izričito propisuju da se građanima slabog imovinskog stanja ne smatraju lica koja žive u zajedničkom domaćinstvu sa punoljetnim članom svoje porodice, a koji je takvog imovinskog stanja da je u mogućnosti da snosi njegove troškove advokatskih usluga.¹²

Među zakonima postoji i neusaglašenost oko oslobađanja od plaćanja sudskih i administrativnih taksi. Zakoni Republike Srpske i Sarajevskog, te Unsko-sanskog kantona izričito propisuju oslobađanje od takvih izdataka, dok drugi zakoni izričito propisuju suprotno.¹³ Ovakva ograničenja mogu spriječiti siromašna lica od sprovođenja sudskih i drugih postupaka. Iako drugi zakoni predviđaju posebne uslove za oslobađanje snošenja sudskih i administrativnih taksi, oni se direktno ne odnose na korisnike besplatne pravne pomoći, te je samim tim pozitivan socijalni utjecaj programa besplatne pravne pomoći ograničen. U ovom kontekstu treba podsjetiti da je Ustavni sud BiH određen broj odredaba zakona o sudskim taksama proglasio neustavnim jer onemogućavaju vođenje postupka ako na podnesak, uključujući i tužbu,

⁹ Čl. 15(1) TK; čl. 14(2) USK; čl. 15(1) PK.

¹⁰ Čl. 13(1) KS.

¹¹ Čl. 18. RS; čl. 15(1) BD.

¹² Čl. 15(2) TK; 14(3) USK; čl. 15(2) PK; čl. 15(3) BD.

¹³ Čl. 3(3) RS; čl. 2(3) KS; čl. 3(3) USK. Dok bi se relevantna odredba zakona u Brčko Distriktu BiH (čl. 20, stav 1.), mogla ekstenzivno tumačiti da obuhvata i ove troškove, to nije slučaj sa sličnim odredbama u Tuzlanskom i Posavskom kantonu, zbog odredaba koje izričito uskraćuju to pravo - vidi: čl. 9(3) TK; čl. 9(3) PK.

⁴ Čl. 11(1)e) KS.

⁵ Čl. 17(1)b) RS; čl. 14 BD.

⁶ Čl. 11(1)b) KS; čl. 13(1)c) USK; čl. 17(1)d) RS.

⁷ Čl. 14. BD.

⁸ Čl. 11(1)c) KS; čl. 13(1)e) USK.

nije unaprijed plaćena sudska taksa, jer se na taj način potpuno ograničava pravo na pristup sudu, odnosno mogućnost vođenja sudskog postupka, čine za stranku mogu nastati neotklonjive štetne posljedice, što se suprotno samoj suštini prava na pravično suđenje iz čl. 6. stav 1. Evropske konvencije o ljudskim pravima.¹⁴ Svi zakoni o taksama, međutim, nisu usklađeni sa ovim stajalištem Ustavnog suda BiH.

Preporuke

- donošenje državnog (okvirnog) zakonodavstva o besplatnoj pravnoj pomoći koje će uskladiti kriterije za uživanje prava na pravnu pomoć i pristup pravima, te tek u slučaju da nije moguće donijeti relevantni zakon na nivou BiH, nužno je to barem učiniti na nivou FBiH;
- u mjeri u kojoj se zadrži poseban kriterij statusa za određivanje korisnika besplatne pravne pomoći, u svim zakonima je nužno odrediti da se u te kategorije uključuju i žrtve trgovine ljudima i žrtve nasilja u porodici;
- kriterij imovinskog statusa je nužno uskladiti u svim zakonima u svrhu prilagođavanja istog teškom socijalnom stanju ugroženog stanovništva u BiH;
- zakone o sudskim taksama na svim nivoima vlasti uskladiti sa relevantnom praskom Ustavnog suda BiH, tako da ne ograničavaju pravo na pristup sudu.

3. Diskriminacija žena u pristupu pravima - mobbing

Zabrana diskriminacije sastavni je dio kako međunarodnih konvencija koje se direktno primjenjuju u domaćem pravnom sistemu,¹⁵ tako

¹⁴ Vidi: Odluka o dopustivosti i meritumu, br. U-8/12, od 23.11.2012. (KS); Odluka o dopustivosti i meritumu, br. U-16/14, od 24.09.2014. (HNK).

¹⁵ Univerzalna deklaracija o ljudskim pravima; Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima; Međunarodni pakt o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima; Konvencija o ukidanju svih oblika rasne diskriminacije; Konvencija o ukidanju svih oblika diskriminacije žena; Konvencija koja se odnosi nadiskriminaciju u pogledu zapošljavanja i zanimanja;

i Ustava BiH, Zakona o zabrani diskriminacije, ali i Zakona o ravnopravnosti spolova.

Kada govorimo o diskriminaciji žena ne možemo zanemariti pojavu koja često vodi bijegu sa posla, neefikasnosti u radu i traženju drugog posla. Riječ je o mobingu (mobbing) odnosno uznemiravanju/zlostavljanju na radnom mjestu. Mobing je specifični oblik ponašanja na radnom mjestu kojim jedna osoba ili skupina sistematično psihički (moralno) zlostavlja i ponižava drugu osobu s ciljem ugrožavanja njezina ugleda, časti, ljudskog dostojanstva i integriteta, sve do eliminacije s radnog mjesta. U smislu odredbe člana 4. i 18. Zakona o zabrani diskriminacije u BiH propisano je da je mobing oblik nefizičkog uznemiravanja na radnom mjestu koji podrazumijeva ponavljanje radnji koje imaju ponižavajući efekat na žrtvu čija je svrha ili posljedica degradacija radnih uslova ili profesionalnog statusa uposlenog, odnosno da ni jedno lice koje je prijavilo diskriminaciju ili učestvovalo u pravnom postupku za zaštitu od diskriminacije neće trpjeti nikakve posljedice zbog takvog prijavljivanja ili učestvovanja.

Diskriminacija u vezi sa fizičkim ili psihičkim zdravljem posebna je vrsta diskriminacije koja nužno u sebe uključuje: diskriminaciju vezano za materinstvo, diskriminaciju bolesnih-invalidnih žena, te diskriminaciju na poslu koja dovodi do psihičkih poremećaja ili sloma.

Ovo psihičko zlostavljanje prolazi kroz svojih pet osnovnih razvojnih faza. Naime, u prvoj fazi mobinga, kao njegova moguća osnova, pojavljuje se neriješen konflikt, a posljedica su *poremećeni međuljudski odnosi*. U drugoj fazi potisnuta agresija eskalira u psihoteror. U trećoj fazi već obilježena i neprekidno zlostavljana osoba postaje

Konvencija o zaštiti prava radnika migranata i članova njihovih porodica; Konvencija o pravu djeteta; Konvencija o pravima osoba s invaliditetom i Konvencija UNESCO-a protiv diskriminacije u oblasti obrazovanja.

„vrećom za udarce“ ili „dežurnim krivcem“ za sve propuste i neuspjehe kolektiva. Četvrta faza je karakteristična po očajničkoj „borbi za opstanak“ žrtve, kod koje se tada pojavljuje sindrom izgaranja na poslu, odnosno hronični sindrom umora, psihosomatski ili depresivni poremećaji. U petoj fazi, žrtva oboli od hroničnih bolesti i poremećaja, odlazi na bolovanje ili napušta/traži drugi posao. Konačno, u bespomoćnoj situaciji na radnom mjestu opće pravilo je bijeg na bolovanje. Aktivnosti ponašanja odvijaju se u pravilnim intervalima i često kroz duže vrijeme.¹⁶

U BiH je primijetan veći broj prijava osoba zbog mobinga. Međutim, činjenica je da sigurno ima puno više osoba koje su izložene mobingu, ali se ne obraćaju niti traže sudsku zaštitu zbog straha da bi u tom slučaju mogli ostati bez posla. Evidentno je da je mobing u BiH u porastu, a čemu svakako doprinosi teška ekonomska situacija, visoka stopa nezaposlenosti i loša organizacija tržišta rada. Žrtve mobinga-žene su izložene stresu, jer mobing ostavlja posljedice po njihovo zdravlje. Zajedničko za sve žrtve mobinga jeste da su posljedice višestruke. Problemi i nezdrava atmosfera na poslu su razlog stalnih bolovanja. Nakon gubitka zaposlenja pojavljuju se novi problemi u vezi s pronalaženjem novog posla, jer mobing dovodi do gubitka samopoštovanja, što za posljedicu ima i negativan uticaj na poslovni i na porodični život.

U većini slučajeva, a kada je u pitanju diskriminacija žena – mobing, bila su zastupljena mobing ponašanja, i to: omalovažavanja i diskriminacije i napada na profesionalni status; napada na privatni život; izolacije i ignorisanja; stalno postavljanje novih zadataka koji se objektivno ne mogu ispuniti; radni zahtjevi prevazilazili su mogućnosti; stalne kritike na poslu; rad je kritici kolega i klijenata; ismijavanje, ponižavanje i uvreda; prijetnje; zastrašivnje i primjenjivanje disciplinskih mjera; uskraćivanje stručnog osposobljavanja; skrivanje neophodnih informacija na poslu; dobijanje novih odgovornosti

¹⁶Vidi: Alma Vranjić i Vanja Kenjić, *Mobbing*, Sarajevo, septembar 2013., dostupno na: <http://www.zjzfbih.ba/wp-content/uploads/2013/09/Mobbing.pdf> (pristupljeno: 10.01.2015.).

bez konsultacije; neopravdano vršenje pritiska pri radu.¹⁷

Žrtve mobinga se u izrazito malom procentu odlučuju na pokretanje sudskog postupka protiv zlostavljača, kako zbog straha od otkaza sa posla, osiromašenog kućnog budžeta, tako i zbog sudskih troškova. U jednoj od preporuka Institucije Ombudsmana za ljudska prava BiH u predmetu mobinga potvrđeno je da je prema odredbama Zakona o zabrani diskriminacije BiH teret dokazivanja na suprotnoj strani, da ovakav zaključak potvrđuje i praksa Evropskog suda za ljudska prava u Strazburu u pogledu dokazivanja jednakog postupanja, te da se objašnjenje za ovakav pristup nalazi u suštini koncepta žrtve s obzirom na zaštićeno pravo, odnosno zabranjeno ponašanje, koje često žrtvi nije moguće dokazati zbog nedostupnosti dokaza.¹⁸

Međutim, u praksi se često ne primjenjuju ovi pravni standardi zbog čega se žrtve mobinga nalaze u još težem položaju, a naročito kada se ima u vidu nedovoljan senzibilitet sudija za suđenja u predmetima diskriminacije - mobinga, što svakako može obeshabriti vjeru u djelotvornost pravnih lijekova koji žrtvi stoje na raspolaganju. U prilog tome govore i izvještaji Institucije Ombudsmana za ljudska prava BiH prema kojima je sve manji broj žalbi koji se odnose na mobing, odnosno sve je manje predmeta mobinga koji bi, eventualno, mogli dobiti sudski epilog.

Preporuke

- uspostaviti mehanizam za preveniranje mobinga, kao i mehanizam za otkrivanje i otklanjanje istog i da se osiguraju da se u radnopravnim odnosima svi pridržavaju odredbi Zakona o zabrani diskriminacije BiH,

¹⁷Općenito: Ljiljana Dabrosavljević-Grujić, „Diskriminacija žena na radnom mestu – povezanost sa materinstvom, invaliditetom i ženskim zdravljem“, *Viktimizacija na radnom mjestu*, decembar 2006, str. 27-34.

¹⁸Vidi, npr.: Preporuka Ombudsmana za ljudska prava BiH, broj Ž-SA-06-895/12 - mobbing radnika JU "Centar za sport i rekreaciju" Sarajevo; Preporuka Ombudsmani za ljudska prava BiH, broj Ž-SA-05-1108/10 – mobbing.

- rad na unapređenju zakonskih rješenja, unapređenje procedura i postupaka nadležnih institucija u slučajevima mobinga,
- podizanje svijesti žena o diskriminaciji - mobingu i drugim vidovima kršenja prava u sferi rada i zapošljavanja,
- informisanje žena o oblicima pomoći,
- razvijanje sistema besplatne pravne pomoći za žene izložene mobingu kao i aktivan rad na prevenciji (podizanje svijesti javnosti, podizanje svijesti i kapaciteta poslodavaca da prepoznaju diskriminaciju).

4. Naknada porodiljama i prava trudnica iz radnog odnosa

Pitanje pravnog položaja žena na tržištu rada te ostvarivanje prava iz radnog odnosa, s obzirom na reproduktivnu funkciju, zahtjeva potrebu za posebnom zaštitom i posebnom pažnjom od strane države. Osiguranje posebnih prava ženama majkama tokom trajanja trudnoće i njege djeteta u radnom, a i van radnog odnosa, te osiguravanjem jednakih uslova za rad, napredovanje i očuvanje postojećih prava, tokom trajanja ovog posebno osjetljivog razdoblja mora biti u svakom slučaju i jedan od prioriteta države.

Pravo na porodiljsku naknadu jedno je od osnovnih prava žena, bilo zaposlenih ili nezaposlenih, a za čiju realizaciju je zadužena država, koja mora osigurati efikasne mehanizme za isplatu u skladu sa međunarodnim i domaćim standardima. Iako je ovo pravo prepoznato nizom međunarodnih pravnih instrumenata potpisanih od strane BiH kao i domaćom legislativom, ostaje otvoreno pitanje u kojoj mjeri BiH priznaje ovo pravo svojim građankama. Naime, naknada porodiljama u različitim dijelovima BiH različito je tretirana, a sama isplata za majke porodilje je vrlo neujednačena, a u nekim dijelovima države se uopće ne realizuje tako da se može osnovano smatrati da se vrši diskriminacija žena porodilja, prije svega na teritorijalnom principu. Ovaj problem posebno je izražen na području FBiH odnosno u nekim njenim kantonima gdje je različito utvrđeno ostvarivanje ovog prava u

zavisnosti od propisa kantona koji regulira ovu oblast. Razlika je u visini novčanog iznosa naknade od kantona do kantona kao i visina novčane naknade za opremu novorođenčeta dok u nekim kantonima jednostavno nisupredviđena sredstva za isplatu ovakvih vrsta naknade. Imajući u vidu činjenicu da je socijalna zaštita, i zaštita porodice sa djecom u nadležnosti entiteta u BiH ne postoji propis koji bi na jedinstven način tretirao prava majki porodilja odnosno visinu naknade.

Nezaposlene porodilje svoja zakonom propisana prava u okviru socijalne zaštite, ostvaruju samo u ograničenom obliku odnosno djelimično i u zavisnosti od ekonomske moći pojedinih kantona ili općina te su takve naknade vrlo niske i uglavnom jednokratne.

Što se tiče prava trudnica proizašlih iz radnog odnosa možemo govoriti o određenom broju ovih prava koja su zagantovana, prije svega, međunarodnim aktima, Zakonom o radu FBiH i Zakonom o radu RS te drugim aktima. Vlade FBiH i RS su nadležne za donošenje zakonodavnog okvira a kantoni u FBiH i Javni fond za dječiju zaštitu RS za njegovu primjenu. Međutim, upravo ovaj finansijski faktor odnosno finansijska mogućnost odnosno nemogućnost i načina alokacije budžetskih sredstava zavisi u kojoj mjeri će se prava majki porodilja i poštovati.

Prava na naknadu za vrijeme porodiljskog odsustva

Problemi u ovom pogledu posebno su izraženi na području FBiH, odnosno u nekim njenim kantonima, u pogledu osnovnih prava majki porodilja, te različitih novčanih iznosa vezanih za visinu naknade, odnosno nepostojanje uopće budžeta za ove namjene. Tako, porodilje koje su u radnom odnosu sa područja Hercegovačko-neretvanskog kantona (HNK) ne mogu ostvariti pravo na naknadu umjesto plaće za vrijeme porodiljskog odsustva iz razloga što HNK, odnosno Vlada ovog kantona onemogućava, pasivnim postupanjem, ostvarivanje prava porodilja na način da se ne osiguravaju finansijska sredstva u budžetu kantona, niti

donosi provedbene propise o visini i načinu isplate sredstava porodiljama koje na to imaju pravo.¹⁹ Ovakvo postupanje nema razumno i objektivno opravdanje, budući da odgovorni svih ovih godina i pored zakonskih propisa koji ih obvezuju na poštivanje ljudskih prava majki-porodilja, ne donošenjem provedbenih propisa, odnosno ne poštivanjem rokova za njihovo donošenje, faktičkim isključivanjem i onemogućavanjem da majke-porodilje ostvare svoja prava, a što nije slučaj za ostale kategorije u FBiH i HNK-u za koje se ostvaruju finansijska-budžetska sredstva, ukazuje na očitu diskriminaciju.

Iako se radi o krajnjem nepoštivanju ustavne obaveze kantona da usklađuju svoje zakonodavstvo sa entitetskim, Zakon o socijalnoj zaštiti u FBiH ne predviđa nikakve instrumente zaštite od kantonalnih propisa, u slučaju nepoštivanja prava predviđenog entitetskim zakonom. Ne postoje kaznene odredbe u entitetskom Zakonu o socijalnoj zaštiti u slučaju da kanton ne uskladi zakonodavstvo sa Zakonom, niti se predviđa poduzimanje ikakvih mjera od strane nadležnog federalnog ministarstva prema kantonima koji nisu uopće donijeli odgovarajuće propise. Dakle, jedino preostaje sudski postupak da bi se na neki način ukazalo na ovaj problem u našem društvu i izdejsstvovale presude koje bi u konačnici odnosno u postupku izvršenja primorali nadležne organe da postupe po sudskim odlukama na prisilan način, kad već to ne žele uraditi na dobrovoljnoj osnovi.

Reagujući na ove probleme Udruženje „Vaša prava BiH“ je pred Općinskim sudom u Mostaru 2012. godine, tužbom pokrenulo parnični postupak radi utvrđenja diskriminacije majki porodilja u Hercegovačko-neretvanskom kantonu (HNK) od strane FBiH kao prvotuzene i HNK-a kao drugotuzene, gdje je zatraženo da se utvrdi da prvotuzena vrši diskriminaciju majki-porodilja zaposlenih na području FBiH, na način što pasivnim držanjem omogućava da ostvarivanje prava na naknadu po osnovu porodiljskog odsustva ovisi o mjestu prebivališta, te da se na

tajnačin ne poduzimaju nikakve radnje sa ciljem da se prestane sa diskriminacijom porodilja u tom kantonu. Zatraženo je da se naloži prvotuzenoj da preduzme neophodne i zakonom predviđene korake sa ciljem da se prestane sa daljim kršenjem prava majki-porodilja koje su zaposlene u odnosu na ostale kategorije i da se poduzmu zakonom predviđeni koraci radi osiguravanja prava na naknadu porodilja u HNK, sve u roku od 30 dana i pod prijetnjom izvršenja. Isto tako je zatraženo, da se utvrdi da drugotuzena provodi diskriminaciju majki-porodilja zaposlenih na području HNK-u, na način da je pasivnim držanjem i nedonošenjem Odluke o sredstvima za naknadu plaće po osnovu porodiljskog odsustva onemogućila majke porodilje u radnom odnosu da ostvare pravo na naknadu po osnovu porodiljskog odsustva. Također, zatraženo je da se nalaži drugotuzenoj da preduzme neophodne i zakonom predviđene korake sa ciljem da se prestane sa daljim kršenjem prava majki-porodilja koje su zaposlene u odnosu na ostale kategorije, na način da se donese odluka o sredstvima za naknadu plaće po osnovu porodiljskog odsustva i da se majkama-porodiljama koje su radnom odnosu osigura isplata naknade po osnovu porodiljskog odsustva, sve u roku od 30 dana i pod prijetnjom izvršenja.

Općinski sud u Mostaru odbio je tužbu Udruženja „Vaša prava BiH“. Kantonalni sud u Mostaru postupajući po žalbi tužitelja donosi rješenje 10.09.2014. godine kojim se žalba tužitelja uvažava, pobijana presuda ukida i predmet vraća prvostepenom sudu na ponovni postupak i odlučivanje, te ostaje da vidimo kakav stav će sud zauzeti u ponovnom postupku koji slijedi.

Prava na novčanu pomoć za vrijeme trudnoće i poroda majki koje nisu u radnom odnosu

Pravo na novčanu pomoć za vrijeme trudnoće i porođaja žene-majke koja nije u radnom odnosu različito je uređeno kantonalnim propisima. Kantoni imaju velike teškoće da osiguraju novčana sredstva za ove namjene, te se iz tog razloga porodiljske naknade se ne isplaćuju u svim kantonima ili se daju u malim i različitim

¹⁹ I u Posavskom kantonu se ne isplaćuju ove vrste naknada, niti su osigurana novčana sredstva u budžetu za ove svrhe.

iznosima ili u jednokratnom novčanom iznosu. Postoji praksa da pojedini kantoni umjesto donošenja potrebnih zakona donose privremene odluke čime nastoje izbjeći obavezu osiguranja socijalne sigurnosti. Sve to doprinosi povećanju socijalne nesigurnosti i diskriminaciji korisnika prema mjestu prebivališta.

Odlukom Vlade HNK-a, majke porodilje u ovom kantonu imaju pravo na jednokratnu novčanu pomoć u iznosu od 400,00KM za opremu novorođenog djeteta, ali praksa pokazuje neredovne isplate sve u zavisnosti od stanja budžeta ovog kantona. Isplatu vrši Centar za socijalni rada Grada Mostara sa određenim zakašnjenjem. Obzirom da je ova problematika prepuštena na detaljniju regulaciju kantonima, kao posljedica se javlja različito postupanje u deset kantona FBiH, što je neprihvatljivo.

Ostvarivanje drugih prava

Druga prava majki porodilja koja proističu iz radnog odnosa primarno su regulisana na entitetskom nivou (pravo na pauze tokom radnog vremena radi dojenja djeteta, pravo na rad na pola radnog vremena, te druga prava). U skladu sa istim, zdravstveno osiguranje žena zaposlenica, iako je regulisano na entitetskom nivou, međusobno je usklađeno, tako da porodilje (bez obzira da li su u radnom odnosu ili ne) imaju pravo na besplatne usluge zdravstvene zaštite, kako je predviđeno entitetskim odlukama o participaciji u pripadajućim podzakonskim aktima. Također, način, postupak, organi i finansiranje socijalne zaštite porodice sa djecom bliže se uređuju kantonalnim propisima, s tim da se propisom kantona mogu utvrditi i druga prava porodice sa djecom.

Udruženje „Vaša prava BiH“ je evidentiralo određen broj korisnica vezano za ostvarivanje prava trudnica iz radnog odnosa te na osnovu ovog iskustva možemo zaključiti da žene koje su zaposlene u javnom sektoru, odnosno u državnim organima i institucijama, uglavnom koriste porodiljsko odsustvo u punom trajanju, koji je određen odredbama Zakona o radu, dakle, u trajanju od jedne godine. Žene zaposlene u ovom sektoru opredjeljuju za ovu opciju, jer smatraju

da im je siguran radno-pravni status kao i naknada koju ostvaruje za vrijeme porodiljskog odsustva, naravno u zavisnosti od kantona do kantona. Međutim, zaposlenice u privatnom sektoru porođajno odsustvo koriste u znatno kraćem trajanju, tako da se pojedine vraćaju na posao odmah po isteku korištenja obaveznog porođajnog odsustva od 42 dana ili nakon dva mjeseca, odnosno tri mjeseca, imajući u vidu nesiguran radno-pravni status. Također, naročito nisu zadovoljne visinom naknade, a koje zavisi od kantona prijavljenog prebivališta, dok u nekim kantonima FBiH uopće nisu u budžetima osigurana novčana sredstva za takvu vrstu naknade. Pored navedenog, problemi korisnica se odnose na ostvarivanje prava vezano za isplatu zarađenih plata, neredovnosti plata, neuplate doprinosa te neuplate regresa i ostalih naknada, a posebno je pitanje ostvarivanje prava po osnovu nezaposlenosti sa Službe za zapošljavanje u onim slučajevima kada korisnici bude otkazan ugovor o radu a nisu uplaćivani obavezni doprinosi. Konačno, evidentirane su i određene korisnice kako u javnom tako i u privatnom sektoru sa problemima vezanim za mobing kao oblik nefizičkog uznemiravanja na radnom mjestu, kao i uznemiravanje i spolno uznemiravanje.

Preporuke

- potrebno je izvršiti harmonizaciju propisa u pogledu prava na porodiljsku naknadu jer je sadašnje stanje neprihvatljivo, a što dovodi do očite diskriminacije porodilja na teritorijalnom principu, a čime bi se ispoštovalo i pravo građana na slobodu kretanja unutar jedinstvenog tržišta u BiH;
- BiH u okviru procesa Evropskih integracija treba poduzeti sve mjere za usklađivanjem regulative prava na plaćeno porodiljsko odsustvo sa postojećim minimalnim standardima predviđenim Unijskim pravom, jer nepostojanje odgovarajuće pravne regulative u pojedinim dijelovima BiH direktno je u suprotnosti sa zahtjevima postavljenim državama članicama i državama u procesu pristupanja Evropskoj uniji;

- trudnice i porodilje trebaju biti tretirane na isti način kao i drugi zaposlenici sa sličnim sposobnostima.

5. Porodični zakon FBiH

Porodičnim zakonom Federacije BiH²⁰ uređuju se porodični odnosi koji nastaju između bračnih i vanbračnih partnera, između roditelja, djece i drugih srodnika po krvi i usvojenju, odnosi starateljstva, usvojenja te posebni postupci za ostvarivanje i zaštitu tih prava. U tom smislu porodično pravo normirano Porodičnim zakonom može se odrediti kao skup pravnih normi koje regulišu porodične odnose i porodicu kao cjelinu.

Kada je u pitanju odnos roditelja i djece, mijenjanju slike roditeljskog prava posebno je doprinijela Konvencija o pravima djeteta koja kao osnovno pravilo u postupanju sa djecom postavlja zaštitu „najboljeg interesa“ djece. Uvažavanje djeteta kao ravnopravnog subjekta u odnosima sa njegovim roditeljima implicira novi pristup postojećim institutima porodičnog prava.

Bitno je napomenuti da su određeni porodični odnosi zaštićeni i u međusobnoj povezanosti sa oblastima krivičnog prava, radnog prava, socijalnog prava, građanskog i drugih oblasti prava. Posmatrano kroz društvenu funkciju porodičnog prava, ova funkcija ne iscrpljuje se samo u zaštiti porodice već je njen zadatak da stvori pravne pretpostavke za ostvarivanje osnovnih društvenih vrijednosti kao što su: odgoj djece, odgovornost za preuzete porodično-pravne obaveze, solidarnost među članovima porodice, ravnopravnost žene i muškarca, zaštita pojedinca nesposobnih za samostalan život i normalno funkcioniranje.

Zaštita porodice i djece jedno je od najvažnijih ustavnih načela u oblasti porodičnog prava. Zadatak države je da stvori pravne osnove za zasnivanje zdrave porodice i otkloni smetnje ostvarenju ovog cilja. Često se u tu svrhu angažuju nadležni organi i stručne službe. Uticaj države je ipak ograničen jer ona mora poštovati međusobne odnose članova

porodice. Posmatrano sa aspekta zaštite djece ona se može shvatiti kao prirodno pravo, ali i obaveza roditelja. Država je ovlaštena da interveniše ukoliko su interesi djece dovedeni u pitanje.

Pravo i slobodu sklapanja braka garantuje Evropska konvencija o zaštiti ljudskih prava i temeljnih sloboda, kao i Univerzalna deklaracija o pravima čovjeka. Ovo pravo uključuje i pravo na ravnopravan položaj budućih bračnih partnera.

Porodični zakon je osnovni izvor prava u ovoj oblasti, dok se kao dopunski izvori koji djelimično regulišu/nadopunjuju porodične odnose javljaju zakoni koji uređuju neka pitanja statusnog karaktera, te zakoni iz domena socijalne politike i socijalne zaštite, Zakon o matičnim knjigama, Zakon o ličnom imenu, Zakon o državljanstvu, Zakon o nasljeđivanju itd.

Razvod braka, povjeravanje i izdržavanje djece

Kada se posmatra iz ugla pravne nauke, prakse sudova i drugih nadležnih organa uključenih u problematiku porodičnog prava najveći broj postupaka koji su normirani Porodičnim zakonom odnosi se na oblast razvoda braka, povjeravanja i izdržavanja malodobne djece.

Iako je odredbama Porodičnog zakona Federacije BiH regulisano da se radnje u postupcima utvrđivanja postojanja ili nepostojanja braka, o poništenju i razvodu braka, sporovima iz odnosa roditelja i djece, sporovima o utvrđivanju i osporavanju majčinstva i očinstva, sporovima o tome sa kojim će roditeljem dijete živjeti, sporovima o načinu održavanja ličnih i neposrednih kontakata djeteta sa drugim roditeljem i o roditeljskom staranju, te sporovima o izdržavanju, *poduzimaju hitno*, u praksi to nije slučaj.

U Porodičnom zakonu precizirano je da se ročište za glavnu raspravu mora održati u roku od 15 dana od dana prijema tužbe ili zahtjeva sudu, te da je prvostepeni sud dužan donijeti presudu i izraditi pisani otpisak presude u roku od 15 dana

²⁰ „Sl. novine FBiH“, br. 35/05, 41/05 i 31/14.

od dana zaključenja rasprave.²¹ Međutim, u praksi je evidentno da sudovi ne postupaju po odredbama Zakona te se na taj način pojedini postupci, iako su nesporne sve činjenice potrebne za vođenje i okončanje postupka, traju i po godinu do dvije dana od dana podnošenja tužbe ili zahtjeva sudu. Sudovi ovakav način rada najčešće pravdaju preopterećenošću ranije zaprimljenim predmetima. Ovakav način postupanja sudova i drugih nadležnih organa koji su uključeni u ove postupke na neki način štetno djeluje kako na same učesnike u sporovima tako i na njihovu okolinu i u većini slučajeva za posljedicu ima uticaj na emocionalno/psihički razvoj osoba involviranih u postupke, a nerijetko ostavlja neizbrisive tragove pogotovo na razvoj djece.

Ipak, iz prakse imamo i pozitivne primjere sudova sa područja SBK-a, gdje sudovi postupaju hitno i u vrlo kratkom periodu završavaju postupke, prije svih one sporove u kojima su ugrožena prava djeteta uz poseban senzibilitet prema djeci koja su uključena u takve postupke.

Zakonsko izdržavanje-alimentacija

U postupcima gdje je su presudama o razvodu braka određeni kontakti, viđanje roditelja sa kojim dijete/ca ne živi, iznos za izdržavanje i dr., u praksi nerijetko nastaju sporovi oko izdržavanja, neslaganje oko ostvarivanja roditeljskog prava, starateljstva, izdavanja putnih isprava za djecu, promjene prebivališta, podjele i raspolaganja imovinom i sl.

Najčešće je izražen problem izbjegavanja davanja izdržavanja čime se direktno krše prava djeteta na adekvatan životni standard, odnosno roditelj izbjegavanjem svoje zakonske obaveze utječe na ostvarivanje i onemogućuje ostvarivanje drugih prava djeteta. U praksi su evidentni i problemi kada osobe koje su pravosnažnim i izvršnim presudama dužni davati izdržavanje to ne čine. Čak i ako su zaposlene i kada sud u skladu sa Zakonom o izvršnom postupku poduzima radnje i aktivnosti radi realizacije rješenja o izvršenju

često se dešava da dijete ne ostvari svoja prava u obimu u kome mu pripadaju.

Treba podsjetiti da Porodični zakon propisuje da kada sud utvrdi da roditelji i druge osobe koje su obavezne davati izdržavanje nisu u mogućnosti podmirivati potrebe izdržavanja djeteta, da će obavijestiti o tome organ starateljstva koji je dužan osigurati sredstva za izdržavanje djeteta iz budžetskih sredstava FBiH.²² U praksi se ova odredba skoro nikako ne primjenjuje, te su rijetki slučajevi da sudovi, iako u toku postupka imaju mogućnost da utvrde pravo stanje stvari, postupe u skladu sa navedenom odredbom. Dosljedna primjena navedene odredbe od strane postupajućih sudova uveliko bi doprinijela smanjenju broja često dugotrajnih i mukotrpnih postupaka po tražitelja izvršenja i u potpunosti bi opravdalapoštanje principa „najboljeg interesa djeteta“.

Krivičnim zakonom Federacije BiH normirano je krivično djelo izbjegavanje izdržavanja.²³ U dosadašnjoj praksi i pored toga što korisnice iscrpe sve Zakonske mogućnosti u izvršnom postupku i podnesu prijave nadležnom tužiteljstvu rijetko se dešava da postupajući tužilac podigne optužnicu i prosljedi je sudu na potvrđivanje. Obrazloženje postupajućih tužilaca za donošenje takvih odluka jeste da nema osnova iz razloga što dužnik izdržavanja nije zaposlen, ne posjeduje nekretnine i dr.

Potrebno je ukazati i na različito tumačenje i stavove sudova u odnosu na istaknuto krivično djelo. Pojedini sudovi zauzimaju stav da se radnja izvršenja krivičnog djela očituje u izbjegavanju izdržavanja, a ne u samom činu neplaćanja dosuđenog izdržavanja. Dakle, da bi neko počinio ovo krivilno djelo on mora poduzimati aktivne radnje u cilju izbjegavanja izdržavanja (npr. skrivanje mjesta prebivališta, skrivanja svojih primanja, imovine i dr.) i samim time iskazuje namjeru kao bitni element ovog krivičnog djela. Po ovakvim stavovima činjenica da neko ne plaća alimentaciju-iznos dosuđen sudskom presudom sama za sebe nije dovoljna da bi to predstavljalo citirano krivično djelo izbjegavanje izdržavanja.

²¹ Čl. 273. Porodičnog zakona FBiH.

²² Čl. 237. Porodičnog zakona FBiH.

²³ Čl. 223, stav 1, Krivičnog zakona FBiH.

Drugi stav koji je prihvatljiviji i koji ide u korist kako samog primaoca izdržavanja je da se namjera ne navodi u zakonskom i pravnom opisu ovog krivičnog djela za čije postojanje je dovoljno da počinitelj izbjegava davati izdržavanje po osnovu postojeće pravosnažne sudske odluke. Od obaveze ga ne može osloboditi privremena nezaposlenost i ne posjedovanje imovine ili stalnog dohotka, jer ako je dužnik izdržavanja radno sposobna osoba, bez obzira da li je u stalnom radnom odnosu ili ne, dužan je doprinostiti izdržavanju malodobne djece.

Takođe, problem predstavlja i situacija kada nakon podizanja optužnice i potvrđivanja od strane suda dužnici budu oglašeni krivim za krivično djelo izbjegavanja izdržavanja, te u većini slučajeva budu uslovno osuđeni, nakon čega plate jedan do dva novčana iznosa dosuđena sudskom odlukom te ponovo prestanu sa ispunjavanjem svoje obaveze. Sudovi do sada u ovim stvarima izbjegavaju da u skladu sa odredbama Krivičnog zakona razmotre mogućnost opozivanja uslovne osude i njenu zamjenu kaznom zatvora.

Problem predstavlja i kada su osobe koje su dužne davati izdržavanje državljani druge države. Iako je BiH potpisnica Konvencije o ostvarivanju alimentacionih zahtjeva u inostranstvu iz 1956. godine, za povjerioce problem predstavlja dugotrajan postupak i obimna dokumentacija pa se zbog nemogućnosti plaćanja troškova ne odlučuju za podnošenje takvih zahtjeva.

Takođe, jedan od problema sa kojim se susrećemo u praksi su zastarni rokovi kada je u pitanju ova oblast. Iako je zakonom propisano da pravo na zakonsko izdržavanje ne zastarijeva, u praksi su evidentni slučajevi koji često stvaraju kako među tražiteljima izdržavanja tako i pravnicima uključenim u ovu oblast neku vrstu nesigurnosti. Zakon o obligacionim odnosima propisuje da sva potraživanja koja su utvrđena pravomoćnom sudskom odlukom ili odlukom drugog nadležnog organa ili poravnanje pred sudom ili drugim nadležnim organom zastarijevaju za 10 godina pa i ona za koje zakon predviđa kraći rok zastarijelosti, a također je propisano da sva potraživanja koja proističu iz

takvih odluka ili poravnanja i dospjevaju ubuduće, zastarjevaju u roku predviđenom za zastarijelost povremenih potraživanja. Također, potraživanje povremenih davanja koja dospjevaju godišnje i u kraćim određenim razmacima vremena (povremena potraživanja) - pa bilo da se radi o sporednim potraživanjima, bilo da se radi o takvim povremenim potraživanjima u kojima se iscrpljuje samo pravo - kao što je potraživanje izdržavanja, zastarijevaju za 3 godine od dospelosti svakog pojedinog davanja.²⁴

U praksi su evidentirani mnogobrojni primjeri gdje stranke, tj. tražitelji izdržavanja i njihovi zakonski zastupnici, kako zbog ne poznavanja prava, zbog nemogućnosti angažovanja stručne osobe i drugih razloga ne podnesu na vrijeme prijedlog za izvršenje i na taj način ne ostvare svoje zakonsko pravo. U slučajevima i kada podnesu prijedlog za izvršenje i sud dozvoli izvršenje, ako dužnik izdržavanja istakne prigovor zastare sud takav prigovor uvažava. Shodno naprijed navedenom smatramo da bi rješenje ovog velikog problema bilo osnivanje tzv. Alimentacionog fonda na nivou cijele BiH tako da bi država izdvajala sredstva potrebna za izdržavanje i ista regresno potraživala od dužnika izdržavanja. Na ovaj način bi se zaštitili primaoci izdržavanja i izbjegli dugotrajni postupci izvršenja i nažalost česti slučajevi izbjegavanja zakonskog izdržavanja.

Vanbračna zajednica

Porodičnim zakonom Federacije BiH je normirano da je vanbračna zajednica zajednica života žene i muškarca koji nisu u braku i vanbračnoj zajednici sa drugom osobom, koja traje najmanje tri godine ili kraće ako je u njoj rođeno zajedničko dijete. Također, zakonskim odredbama je normirano da je izjednačena sa bračnom zajednicom u pogledu prava na međusobno izdržavanje i druga imovinska prava. Međutim, u praksi je situacija u pogledu izjednačenosti bračne i vanbračne zajednice posve drugačija.

²⁴ Čl. 372, stav 1. i 2. Zakona o obligacionim odnosima.

Utvrđenje i podjela vanbračne stečevine

U situacijama kada dođe do prekida vanbračne zajednice i namjere jednog od partnera da pokrene postupak utvrđenja i podjele zajedničke stečevine/imovine, ako jedan od partnera na čije ime je uknjižena imovina ne želi dobrovoljno da dozvoli uknjižbu ili na neki drugi način da ustupi drugom partneru dio imovine nastaju poteškoće u dokazivanju. Naime, potrebno je da se vode dva sudska postupka, prvi postupak dokazivanja postojanja vanbračne zajednice, pa potom postupak utvrđivanja/podjele vanbračne stečevine.

U praksi se pokazalo da su ovi postupci u pravilu dugotrajni pogotovo u situacijama kada vanbračni partneri nemaju djece. Iako je donošenjem novog zakona o nasljeđivanju FBiH²⁵ došlo do vidnog napretka u pogledu izjednačavanja bračne sa vanbračnom zajednicom u praksi su evidentni određeni nedostaci. U slučajevima kada postoje zakonski nasljednici potrebna je njihova saglasnost kako bi vanbračni partner ostvario pravo na nasljedstvo.

Kada su u pitanju prava iz PIO/MIO, takođe su evidentni problemi pri ostvarivanju prava na porodičnu penziju, prvenstveno iz razloga što zakoni koji regulišu penzijsko-invalidsku oblast ne poznaju institut vanbračne zajednice i samim time vanbračni partner ne može ostvariti prava koja mogu bračni partneri, prije svega pravo na porodičnu penziju.

Promjena prebivališta djeteta

Jedan od problema sa kojim se susreću korisnice je i izdavanje putnih isprava i promjena prebivališta za malodobnu djecu. Zakon propisuje da roditelj sa kojim dijete živi mora prethodno i blagovremeno obavijestiti drugog roditelja o promjeni prebivališta ili boravišta koja utiču na obavljanje dužnosti drugog roditelja.²⁶

U tužbama za razvod braka i povjeravanje djece koje se se pripremaju za korisnice traži se od suda da roditelju kojem je povjereno dijete bude

omogućeno da bez saglasnosti drugog roditelja može promijeniti prebivalište i pribaviti putnu ispravu za dijete uz prethodno obavještenje drugog roditelja. U praksi se dešava da nadležni organ za izdavanje putne isprave (MUP) zahtijeva i saglasnostoca, iako pravosnažnom sudskom presudom o razvodu braka izdavanje putne isprave i prelazak državne granice nije uvjetovano saglasnošću oca. U konkretnom slučaju, otac djeteta u postupcima kod nadležnih organa za izdavanje putne isprave ne daje saglasnost. Zbog toga, a sve u skladu sa Uputstvom o načinu utvrđivanja ispunjavanja uslova za izdavanje putne isprave iz člana 18. stav 3. Zakona o putnim ispravama BiH, nadležni zahtijevaju mišljenje od nadležne službe socijalne zaštite (centra za socijalni rad). Navedenim uputstvom samo se dodatno opterećuju roditelji maloljetne djece, djeca, ali i organi starateljstva.

U odredbi člana 18. Zakona o putnim ispravama BiH propisano je da za maloljetnu osobu odnosno poslovno nesposobnu osobu zahtjev za izdavanje putne isprave podnosi jedan od roditelja uz saglasnost drugog roditelja, a odredbom člana 8. Zakona o izmjenama i dopunama Zakona o putnim ispravama BiH („Službeni list BiH“, broj 47/04) propisano je da će se izuzetno od ovih odredaba, putna isprava izdati ako je jednom roditelju odlukom suda dodijeljeno starateljstvo nad djetetom, osim u slučaju ako je istom odlukom suda izdavanje putne isprave i putovanje djeteta u inozemstvo uslovljeno saglasnošću drugog roditelja.²⁷

Iz sadržaja propisanih zakonskih odredbi proizlazi da za izdavanje putne isprave djetetu i njegov prelazak u inostranstvo nije potrebna saglasnost roditelja sa kojim dijete ne živi i kojem nije povjereno na starateljstvo, sa jednim izuzetkom, samo ako je takva saglasnost uslovljena odlukom suda. Međutim, Uputstvom Ministarstva civilnih poslova o načinu utvrđivanja uslova za izdavanje putne propisano je da ukoliko je odlukom suda o dodjeljivanju starateljstva nad maloljetnom osobom izdavanje putne isprave uslovljeno saglasnošću oba roditelja, da će nadležni organ od drugog

²⁵ „Sl. novine FBiH“, br. 80/14.

²⁶ Čl. 142, stav 8. Porodičnog zakona FBiH.

²⁷ „Sl. list BiH“, br. 47/04.

roditelja, kojem nije dodijeljeno starateljstvo nad maloljetnom osobom, zatražiti pisano izjašnjenje o davanju saglasnosti za izdavanje putne isprave, te ukoliko odlukom suda nije uslovljena saglasnost oba roditelja, da će organ za izdavanje putne isprave zatražiti mišljenje o opravdanosti njenog izdavanja od nadležne službe socijalne zaštite.²⁸ U ovom slučaju nameće se pravno pitanje da li se Uputstvom, kao podzakonskim aktom, derogiraju zakonske odredbe Zakona o putnim ispravama i dodatno opterećuju kako roditelji djeteta tako i nadležni organ starateljstva.

Preporuke

- stvoriti pravne pretpotavke za ostvarivanje osnovnih društvenih vrijednosti kao što su: odgoj djece, odgovornost za preuzete porodično-pravne obaveze, solidarnost među članovima porodice, ravnopravnost žene i muškarca, zaštita pojedinca nesposobnih za samostalan život i normalno funkcioniranje;
- poduzeti odgovarajuće mjere i omogućiti dosljednu primjenu odredaba Porodičnog zakona, a koji se odnose na hitnost u postupanju kad se radi o postupcima zaštite najboljeg interesa djeteta;
- ukazati nadležnim sudovima na obavezu dosljedne primjene odredbe Porodičnog zakona koja propisuje njihovu obavezu da kada utvrdi da roditelji i druge osobe koje su obavezne davati izdržavanje nisu u mogućnosti podmirivati potrebe izdržavanja djeteta, da je obavezan o tome obavijestiti organ starateljstva koji je dužan osigurati sredstva za izdržavanje djeteta iz budžetskih sredstava FBiH;
- osnovati tzv. Alimentacioni fond na nivou BiH u kojem bi država izdvajala sredstva potrebna za izdržavanje i ista regresno potraživala od dužnika izdržavanja;
- obaveza vođenje odvojenih postupaka: dokazivanja vanbračne zajednice, a potom utvrđivanja/podjele vanbračne stečevine.

6. Prava civilnih žrtava rata u BiH

²⁸ Čl. 4. Uputstva Ministarstva civilnih poslova o načinu utvrđivanja uslova za izdavanje putne.

U BiH ne postoji zakon o pravima i zaštiti žrtava rata na državnom nivou koji bi na jednak način regulisao statusna prava svih civilnih žrtava rata u BiH bez obzira na mjesto boravka istih i nacionalnu pripadnost. Ova materija je regulisana na entitetskim nivoima i to na nivou Republike Srpske Zakonom o zaštiti civilnih žrtava rata RS,²⁹ a na nivou Federacije BiH Zakonom o osnovama socijalne zaštite, zaštite civilnih žrtava rata i zaštite porodice sa djecom.³⁰ U Brčko distriktu ova je materija regulisana Odlukom o zaštiti civilnih žrtava rata Skupštine Brčko Distrikta iz 2008. god.³¹ Uslijed neusaglašenosti entitetskih propisa često je civilnim žrtvama kao i porodicama civilnih žrtava rata onemogućeno ostvarivanje pripadajućih prava.

BiH je potpisnica svih međunarodnih konvencija, koje se odnose na zaštitu i prava žrtava i potpisnica je *Konvencije protiv torture i drugih surovih, neljudskih ili ponižavajućih postupaka i kažnjavanja (CAT)*.³² U odnosu na provedbu navedene Konvencije u BiH, UN je preko nadležnog Komiteta protiv torture zaduženog za praćenje i poštivanja navedene Konvencije, izdalo zaključke i preporuke vlastima u BiH da hitno usvoje Zakon o pravima žrtava torture i civilnih žrtava rata BiH.³³ Također, u brojnim izvještajima o stanju ljudskih prava kako od strane inostranih i domaćih organa, organizacija i institucija ukazuje se na potrebu donošenja Zakona o civilnim žrtvama rata na nivou BiH.³⁴

²⁹ „Sl. glasnik RS“ br. 25/93, 53/04, 37/07, 60/07, 118/09 i 24/10.

³⁰ „Sl. novine FBiH“ br. 36/99, 54/04, 39/06 i 14/09.

³¹ Dostupno na: <http://skupstinabd.ba/2-registar/ba/Odluke/2008/65.%20sj.%20Odluka%20o%20civilnim%20zrtvama%20rata%2043-08%20B.pdf>.

³² Rezolucija Generalne skupštine UN-a broj A/RES/39/46, 10. decembra 1984. godine.

³³ Vidi: 667. i 670. Zasedanje Komiteta (CAT/C/SR.667 i 670) koja su održana 8. i 9. novembra 2005. godine.

³⁴ Vidi npr.: Izvještaj Komiteta o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima UN od 24.01.2006. god.; Izvještaj Komisije za ljudska prava UN od 29.12.2005. god.; Izvještaj o stanju ljudskih prava u BiH u 2011. god. Ministarstva vanjskih poslova Švedske; Izvještaj o pravima civilnih žrtava rata u BiH od 2010. god. Međunarodnog instituta FIMES; Drugi periodični izvještaj BiH o primjeni Međunarodnog pakta o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima, Ministarstva za ljudska prava i izbjeglice BiH itd.

Međutim, do danas to nije učinjeno usljed čega najveću štetu trpe civilne žrtve rata BiH.

Civilne žrtve rata u Republici Srpskoj

Iako relevantno zakonodavstvo u ovom entitetu garantuje brojna prava civilnim žrtvama rata kao što su pravo na civilnu, odnosno porodičnu invalidninu, dodatak za njegu i pomoć drugog lica, zdravstvenu zaštitu, i slično, najveći problem predstavlja postojanje zakonskog roka za podnošenje zahtjeva, a taj rok istekao je još 31. decembra 2007. godine.

Prvostepeni organ koji odlučuje o pravima civilnih žrtava rata u ovom entitetu jeste nadležni općinski organ uprave na čijem području podnosioc zahtjeva ima prebivalište odnosno boravište. O žalbi protiv rješenja prvostepenog organa rješava Ministarstvo nadležno za pitanja boraca i žrtava rata RS.

Civilnom žrtvom rata smatra se: 1) lice kod kojeg je nastupilo oštećenje organizma zlostavljanjem, silovanjem, odnosno lišavanjem slobode (zatvor, koncentracioni logor, internacija, prinudni rad) ili u bjehu od strane neprijatelja zadobilo ranu, povredu, ozljedu i kod koga je nastupilo oštećenje organizma najmanje 60%, kao i lice koje je pod navedenim okolnostima ubijeno, poginulo, umrlo ili nestalo; 2) lice koje je zadobilo oštećenje organizma najmanje 60%, usljed ranjavanja ili povreda nastalih u vezi s ratnim operacijama, kao što su: bombardovanje, ulične borbe zalutali metak minobacačka i topovska granata i sl; te 3) lice koje je zadobilo oštećenje organizma najmanje 60% usljed ranjavanja ili povreda nastalih od zaostalnih vojnih materijala ili kao posljedica neprijateljskih diverzantskih akcija.³⁵ Pravo po ovom Zakonu, pod određenim uslovima, imaju i članovi porodice civilne žrtve rata ubijene, poginule, umrle ili nestale pod naprijed navedenim okolnostima i članovi porodice umrlog lica kojem je bilo priznato svojstvo civilne žrtve rata u smislu Zakona. Članovima porodice smatraju se: bračni drug, djeca (rođena u braku ili van braka, usvojena ili pastorčad) i roditelji. Prava na zaštitu po ovom

Zakonu su: civilna invalidnina, odnosno porodična invalidnina; dodatak za njegu i pomoć drugog lica; dodatak za člana porodice nesposobnog za rad; dodatna novčana pomoć; dodatak za samohranost; zdravstvena zaštita; te profesionalna rehabilitacija.³⁶

Pravo na civilnu/porodičnu invalidninu

Pravo na civilnu invalidninu stiču civilne žrtve rata ukoliko je kod njih nastupilo oštećenje organizma od 60% do 100%. Mjesečni iznos civilne invalidnine određuje se u procentu od osnovice i prema stepenu oštećenja organizma, i to:

- I grupa – 100% oštećenje organizma za lica kojima je za osnovne životne potrebe neophodna njega i pomoć drugog lica 100%;
- II grupa – 100% oštećenje organizma 70%;
- III grupa – 90% oštećenje organizma 50% itd.

Početna osnovica za utvrđivanje mjesečnog iznosa civilne invalidnine iznosi 351,00 KM i usklađuje se početkom svake godine sa indeksom kretanja maloprodajnih cijena u prethodnoj godini i visinom raspoloživih sredstava u budžetu Republike Srpske planiranim za te namjene. Odluku o usklađivanju osnovice donosi Vlada Republike Srpske. Članovi porodice civilne žrtve rata ubijene, poginule, umrle ili nestale, pod okolnostima propisanim Zakonom, ostvaruju pravo na porodičnu invalidninu u visini 40% od iznosa civilne invalidnine I grupe.

Zakon u RS-u je predvidio rokove za priznavanje određenih prava civilnih žrtava rata i porodica civilnih žrtava rata, te se propisuje da se zahtjev za priznavanje prava po osnovu oštećenja organizma može se podnijeti u roku od pet godina od dana kada je lice zadobilo oštećenje, odnosno od dana prestanka okolnosti pod kojima je oštećenje nastalo. Činjenica da je oštećenje organizma nastalo pod okolnostima iz člana 2. Zakona dokazuje se obavezno i medicinskom dokumentacijom o liječenju koja datira najkasnije

³⁵ Čl. 2. Zakona o civilnim žrtvama rata u RS.

³⁶ Čl. 8. Zakona o civilnim žrtvama rata u RS.

godinu dana od dana nastanka oštećenja, odnosno od dana prestanka okolnosti pod kojima je oštećenje nastalo, koju je stranka dužna da priloži uz zahtjev. Zahtjev za priznavanje prava po osnovu pogibije ili smrti lica može se podnijeti u roku od pet godina od dana pogibije ili smrti, dok se zahtjev za priznavanje prava po osnovu nestanka lica može se podnijeti u roku od pet godina od dana nestanka, odnosno od dana prestanka okolnosti pod kojima je lice nestalo, ili u roku od jedne godine od dana ekshumacije i identifikacije posmrtnih ostataka nestalog. Lice koje je steklo određeno pravo kao civilna žrtva rata ili član porodice civilne žrtve rata po propisima Federacije BiH ili po propisima neke od država u okruženju, nema pravo da podnese zahtjev za priznavanje prava po Zakonu u RS.³⁷

Zakon je izmjenjen u pogledu roka 2007. godine, ali isti nije ukinut već je ostavljen novi rok za podnošenje zahtjeva, tako je propisano da lice koje je zakasnilo za zahtjevom za priznavanje prava po osnovu prvobitnih odredaba Zakona, može podnijeti zahtjev do 31. decembra 2007. godine.³⁸

Međutim, i danas postoji jako veliki broj lica koja nisu bila upoznata sa navedenim rokom za podnošenje zahtjeva bilo zato što su se npr. nalazila u izbjeglištvu ili raseljeništvu u to vrijeme ili ih je bilo strah priznati da su doživjela određena psihička i fizička zlostavljanja u ratnom periodu, itd. Potrebno je napomenuti da je više ekshumacija posmrtnih ostataka stradalih civila u ratnom periodu izvršena tek tokom 2013. i 2014. god. Međutim, nadležna Odjeljenja za boračko invalidsku zaštitu zaključkom odbacuju zahtjeve lica za priznavanje prava na porodičnu invalidninu po osnovu stradanja članova obitelji, jer su isti neblagovremeno podneseni. Treba naglasiti da je u javnom interesu postojanje zakonsko određenog krajnjeg roka za podnošenje zahtjeva za priznavanje prava na civilnu/porodičnu invalidninu iz Zakona o zaštiti civilnih žrtava rata RS. Međutim, u navedenom slučaju očigledno ne postoji pravičan odnos između javnog interesa i interesa pojedinca, jer svaki građanin u RS pošto

zahtjev za priznavanja prava iz Zakona nije predao u rok mora snositi „lični i neumjeren teret“.³⁹

Pristup pravima civilnim žrtvama rata u FBiH

Zakon je strukturalno postavljen na takav način da isključivo Glava III Zakona - Zaštita civilnih žrtava rata - uređuje sva pitanja vezana za definisanje pojma, statusa i prava civilnih žrtava rata u FBiH. Zakon pravi razliku između civilne žrtve rata i priznanja statusa civilne žrtve rata. Civilna žrtva rata je svaka osoba od koje je u toku rata ili neposredne ratne opasnosti, usljed ranjavanja ili nekog drugog oblika ratne torture nastupilo oštećenje organizma, što uključuje mentalno oštećenje ili značajno narušavanje zdravlja, nestanak ili pogibiju te osobe. Istovremeno, Zakon priznaje status samo ograničenoj kategoriji civilnih žrtava rata.⁴⁰

U FBiH nije postavljeno vremensko ograničenje za priznavanje statusa civilne žrtve rata. To znači da se status civilne žrtve rata priznaje i osobama kod kojih je došlo do naknadnog oštećenja organizma, ispoljene i pogoršane bolesti, dugog razdoblja inkubacije, gubitka ekstremiteta i vida oba oka zbog pogoršanja opšteg zdravstvenog stanja, mentalnog oštećenja i drugih oštećenja organizma kao posljedice rata ili neposredne ratne opasnosti.

U cilju ostvarenja nekih drugih prava, Zakon priznaje status civilne žrtve rata osobi kod koje je nastupilo oštećenje organizma ispod 60% ili značajno narušavanje zdravlja.

Prava civilnih žrtava rata su slijedeća: 1) lična invalidnina ili mjesečno lično novčano primanje, 2) dodatak za njegu i pomoć od strane drugog lica, 3) ortopedski dodatak, 4) porodična invalidnina, 5) pomoć u troškovima liječenja i nabavci ortopedskih pomagala, 6)

³⁹ Vidi npr: Odluka Ustavnog suda BiH u predmetu br. AP-450/06 od 05.04.2007. god; Odluka Evropskog suda za ljudska prava u *James i drugi protiv Ujedinjenog kraljevstva* presuda od 21. februara 1986., paragraf 46 i 50.

⁴⁰ Vidi: čl. 54. Zakona o osnovama socijalne zaštite, zaštite civilnih žrtava rata i zaštite porodice sa djecom.

³⁷ Čl. 33. Zakona o civilnim žrtvama rata u RS.

³⁸ Čl. 34. Zakona o civilnim žrtvama rata u RS.

osposobljavanje za rad (profesionalna rehabilitacija, prekvalifikacija i dokvalifikacija), 7) prioritetno zapošljavanje, 8) prioritetno stambeno zbrinjavanje, 9) psihološka pomoć i pravna pomoć. Važno je naglasiti da se prava pod 5) do 9) ostvaruju prema propisima o zdravstvenom osiguranju, zdravstvenoj zaštiti, zaštiti porodica sa djecom i zapošljavanju.

Radi ostvarivanja prava utvrđenih ovim Zakonom, civilne žrtve su razvrstane prema utvrđenom procentu oštećenja organizma, u šest skupina, i to: 1.skupina - invalidi sa 100% oštećenja kojima je za redovan život potrebna njega i pomoć od strane druge osobe; 2.skupina - invalidi sa 100% oštećenja organizma; 3.skupina - invalidi sa 90% oštećenja organizma; 4.skupina - invalidi sa 80% oštećenja organizma; 5.skupina - invalidi sa 70% oštećenja organizma; 6.skupina - invalidi sa 60% oštećenja organizma.

Pravo na civilnu/porodičnu invalidninu

Lična invalidnina utvrđuje se u mjesečnom iznosu prema kategoriji oštećenja organizma, u visini od 70% mjesečnog iznosa lične invalidnine ratnih vojnih invalida.

Prema Zakonu, 50% sredstava za lične invalidnine se osigurava iz Federalnog, a 20% iz kantonalnog budžeta, odgovarajuće kategorije utvrđene po propisima iz Zakona o pravima branilaca i članova njihovih porodica, osim u slučajevima kada se radi o civilnoj žrtvi rata koja je poginula, umrla ili nestala. Mjesečno lično novčano primanje za osobe koje su preživjele seksualno zlostavljanje i silovanje iznosi 70% od osnovice, što odgovara primanjima koje ostvaruju civilne žrtve I kategorije sa 100% invaliditeta.

Osim lične invalidnine, Zakon poznaje i pravo na porodičnu invalidninu. Pravo na porodičnu invalidninu, imaju članovi porodice civilne žrtve rata od I do IV kategorije pod uslovima: da je civilna žrtva rata imala do svoje smrti priznato pravo na dodatak za njegu i pomoć od strane druge osobe te da je smrt civilne žrtve rata nastupila kao posljedica rane, povrede, ozljede ili bolesti. Očuh i maćeha, koji su sa civilnom

žrtvom rata živjeli u zajedničkom domaćinstvu najmanje tri godine prije njene smrti ili nestanka, imaju pravo na porodičnu invalidninu, pod uslovom da civilna žrtva rata nema roditelje ili usvojitelje. Takođe, članovi porodice civilnih žrtava rata koje su preživjele seksualno zlostavljanje i silovanje imaju pravo na porodičnu invalidninu. Osnovica za određivanje porodične invalidnine iznosi 70% od osnovice za određivanje porodične invalidnine za porodicu poginulog branioca, to mjesečno iznosi: za jednog člana porodice u visini 43% od osnovice; za dva člana porodice u visini 55% od osnovice; za tri člana porodice u visini 60% od osnovice i za četiri i više članova porodice u visini 65% od osnovice.

Specifičan položaj žena civilnih žrtava rata u ostvarivanju prava

Žene žrtve rata kao i nevladine organizacije koje se bave zaštitom prava civilnih žrtava rata u BiH ukazuju da su se žene, bez obzira na nacionalu pripadnost, koje su preživjele zlostavljanja kao i stradanja svojih najbližih u ratnom periodu, povukle u sebe i danas se nalaze na marginama svih oblasti društvenog života. Iste su zaboravljene od institucija države i oba entiteta, te slabo informisane o pravima koja im po zakonu pripadaju.

Usljed neusaglašenosti entitetskih propisa velikom broju lica je i danas onemogućeno da ostvare pravo na civilnu/porodičnu invalidninu i isti su stavljeni u neravnopravan položaj u odnosu na druge civilne žrtve rata koji nisu mjenjali mjesto boravka na području BiH u određenom vremenskom periodu.

Tako npr. u FBiH nije vremenski ograničeno pravo na podnošenje zahtjeva za priznavanje prava na civilnu invalidninu, ali podnosilac zahtjeva mora imati prijavljeno mjesto boravišta u Federaciji. Osoba koja se vratila u Republiku Srpsku poslije 2007. god. ne može ostvariti pravo na civilnu invalidninu, jer je prošao rok za podnošenje zahtjeva, a određen broj istih fiktivno prijave boravište u Federaciji radi ostvarivanja prava. Međutim, većina istih je vezana za RS

zbog zdravstvenog osiguranja, obnove imovine, itd.

Potrebno je napomenuti da je u oba entiteta primanja za vojne žrtve daleko veća od primanja za civilne žrtve rata, kao i da se visina civilnih invalidnina razlikuje u Republici Srpskoj i Federaciji BiH, kao i u kantonima. Osim toga, u Brčko Distriktu, prava civilnih žrtava rata su regulisana Odlukom o zaštiti civilnih žrtava rata Skupštine Brčko Distrikta iz 2008. god. Međutim, materija sadržana u postojećoj Odluci Brčko Distrikta ne obezbjeđuje potpuno i funkcionalno rješavanje problema ove populacije, što također ukazuje na potrebu donošenja Zakona na državnom nivou.

Također, žene žrtve rata ukazuju na problem dokazivanja kod priznavanja određenih prava. Nakon protoka više od 20 godina većina istih nije bila u mogućnosti da sačuva nalaze od doktora od prije dvije decenije. Dalje, primjetno je da većina istih ponovno proživljava traume u dokaznom postupku, a naročito poslije revizije rješenja kada npr. u ponovnom postupku treba ustanoviti da li je stradali član porodice bio civil ili ipak pripadnik neprijateljskih formacija, i sl. Iste ukazuju da u Republici Srpskoj postoji i potreba da se promjeni nadležnost organa koji rješavaju u prvom stepenu, odnosno da se formira posebno općinsko odjeljenje koje će se baviti samo pitanjem civilnih žrtava rata. Sadašnji prvostepeni nadležni organ jeste općinsko odjeljenje za boračko-invalidsku zaštitu, te bi ovakvo odjeljenje omogućilo da se civilne žrtve rata druge nacionalnosti ne bi izlagale dodatnom psihičkom pritisku, kao i da upravni organi, zbog velikog broja predmeta, ažurnije postupaju.

Preporuke

- Donošenje zakona o zaštiti civilnih žrtava rata na državnom nivou;
- Usklađivanje entitetskih propisa koji regulišu statusna prava civilnih žrtava rata;
- Ukidanje roka za podnošenje zahtjeva za ostvarivanje prava iz Zakona o zaštiti civilnih žrtava rata RS.

7. Zakon o zaštiti od nasilja u porodici RS

U Republici Srpskoj osim Ustava, Krivičnog zakona RS, Porodičnog zakona RS najznačajniji zakon koji regliše društveni problem nasilja u porodici jeste Zakon o zaštiti od nasilja u porodici.⁴¹ Ovim zakonom uređuje se zaštita od nasilja u porodici ili porodičnoj zajednici, lica koja se u smislu ovog zakona smatraju članom porodice ili porodične zajednice, subjekti zaštite i postupak zaštite žrtava nasilja u porodici, osnivanje Savjeta za borbu protiv nasilja u porodici, te prekršajne sankcije koje se izriču učiniocima nasilja u porodici. Nasilje u porodici, u smislu ovog zakona, predstavlja svaka radnja nasilja člana porodice ili porodične zajednice kojom se ugrožava spokojstvo, psihički, tjelesni, seksualni ili ekonomski integritet drugog člana porodice ili porodične zajednice.

Zakon je donesen da bi se pružila efikasnija, brža i potpunija zaštita žrtava nasilja u porodici. Zakon kao subjekte zaštite, koji su dužni pružiti zaštitu od nasilničkog ponašanja, navodi: policiju, tužilaštva, centre za socijalni rad, odnosno službe socijalne zaštite. Procedura njihovog rada je zakonom izričito određena.

Subjekti zaštite

Priznanjem da nasilje nad ženama nije privatna stvar, već kršenje ljudskih prava država je postala obavezna da upotrijebi sve mehanizme kako bi ova prava bila zaštićena. U tom smislu određen je krug državnih organa koji pružaju zaštitu, pomoć i podršku žrtvama nasilja u porodici, koje čine pripadnici Ministarstva unutrašnjih poslova, tužilaštva centri za socijalni rad, odnosno službe socijalne zaštite, zdravstvene i obrazovne ustanove i nadležni sud.⁴²

Veoma bitna činjenica koja je zakonom utvrđena, a koja se u praksi redovno ne primjenjuje, jeste obaveza subjekta zaštite da postupa u skladu sa odredbama ovog zakona, da pruži zaštitu, podršku i pomoć žrtvama nasilja u porodici bez obzira na to da li je protiv učinioca pokrenut

⁴¹ „Sl. glasnik RS“, br. 102/12 i 108/13.

⁴² Čl. 9. Zakona o zaštiti od nasilja u porodici RS.

krivični ili prekršajni postupak. Primjetno je da ovu zakonsku odredbu redovno u svom radu ne primjenjuju organi starateljstva, koji se čak upuštaju u procjenu osnovanosti prijava o učinjenom nasilju, podnijetih od strane potencijalnih žrtava nasilja da li preko Udruženja (npr. Nova generacija Banja Luka), da li od strane MUP-a RS, Policijskih jedinica.

Oblici nasilja i mjere zaštite

Iz definicije nasilja, razlikuju se tri oblika nasilja i to: psihičko nasilje (emocionalno nasilje) koje je manje vidljivo i koje se jako teško primjećuje čak i od same žrtve, seksualno nasilje koje je usmjereno na tijelo žrtve i ekonomsko nasilje koje podrazumijeva nasilno oduzimanje novca i vrijednih stvari, kao i spriječavanje da se raspoláže zajedničkim materijalnim sredstvima.

Hitne mjere zaštite i sudski postupci

Prijedlog sudu za prekršaje za izricanje hitne mjere zaštite podnosi policija, ovlaštenu organ, tužilac ili oštećeno lice, a izriču se najkasnije u roku od 24 časa od prijema prijedloga, odnosno izvođenja učinioca nasilja u porodici pred sud. Ovim mjerama može se uticati na: privremeno uklanjanje situacija koje mogu dovesti do nasilja, spriječiti ponavljanje i produžavanje nasilja, te se može osigurati jedna vrsta zaštite i sigurnost žrtve. Zaštitne mjere su privremenog karaktera, a da bi ih sud donio, žrtva nasilja mora nasilje i nasilnika prijaviti policiji.

Neke od zakonom predviđenih zaštitnih mjera uključuju udaljenje nasilnika iz stana, kuće ili nekog drugog stambenog prostora i zabranu približavanja i kontaktiranja učinioca nasilja sa žrtvom nasilja u porodici, mada zakon propisuje i druge zaštitne mjere koje se mogu primjeniti shodno okolnostima datog slučaja i neophodnog stepena zaštite žrtve nasilja.⁴³

S obzirom na širinu problema, neshvatljivo je postojanje velike nesrazmjere između broja prijavljenih slučajeva nasilja u porodici i onih koji su stigli na sud. Jedan od razloga je

uzrokovan tradicijom, ali drugi razlog koji je još teži leži i na neodgovarajućoj reakciji policije ili drugih državnih službenika, pa čak i kad su životi žrtava nasilja u opasnosti. U radu sa korisnicima primjetno je da policija u velikom broju slučajeva samo upozorava prekršioce djela, zatim da se češće odlučuje za podnošenje prekršajnih prijava, na koji način nasilnik za počinjeno nasilje bude samo novčano kažnjen. Veoma mali je broj krivičnih prijava podnijetih po službenoj dužnosti kao i od strane samih žrtva. Također, po podignutim optužnicama krivični postupci traju veoma dugo, po nekoliko puta se od žrtve nasilja traži da se ista izjasni na okolnosti nasilja, zbog čega mnoge žrtve nasilja odustaju od daljeg vođenja postupka.

U svojim odgovorima policija navodi da njihova obaveza na podnošenje krivičnih prijava zbog nasilja u porodici nadležnom tužilaštvu nije generalna, jer ne znači da je krivično djelo izvršeno i da postoji učinilac djela samim tim što je djelo prijavljeno.

Krivični zakon RS nasilje u porodici tretira kao krivično djelo, ali je u praksi veoma mali broj donijetih presuda kojima se počinioci nasilja oglašavaju krivim za počinjeno krivično djelo. Osim toga, uočena je i različita praksa, tako da na osnovu istih radnji izvršenja osnovnog oblika djela, postoje različite odluke nadležnih organa od donošenja presude, do odbijanja tužilaštva da podigne optužnicu.

Položaj žena žrtava nasilja

Nasilje nad ženama u BiH, a naročito nasilje u porodici i porodičnoj zajednici društveni je problem koji je široko rasprostranjen. Problem nasilja u porodici treba posmatrati kroz činjenice da je BiH društvo izloženo snažnoj patrijarhalizaciji, koja je dovela do jačanja uloge muškarca u društvu, dok je položaj žene vraćen na nivo žena kada su se bavile samo kućanskim poslovima, domaćinstvom i porodicom.

Navedena podijela uloga dovela je do toga da u društvu nedostaje podrška i razumjevanje za žene, žrtve porodičnog nasilja. Smatra se da je ovaj oblik nasilja privatna stvar porodice u što se

⁴³Čl. 24-28. Zakona o zaštiti od nasilja u porodici RS.

država ne treba miješati. Ovakvom mišljenju doprinosi i odnos samih žena koje umjesto da se bore za zaštitu svoji ljudskih prava, jer je nasilje nad ženama kršenje ljudskih prava, nastavljaju održavati nasilnu vezu.

Država, a time i njeni entiteti iako su donijeli zakone, nisu stvorili sistem kojim bi se pružila podrška žrtvama i olakšalo traženje i dobijanje adekvatne pomoći. Žene žrtve nasilja imaju malo nade za mogućnost opstanka izvan nasilne zajednice, osjećaju se bespomoćno, jer su ucjenjene od strane partnera, okoline i društva.

Sigurna kuća predstavlja posebnu mjeru podrške kojom se obezbjeđuje siguran smještaj i pomoć žrtvama nasilja u porodici, koju može realizovati pravno lice. Međutim, broj sigurnih kuća nažalost nije dovoljan, a glavni razlog je finansiranje postojanja ovakvog vida utočišta za žrtve nasilja. Nevladine organizacije koje se bave zaštitom žena žrtava nasilja često ukazuju na problem slabe razvijenosti svijesti o obaveznosti prijave nasilja tako da se prijava podnese tek kod težih oblika nasilja koji već imaju obilježja krivičnog djela. NVO također ukazuju na slabu primjenu sankcija prema nasilnicima kao i da istima u veći slučajeva bude izrečena uslovna osuda.

Preporuke

- povećati ažurnost sudova u sudskim postupcima nasilja u porodici. Naime, tužiocima bi trebali hitno postupati u predmetima nasilja u porodici s obzirom na to da u velikom broju slučajeva osumnjičeni i žrtva žive u istom domaćinstvu zbog čega bi nelagovremeno postupanje moglo dovesti do nastavka vršenja ili ponovljenog nasilja u porodici;
- u slučaju kada žrtva u toku postupka odustane od svedočenja, a ako postoji osnovana sumnja da je optuženi počinio krivično djelo nasilja u porodici, tužiocima ne bi trebali odustajati od optužnice;
- tužiocima bi trebali pred samo suđenje pripremiti svjedoka i oštećenog za neposredno davanje iskaza pred sudom i upozoriti ih na postavljanje neugodnih

pitanja kao i pitanja iz ličnog života, a koje mogu postaviti branioci optuženog;

- povećati visinu novačnih kazni za prekršajna i krivična djela nasilja u porodici, kao i povećati dužinu boravka u zatvoru za ovo krivično djelo;
- osiguranju posebnih obuka za profesije suočene s nasiljem nad ženama;
- razvijanju javne svijesti i obrazovanju djece i mladih u borbi protiv nasilja u porodici, te rad na prevenciji u svim područjima.

8. Zakon o zaštiti od nasilja u porodici FBiH

Usljed tradicionalnih, te patrijahalnih uticaja u BiH u našem okruženju je nažalost još uvijek prisutan veliki broj žrtava porodičnog nasilja, a prema dostupnim statistikama većinu žrtva čine upravo žene. Pravni okvir koji je u slučaju postojanja nasilja instrument pomoću kojeg žrtve nasilja mogu doći do realizacije prava predstavljaju upravo entiteski zakoni kojima je regulisana ova problematika. Na teritoriji FBiH pravni okvir predstavlja Zakon o zaštiti od nasilja u porodici FBiH, kojim je, između ostalog definisan i pojam radnji nasilja kao i zaštitne mjere koje je moguće izreći nasilnim osobama. Također, Zakonom je propisana obaveza prijavljivanja nasilja u porodici kako od strane same žrtve tako i od strane ostalih članova porodice, kao i bilo kojeg građanina koji sazna za učinjene radnje nasilja. U zakonu je posebno naglašena obaveza prijavljivanja nasilja u porodici od strane zdravstvenih i socijalnih radnika, nastavnika, odgajatelja, medicinskih, obrazovnih i drugih ustanova i organa, kao i nevladinih organizacija koji u obavljanju svoje dužnosti saznaju za učinjene radnje nasilja u porodici.

U skladu sa ovim zakonom, nasilje u porodici je potrebno prijaviti nadležnoj policijskoj ustanovi, te u skladu sa izmjenama zakona iz 2013. godine upravo policijska uprava ovlaštena za podnošenje zahtjeva za izricanje zaštitnih mjera. Izuzetno, prema zakonu je moguće da postupak pred nadležnim sudom zahtjevom podnese i tužilaštvo.

Mada je Zakonom definisano da radnja nasilja u porodici predstavlja i verbalni napad, uključujući

ovdje vrijeđanje, psovanje, nazivanje pogrdnim imenima te drugi načini grubog uznemiravanja člana porodice od drugog člana porodice, prema iskustvima žena – korisnica koje su se obraćale Udruženju „Vaša prava BiH“ ovakav vid nasilja većinom ostaje neprijavljen mada isti u najvećem broju slučajeva prethodi fizičkom nasilju. Pored toga, žrtva se nekad i u slučaju fizičkog nasilja isto ne usudi prijaviti, a iz razloga ekonomske ovisnosti od nasilnika.

Do saznanja o postojanju nasilja pravnici Udruženja "Vaša prava BiH" većinom dolaze u situacijama kada se žene-korisnice obrate radi pokretanja postupka za razvod braka ili savjeta u vezi prava koja im pripadaju kada se odluče da usljed nasilja u porodici napuste vanbračnu zajednicu. Korisnicama se tom prilikom pruže detaljne upute na koji način mogu prijaviti nasilje, kao i na koji način teče tok samog postupka po prijavi.

U pogledu mjera koje se rješenjem nadležnog suda izriču primjetno je da se u praksi nasilniku većinom izriče mjera zabrane približavanja žrtvi nasilja u porodici, kao i da se pomenuta mjera većinom izriče u trajanju od šest mjeseci. Sama mjera se izriče rješenjem od strane nadležnog općinskog suda u kojem sud određuje mjesta ili područja, te udaljenost ispod koje se učinilac ne smije približiti žrtvi nasilja u porodici. U slučaju nepostupanja nasilne osobe u skladu sa mjerom, Zakon je propisao da se u takvim slučajevima nasilnoj osobi nalaže plaćanje novčane kazne, te nije poznato da li prijetnja izricanjem novčane kazne djeluje preventivno na nasilnu osobu da se pridržava izrečene mjere zabrane.

Da je ekonomska ovisnost žrtve nasilja jedan od razloga za neprijavlivanje dobro pokazuje i ogledni slučaj korisnice M.H. Korisnica je kao žrtva višegodišnjeg, kako psihičkog tako i fizičkog nasilja, od strane vanbračnog partnera sa kojim ima dijete, a Udruženju "Vaša prava BiH" se obratila radi pokretanja postupka povjere malodobnog djeteta rođenog u vanbračnoj zajednici. Korisnica je tom prilikom upoznata sa postupkom u slučaju postojanja nasilja, te joj je ukazano koje zaštitne mjere se mogu izreći nasilnoj osobi. Nažalost, korisnica nije željela da

prijavi postojanje nasilja upravo zbog ekonomske ovisnosti o vanbračnom partneru, te mogućnosti da ona i njeno dijete ostanu bez krova nad glavom.

Zakon je u ovakvim situacijama predvidio da se žrtva nasilja u porodici ima pravo na osiguravanje osnovnih životnih potreba u pogledu neophodnog zdravstvenog, socijalnog i materijalnog zbrinjavanja i pravo osiguravanja pravne pomoći za rješavanje svog statusa. Radi realizacije ovakvih zakonskih rješenja u pogledu finansiranja ovakvih vrsta pomoći vlade kantona su trebale u roku od šest mjeseci od dana stupanja na snagu ovog zakona donijeti podzakonske propise koji bi na detaljniji način propisivali ostvarivanje privremenih oblika pomoći uključujući i pravnu pomoć za žrtve nasilja u porodici. Kako se to još uvijek nije desilo, žrtve nasilja su i dalje onemogućene u korištenju svojih prava, a prije svega prava na ostvarivanje samog statusa žrtve nasilja. Pravnu pomoć žrtvama nasilja u BiH i dalje u najvećem broju slučajeva pružaju nevladine organizacije u skladu sa kapacitetima koje posjeduju te nestabilnim izvorima finansiranja, većinom od strane stranih donatora i bez podrške iz federalnog ili kantonalnih budžeta.

Preporuke

- potrebno je da vlade kantona postupe u skladu sa članom 32. Zakona o zaštiti od nasilja u porodici FBiH i donesu podzakonske akte kojim bi se detaljnije regulisao način ostvarivanja statusa žrtve, te finansiranje raznih oblika pomoći žrtve nasilja u porodici;
- potrebno je vršiti generalnu prevenciju nasilja na način da se što više građana informiše o oblicima nasilja te mogućnosti prijave nasilja u porodici;
- potrebna je edukacija medicinskih, zdravstvenih, obrazovnih te drugih ustanova navedenih u članu 8. Zakona u pogledu prepoznavanja potencijalnih žrtvi nasilja u porodici, te u pogledu njihovog ohrabrenja da potraže pomoć, naročito kada su žrtve nasilja djeca;
- potrebno je formirati fondove pomoći iz kojih bi se finansiralo ekonomsko

osnaživanje žrtva nasilja koje većinom čine žene.

9. Položaj i ostvarivanje prava žrtava trgovine ljudima

Trgovina ljudima, osim što predstavlja globalni problem s kojim se susreću kako zemlje u tranziciji tako i ekonomski razvijenije zemlje, jedan je od oblika organiziranog kriminala ili nezakonitih migracija, a ujedno i teški oblik kršenja ljudskih prava zagarantovanih međunarodnim pravom i Ustavom BiH, kao i entitetskim ustavima i Statom Brčko Distrikta BiH.

Trgovina ljudima⁴⁴ se najčešće vrši zbog prisilne prostitucije, pornografije, ropskog rada, prosjačenja lažnog usvojenja, lažnog i prisilnog braka i sve češće trgovinom ljudskim organima. Muškarci su najčešće žrtve prisilnog rada, žene zbog prostitucije, a djeca zbog prosjačenja i prodaje porodicama bez djece. i muškarci kao žene i djeca mogu biti žrtve trgovine ljudskim organima. Ovakvim protivpravnim radnjama trgovaca ljudima, krše se osnovna ljudska prava, pravo na slobodu i dostojanstvo pojedinca, slobodu kretanja, pravo na odlučivanje, jednakost među ljudima, pravo na život, rad i obrazovanje, pravo na zdravlje i nediskriminaciju.

Od samih početaka prepoznavanja trgovine ljudima BiH preduzima planske, usklađene i dugoročne mjere kojima se ovaj problem nastoji staviti pod kontrolu. S tim u vezi u proteklom periodima su kreirani, usvojeni i implementirani različiti pravni dokumenti u formi strategija i akcionih planova koji definišu osnovne smjernice djelovanja u borbi protiv ove pojave. Od 2001. godine u BiH politike i borba protiv trgovine ljudima su bile definisane u četiri akciona plana za sprečavanje trgovine ljudima i to za period: 2001-2003, 2005-2007, 2008-2012, i 2012-2015. godine, a pri definisanju politika i njihovom

⁴⁴ Vidi, također: Konvencija UN-a protiv transnacionalnog organiziranog kriminala iz decembra 2000. godine, te Palermo Protokol za sprečavanje, zaustavljanje i kažnjavanje trgovine ljudima, naročito ženama i djecom, kao dodatak uz UN Konvenciju, te Konvencija Vijeća Evrope o borbi protiv trgovine ljudima.

sprovedenju BiH se vodila međunarodnim standardima postavljenim u Konvenciji Vijeća Evrope o akciji protiv trgovine ljudima i Protololu UN-a o sprečavanju, suzbijanju i kažnjavanju trgovine ljudima.

U BiH zbog posljedica rata, postoji veliki broj djece bez roditelja pa čak i bez bliže rodbine, pa zbog te njihove posebno teške situacije, prirodno je očekivati da će trgovci ljudima lako s njima manipulirati i koristiti ih za sve oblike eksploatacije. Uz to, svakako, treba imati u vidu da Bosna i Hercegovina, kao i sve druge države koje su izašle iz rata, nema sve ekonomske i druge socijalne uvjete potrebne da bi se moglo više učiniti na zaštiti djece žrtava rata.

To sve zajedno ukazuje na potrebu da se, s jedne strane, što potpunije angažiraju sve raspoložive mogućnosti i potencijali naše države u zaštiti djece žrtava trgovine ljudima i, s druge strane, da se pokušaju angažirati sve međunarodne humanitarne organizacije koje su u mogućnosti da pomognu BiH da bi što uspješnije sukcesivno rješavala ovo pitanje. U tom smislu problem zaštite djece u BiH treba, što je moguće više, predstaviti kao međunarodni regionalni problem.

10. Krivičnopravna zaštita – zakonodavstvo BiH

BiH je potpisnica brojnih međunarodnih dokumenata, koji se odnose na fenomen trgovine ljudima te je u svojim zakonima u velikoj mjeri ispoštovala obaveze koje iz njih proistječu. Ovo se prvenstveno odnosi na krivične zakone u BiH koji su propisali širok spektar krivičnih djela pod koja se mogu podvesti aktivnosti u vezi s trgovinom ljudima.

Od 2001.godine, pa do danas, vođene su aktivnosti na podizanju svijesti građana, stvoreni su neophodni normativni okviri za efikasno krivično gonjenje u slučajevima trgovine ljudima, uspostavljeni kapaciteti unutar Ministarstva sigurnosti BiH, osnovani monitoring timovi za praćenje stanja na terenu, uspostavljeni transnacionalni mehanizmi repatrijacije žrtava trgovine ljudima, omogućena primjena posebnih istražnih radnji u krivičnom gonjenju počinitelja

krivičnih djela trgovine ljudima, uspostavljeni kapaciteti za efikasnu zaštitu svjedoka na nacionalnom i regionalnom planu.

Krivični zakon BiH usvaja definiciju trgovine ljudima prihvatajući u najvećem dijelu definiciju UN konvencije, ali nažalost ne definiše sve oblike eksploatacije, već ih samo nabroja. Krivični zakon BiH definiše i druga djela koja se mogu dovesti u vezu sa trgovinom ljudima i to: zasnivanje ropskog odnosa i prijevoz osoba u ropskom odnosu; trgovina ljudima; međunarodno vrbovanje radi prostitucije; nezakonito uskraćivanje identifikacijskih dokumenata; krijumčarenje lica; mučenje i drugi oblici surovog, nečovječnog i ponižavajućeg postupanja.⁴⁵

Krivični zakon FBiH uređuje i propisuje krivična djela protiv spolne slobode i morala i to: navođenje na prostituciju; iskorištavanje djeteta ili maloljetnika radi pornografije; upoznavanje djeteta s pornografijom; silovanje; spolni odnos s nemoćnom osobom; spolni odnošaj zloupotrebom položaja; prinuda na spolni odnošaj; spolni odnošaj s djetetom; bludne radnje; zadovoljenje pohote pred djetetom ili maloljetnikom; oduzimanje maloljetnika ili djeteta; zapuštanje ili zlostavljanje djeteta ili maloljetnika; povreda porodičnih obaveza; i Prenošenje spolne bolesti.⁴⁶ Krivični zakon RS propisuje krivična djela protiv polnog integriteta i to: trgovina ljudima radi vršenja prostitucije; iskorištavanje djece ili maloljetnih osoba za pornografiju; proizvodnja i prikazivanje dječije pornografije; silovanje; obljuba nad nemoćnom osobom; spolno nasilje nad djetetom; obljuba zloupotrebom položaja; zadovoljenje spolnih strasti pred drugim; oduzimanje maloljetne osobe; zapuštanje i zlostavljanje maloljetne osobe; kršenje porodičnih obaveza; i prenošenje spolne bolesti.⁴⁷

Krivični zakon Brčko Distrikta BiH propisuje krivična djela protiv spolne slobode i morala: trgovina ljudima i organizovana trgovina ljudima;

navođenje na prostituciju; iskorištavanje djeteta ili maloljetnika radi pornografije; upoznavanje djeteta s pornografijom; silovanje; spolni odnos s nemoćnom osobom; spolni odnos zloupotrebom položaja; prinuda na spolni odnošaj; spolni odnošaj s djetetom; bludne radnje; zadovoljenje pohote pred djetetom ili maloljetnikom; oduzimanje maloljetnika ili djeteta; zapuštanje ili zlostavljanje djeteta ili maloljetnika; povreda porodičnih obaveza; i prenošenje spolne bolesti.⁴⁸

Zakoni o krivičnom postupku u BiH su propisali širok spektar istražnih mjera, bilo konvencionalnih ili nekonvencionalnih koje je moguće primjenjivati u borbi protiv trgovine djecom imajući u vidu visinu zapriječene kazne za takva krivična djela. Zakonima o zaštiti ugroženih svjedoka i svjedoka pod prijetnjom, te Zakonom o programu zaštite svjedoka BiH policajcima i tužiocima stavljen je na raspolaganje veliki broj mjera koje mogu efikasno zaštititi dijete žrtvu trgovine i njegovu porodicu kada se pojavljuje u ulozi svjedoka, kako u toku sudskog postupka, tako i prije njegovog otpočinjanja, ali i nakon njegovog okončanja. Dijete i maloljetnik se smatraju zaštićenim svjedokom bez postavljanja bilo kakvih dodatnih uvjeta za utvrđivanje takvog statusa.

Pravna pomoć i zaštita

Zakon o kretanju i boravku stranaca i azilu BiH,⁴⁹ te njegov provedbeni akt Pravilnik o zaštiti stranaca žrtava trgovine ljudima, uveli su dodatne mjere zaštite za stranih žrtava trgovine ljudima. Shodno važećoj zakonskoj regulativi strane žrtve trgovine ljudima u BiH imaju pravo na: siguran i adekvatan smještaj, zdravstvenu zaštitu, psihološku pomoć, informisanje o njenom pravnom statusu i savjetovanju u segmentu njezinih prava i obaveza na jeziku koji žrtva razumije, pravnu pomoć u toku krivičnog i drugih postupaka u kojima žrtva ostvaruje svoja prava, odobrenje privremenog boravka u BiH iz humanitarnih razloga, informacije o načinu pristupa diplomatsko-konzularnim

⁴⁵ Čl. 185-190. Krivičnog zakona BiH.

⁴⁶ Čl. 210-212, 203-209, 217-221, 227. Krivičnog zakona FBiH.

⁴⁷ Čl. 198-200, 193-197, 205, 207, 209, te 211. Krivičnog zakona RS.

⁴⁸ Čl. 207a), 207b), 207-209, 200-206, 214, 216, 217, te 223. Krivičnog zakona BD BiH.

⁴⁹ „Sl. glasnik BiH“ br. 36/08 i 87/12.

predstavništvima zemlje porijekla ili uobičajenog boravka, informacije o mogućnostima i postupku repatrijacije, pristup tržištu rada i druga prava.

Pravila o zaštiti žrtava i svjedoka žrtava trgovine ljudima državljana BiH uređuje principe i zajedničke standarde koji se odnose na postupak identifikacije, zaštite i pomoći, primarne i sekundarne prevencije i ostale aktivnosti u vezi sa zaštitom i pružanjem pomoći žrtvama trgovine ljudima, državljanima BiH.

Obzirom da trgovina ljudima predstavlja tešku povredu ljudskih prava žrtava, međunarodni standardi omogućavaju žrtvama trgovine ljudima naknadu nematerijalne i materijalne štete i to radi ostvarivanja preventivne funkcije. Brojni su međunarodni instrumenti koji se mogu potencijalno koristiti radi zaštite prava žrtava po pitanju naknade štete, a najvažniji su citirana Konvencija UN, Konvencija Vijeća Evrope o borbi protiv trgovine ljudima, Direktiva 2012/29/EU.

U BiH je uspostavljen solidan pravni okvir za naknadu štete žrtvama trgovine ljudima, tako da već u krivičnom postupku oštećena osoba može do okončanja glavnog pretresa postaviti imovinsko pravni zahtjev ili zahtjev za naknadu štete. Tužilac je dužan oštećenoj prikupiti sve dokaze potrebne za odlučivanje o postavljenom zahtjevu. O zahtjevu sud odlučuje presudom kojom u cjelosti ili djelimično može dosuditi imovinsko pravni zahtjev, a ako podaci iz krivičnog postupka ne pružaju dovoljno osnova, sud upućuje ostvarivanje tog zahtjeva u parnični postupak. U dosadašnjoj praksi nije bilo pozitivnih primjera da sudovi u krivičnom postupku odlučuju o zahtjevu za naknadu štete, pa upućivanje da svoja prava ostvare u parničnom postupku, predstavlja daljnju sekundarnu viktimizaciju žrtava trgovine ljudima. Zbog toga bi kroz izmjene zakonskih propisa trebalo omogućiti žrtvama trgovine ljudima da ostanu u BiH sve dok potražuju naknadu štete, te da oduzetu ili zaplijenjenu imovinu trgovaca, uspostavljanjem državnog mehanizma, odnosno osnivanjem Fonda za naknadu štete, prioritarno koristiti za naknadu štete žrtvama trgovine ljudima.

Preporuke

- preventivno djelovanje i iniciranje efikasnih mjera namjenjenih građanima u cilju podizanja svijesti o trgovini ljudima,
- uskladiti materijalno krivično zakonodavstvo u entitetima i Brčko Distriktu sa noveliranom odredbom KZ BiH iz čl.186, sa Palermo Protokolom i Konvencijom o borbi protiv trgovine ljudima,
- intezivirati primjenu instituta oduzimanja imovinske koristi pribavljene vršenjem krivičnog djela trgovine ljudima,
- osigurati efikasniji program zaštite svjedoka u slučajevima trgovine ljudima, unapređenje postojeće zaštite žrtava trgovine ljudima kako bi se osigurao što humaniji i dostojanstveniji povratak žrtava u zemlju porijekla ili uobičajene destinacije,
- poboljšati saradnju i koordinaciju između nadležnih institucija i ovlaštenih organizacija u BiH, u cilju efikasnijeg suprostavljanja različitim oblicima trgovine ljudima u BiH,
- osigurati da suđenja ne idu na štetu prava žrtava trgovine ljudima,
- ustanovljenje državnog mehanizma za naknadu štete žrtava trgovine ljudima, odnosno Fonda za naknadu štete.

**EMPIRIJSKO ISTRAŽIVANJE ODNOSA ŽENA PREMA
OSTVARIVANJU PRAVA U INSTITUCIONALNOM OKVIRU**

Dr. Andrea Puhalić

Kao *osnovni cilj* istraživanja postavljeno je analiziranje specifičnih prepreka u pristupu žena u BiH institucionalnom sistemu nadležnom za sprečavanje, ispitivanje i sankcionisanje grubih povreda ljudskih prava. Istraživanju je pristupljeno iz dvije metodološke perspektive: kvantitativne i kvalitativne.

1. Kvantitativno istraživanje

1.1. Metodologija kvantitativnog pristupa istraživanju

U okviru *kvantitativnog pristupa* korištena je *metoda serveja*, te u okviru nje *tehnike anketiranja i skaliranja*. Konstruisan je istraživački instrument za ispitivanje posebnih prepreka za pristup žena u BiH institucionalnom sistemu zaštite u slučaju kršenja njihovih prava, uključujući stavove samih žena o fizičkom, psihičkom, seksualnom i ekonomskom nasilju u porodici i na radnom mjestu, kao i njihov odnos prema policiji, centru za socijalni rad, zdravstvu, sudu i tužilaštvu. U anketnom upitniku su korištena pitanja zatvorenog tipa radi prikupljanja podataka o ličnim obilježjima ispitanika, kao što su pol, radni staž, nivo obrazovanja, bračni, porodični i radni status. U okviru skala procjene ispitivali smo mišljenja, motive, vjerovanja, ubjeđenja i osjećanja ispitanika koja se odnose na ulogu žene u privatnoj i javnoj sferi, kao i njihov odnos prema nadležnim sistemima zaštite ljudskih prava.

1.1.1. Karakteristika uzorka- žene ispitanice u BiH

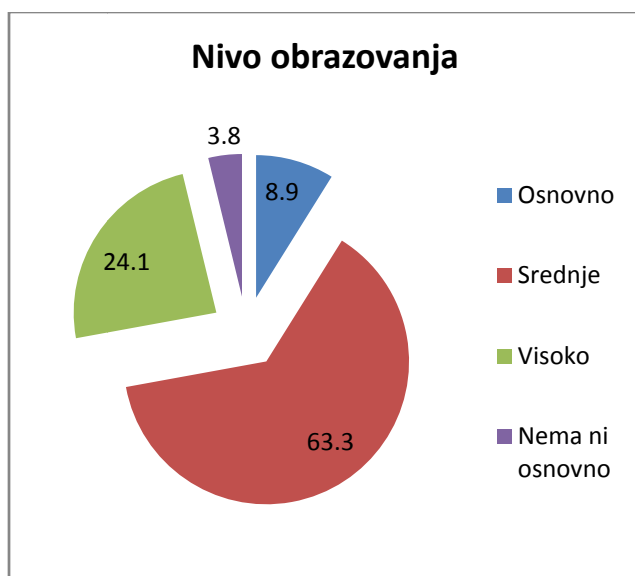
U našem istraživanju uzorak je sastavljen od 179 žena, građanki BiH, koje saraduju ili su korisnice usluga koje pruža organizacija Vaša prava BiH. U želji da uzorak bude heterogen, nastojali smo istraživanjem obuhvatiti ispitanike iz što više različitih gradova, odnosno svih regiona BiH, kao i ispitanice različitih godina starosti i nivoa obrazovanja. Naposljetku, korištena je metoda prigodnog uzorkovanja jer su izabrani oni ispitanici koji su pristali da saraduju sa istraživačem. U tabeli T1 prikazane su obrazovna i starosna struktura uzorka.

Tabela T1: Struktura uzorka s obzirom na godine starosti i nivo obrazovanja

	Starost				Ukupno	Nivo obrazovanja				
	<30	30-40	40-50	>50		Nema osnovno	Osnovno	Srednje	Visoko	Ukupno
%	20,3	34,2	26,6	19,0	100,0	3,8	8,9	63,3	24,1	100,0

Uvidom u tabelu T1 uočavamo prilično ujednačenu zastupljenost ispitanica svih starosnih kategorija, sa najmanjom zastupljenošću najstarijih ispitanica u našem uzorku. Sa druge strane, dominantno najveću zastupljenost imamo ispitanica sa srednjim nivoom obrazovanja (63,3%), kao i značajnu zastupljenost žena sa visokim nivoom obrazovanja (24,1%). Ovakvi podaci govore o prosječno većem nivou obrazovanja u našem uzorku u odnosu na ukupnu populaciju žena u BiH, te stoga pretpostavljamo da je riječ o ženama koje i bolje poznaju svoja prava i mehanizme njihove zaštite, nego prosječna populacija žena u BiH. I pored toga, više od polovine naših ispitanica (74,7%) izjavljuje da su željele nastaviti obrazovanje, ali nisu bile u mogućnosti. Grafikon broj 1 i 2 nam slikovito pokazuju zastupljenost ispitanica sa različitim nivoom obrazovanja, kao i odnos onih koji nisu željeli nastaviti obrazovanje naspram onih koji su to željeli.

Grafikon 1: Zastupljenost ispitanika različitog nivoa obrazovanja

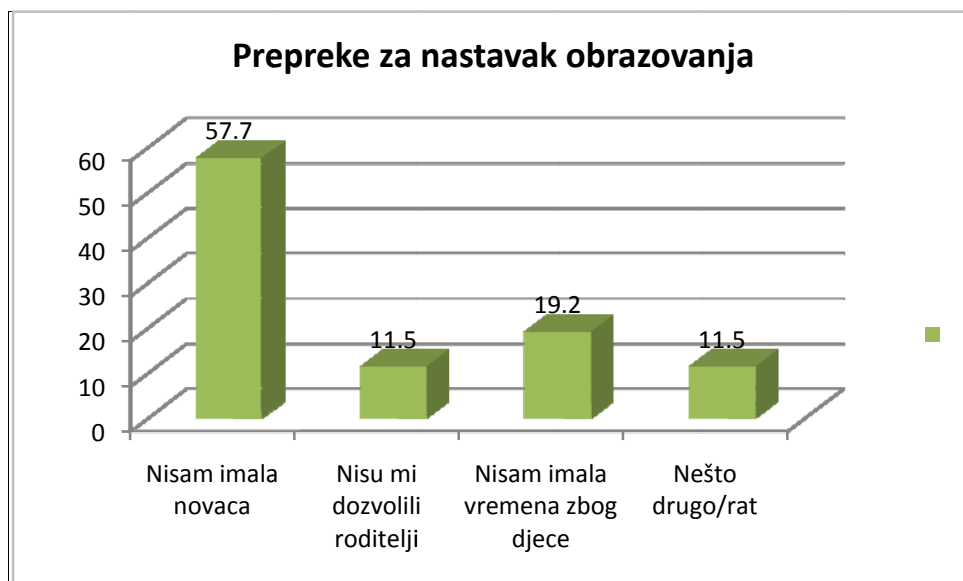

Grafikon 2: Struktura uzorka s obzirom na želju za nastavkom obrazovanja

Iz analize ovih grafikona prozilazi značaj ispitivanja onih poteškoća, zbog kojih značajan broj naših ispitanica nije moglo nastaviti svoje obrazovanje, iako je to željelo. Statističke podatke o ovim preprekama daje nam analize grafikona br.3.

Grafikon 3: *Prepreke za nastavak obrazovanja*

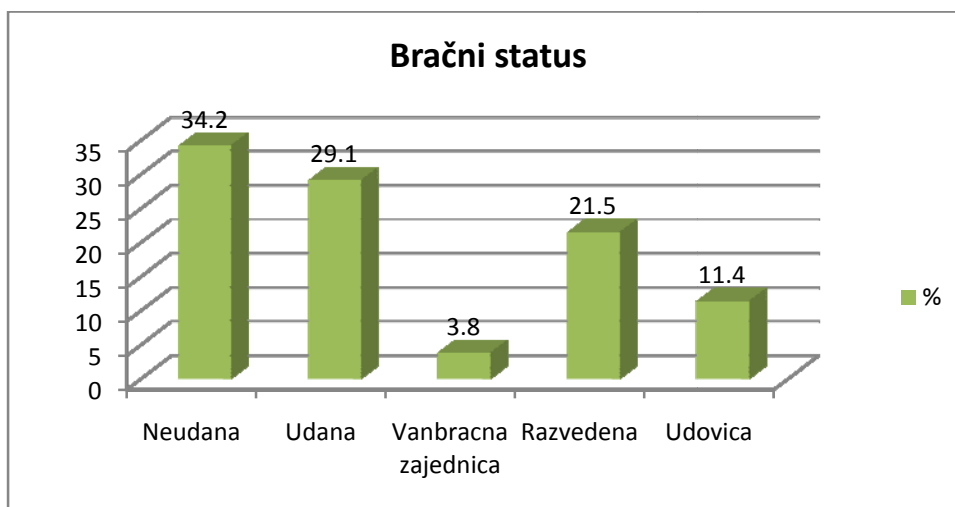

Analizom prethodnog grafikona izdvaja se nedostatak materijalnih sredstava kao dominantan uzrok odustajanja od daljeg obrazovanja naših ispitanica. Nedostatak vremena zbog brige o djeci se takođe izdvaja kao visoko zastupljena prepreka, koju dovodimo u vezu sa dominantnom ulogom žene majke i supruge u tradicionalnom, patrijarhalnom društvu. S tim u vezi, u sljedećem grafikonu i tabeli prikazana je zastupljenost žena sa djecom, izvan ili u okviru bračne veze.

Tabela T2: *Struktura uzorka s obzirom na to da li ispitanice imaju djecu*

	Djeca						
	Nema	Ima					
		Broj djece					
		1	2	3	4	6	Ukupno
%	12.7	37.3	46.3	11.9	3.0	1.5	87.3

Grafikon br. 4: Struktura uzorka s obzirom na bračni status ispitanica

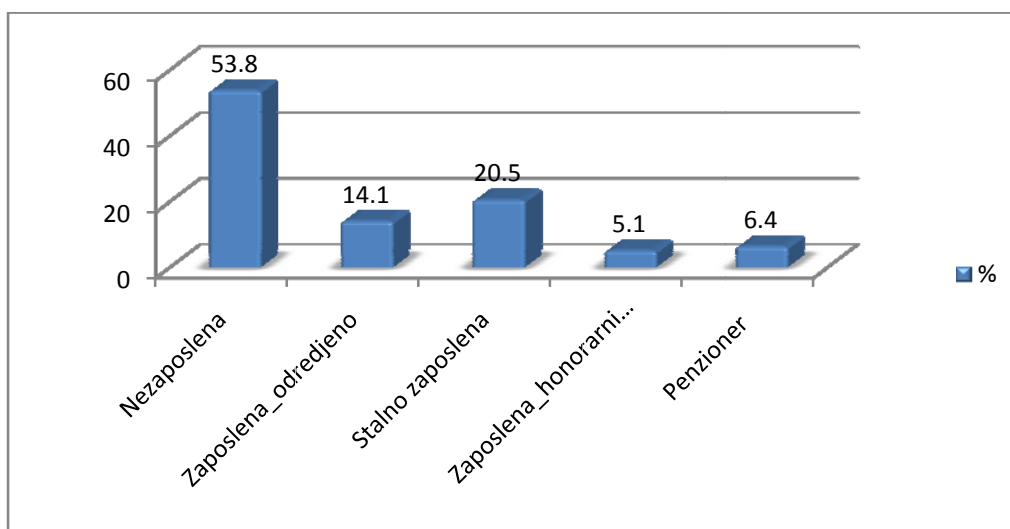
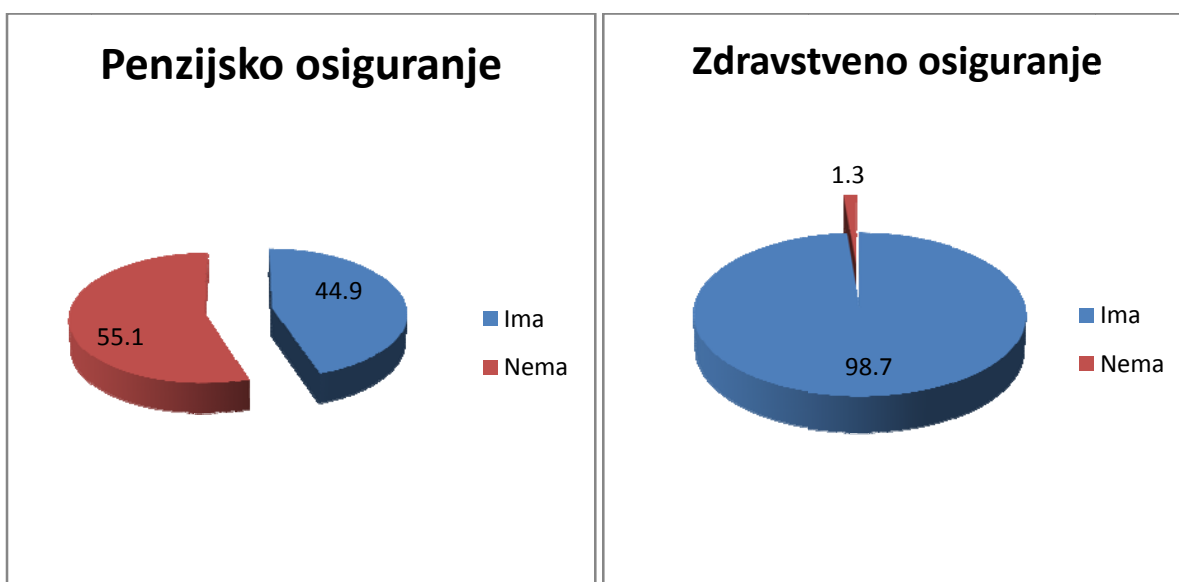

Analizom grafikona br.4 i tabele T2 uočavamo da u našem uzorku dominiraju žene sa djecom (87,3%), iako se tek njih 32,9% nalazi u bračnoj ili vanbračnoj zajednici. Ovaj podatak znači da gotovo polovina naših ispitanica pripada posebno ranjivoj kategoriji žena samohranih majki. Imajući u vidu podatke iz tabele T2, iz koje možemo utvrditi da je tek 20,5% naših ispitanica stalno zaposleno a 53,8% nezaposleno, možemo zaključiti da su neke od tih samohranih majki dodatno ugrožene nedostatkom posla. U tabeli T3 prikazana je difrencijacija uzorka u odnosu na radni odnos ispitanica.

Tabela T3: Struktura uzorka s obzirom na radni status ispitanica

	Radni status					
	Zaposlena				Penzionerka	Nezaposlena
	Stalno	Određeno	Povremeni poslovi	Ukupno		
%	20,5	14,1	5,1	39,8	6,4	53,8

Više od polovine nezaposlenih ispitanica ukazuje na posebno ugroženu kategoriju žena koje ne samo da ne mogu da ostvare pravo na rad, već se generalno nalaze u riziku od ugroženosti nekih od osnovnih ljudskih prava koje donosi život u siromaštvo, kao što su pravo na adekvatnu zdravstvenu zaštitu i penzijsko-invalidsko osiguranje. Pored grafikona br.5 koji slikovito ilustruje dominantnu zastupljenost nezaposlenih žena, u grafikonu br.7 i 8 prikazana je diferencijacija uzorka u odnosu na regulisano zdravstveno i penzijsko-invalidsko osiguranje.

Grafikon 5: Zaposlenost ispitanika**Grafikon br.7: Penzijsko osiguranje ispitanika****Grafikon br.8: Zdravstveno osiguranje ispitanika**

Uvidom u grafikone br.7 i 8 uočavamo da 55,1% žena ispitanica u našem istraživanju nema regulisano penzijsko-invalidsko osiguranje, obzirom da ga je u BiH moguće ostvariti jedino preko radnog odnosa ili privatnog osiguranja, a više od polovine ih je nezaposleno i nema prihode na osnovu kojih bi mogle da ostvare ovo pravo. S tim u vezi, više od polovine žena naših ispitanica nema regulisano pravo na starosnu penziju, invalidsku penziju, novčanu naknadu u slučaju nastupanja rizika kao što su starost, potpuni gubitak radne sposobnosti, invalidnost, smrt, tjelesno oštećenje. Iako za neki od ovih rizika, a u slučaju nepostojanja drugih vidova materijalnog obezbjeđenja, postoje neka novčana davanja u okviru socijalnog osiguranja, ona su uglavnom jednokratna ili nedostatna za zadovoljavanje osnovnih egzistencijalnih potreba žena i njihovim porodica.

Mogućnost da se zdravstveno osiguranje ostvari prijavom na Zavod za zapošljavanje na nivou RS ili kantona u FBiH, stvara znatno drugačiju sliku kada je riječ o pravu na zdravstveno osiguranje žena u BiH, u odnosu na penzijsko i invalidsko osiguranje. S tim u vezi, čak 98,7% žena ispitanica ima nesmetan pristup uslugama zdravstvene zaštite u okviru regulisanog zdravstvenog osiguranja.

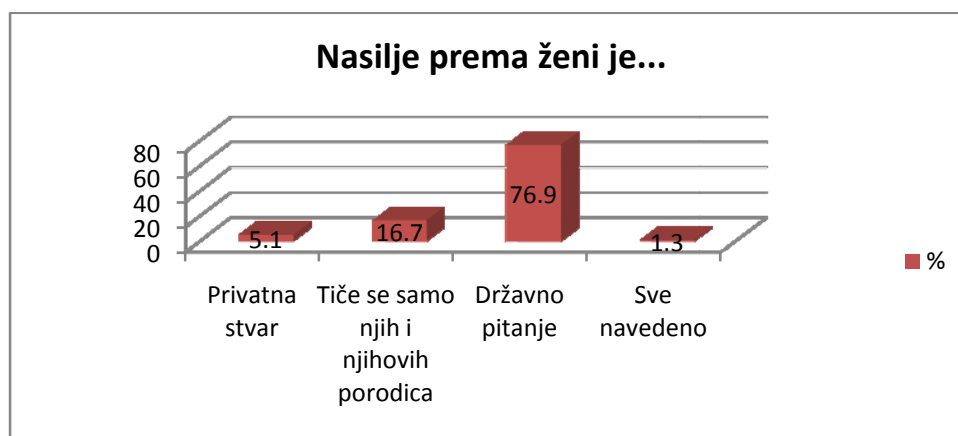
1.2. Rezultati kvantitativnog istraživanja

Rezultate našeg istraživanja predstavimo u tri cjeline. Prva se odnosi na uopštene stavove ispitanica o nasilju nad ženama, kao i o pravu žena na samodređenje, planiranje porodice, ravnopravno korištenje prihoda stečenih u bračnoj i vanbračnoj zajednici. U okviru druge cjeline rezultata, predstavimo odnos žena ispitanica prema sudskoj i administrativnoj zaštiti u slučaju kršenja njihovih prava u okviru fizičkog, psihičkog i seksualnog nasilja u partnerskoj/bračnoj relaciji. Pored toga, prikazaćemo i odnos žena prema kršenju njihovih prava na radnom mjestu, u obliku seksualnog uznemoravanja ili otkaza zbog trudnoće. U okviru treće cjeline analiziramo odnos žena ispitanica prema ustanovama i institucijama sudske i administrativne zaštite u slučaju kršenja ljudskih prava.

1.2.1. Odnos prema osnovnim ženskim pravima i nasilju nad ženama

U grafikonu br.8 prikazani su stavovi ispitanica o tome da li nasilje nad ženama privatno ili državno pitanje.

Grafikon br.8: Stavovi o nasilju prema ženama

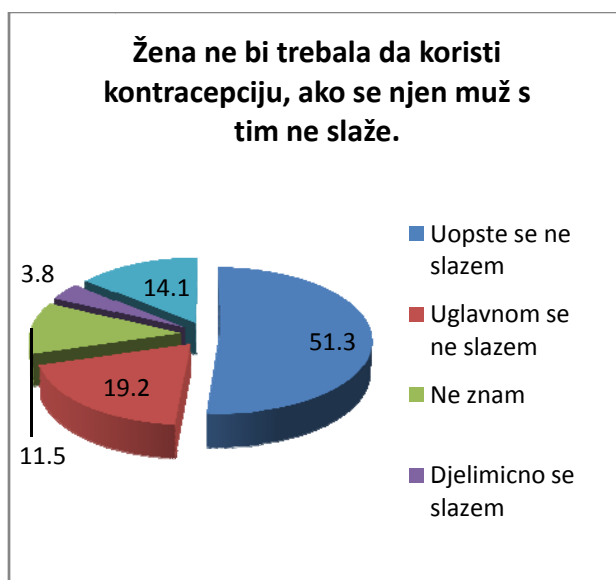

Uvidom u grafikon br.8 utvrđujemo da žene ispitanice u BiH dominantno prepoznaju nasilje u porodici kao opšte društveno-državno pitanje (76,9%). Ovakav nalaz dovodimo u vezu sa prosječno većim nivoom obrazovanja ispitanica koje su uključene u naše istraživanje. Ipak, i dalje gotovo petina ispitanika smatra da je riječ o privatnom pitanju, odnosno nečem što se tiče samo bračnih/vanbračnih partnera ili njihovih porodica. Ovo je i dalje zabrinjavajući procenat ako imamo u vidu visok prosječni nivo obrazovanja naših

ispitanica, kao i činjenicu da je riječ o tek uopštenom stavu, koji po sebi ne implicira spremnost žene da zatraži sudsku i administrativnu zaštitu u slučaju nasilja.

U grafikonima broj 9 i 10 prikazana je orijentacija ispitanika u smislu prihvatanja ili odbijanja tvrdnji u čijoj se osnovi nalazi pravo žene na samoodređenje i planiranje porodice. U osnovi prve tvrdnje (*''Žena ne bi trebala da koristi kontracepciju ako se njen muž s tim ne slaže''*) se nalazi odbacivanje prava žene na samoodređenje, odnosno njenog prava da ravnopravno sa partnerom odlučuje o planiranju porodice. Druga tvrdnja (*''Svaka žena ima pravo na abortus''*) mjeri slično vrijednosno opredjeljenje koje je povezano sa pravom žene na samoodređenje. Specifičnost druge tvrdnje jeste što pored patrijarhalnih vrijednosti, koje se odnose na dominantno ulogu žene kao majke i kućanice, može da trpi i uticaj religijskih opredjeljenja ispitanika.

Grafikon br.9: Pravo na planiranje porodice

Grafikon broj 10: Pravo na samoodređenje

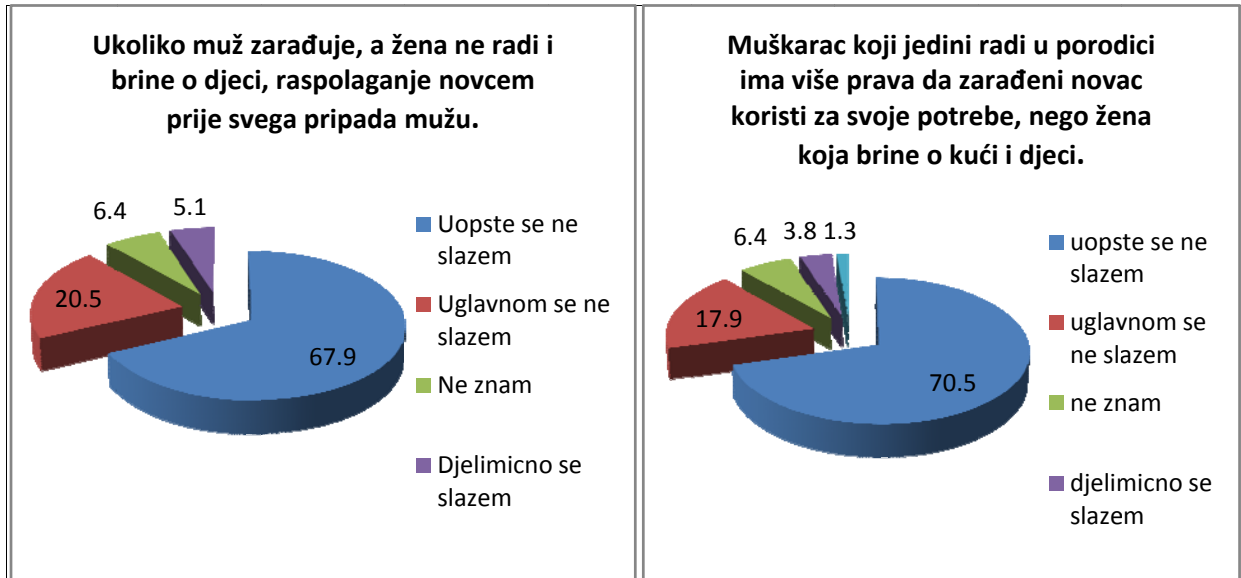

Analizom grafikona broj 9 vidimo žene ispitanice dominantno prepoznaju svoje pravo na samoodređenje, koje se nalazi u osnovi ravnopravnog učešća žene u planiranju porodice. Iako znatno manji, nije zanemariv ni udio naših ispitanika (11,5%) koje ne mogu da se opredijele po ovom pitanju, što ukazuje na značaj dalje edukacije žena u BiH o njihovim pravima. Grafikon broj 10 pokazuje nešto drugačiju sliku. Tek 65% žena se u potpuno ili djelimično slaže sa ovom tvrdnjom. Iako može značiti i odraz religijskog ili moralnog opredjeljanja, u osnovi ove tvrdnje je uvijek i pravo žene na samoodređenje, te ovakav nalaz može takođe da znači i potrebu za daljom edukacijom žena u BiH o njihovim pravima.

U grafikonima koji slijede prikazan je stepen slaganja ispitanica sa tvrdnjama koje u svojoj osnovi imaju prihvatanje *''manjeg''* prava žene na prihode stečene u braku ili vanbračnoj zajednici, ukoliko one same nisu zaposlene. Grafikon broj 11 pokazuje stepen slaganja sa tvrdnjama koje upravo znače

prihvatanje tvrdnje da muškarac koji radi ima prioritet za raspolaganjem novcem za svoje potrebe, u odnosu na ženu koja "samo" brine o kući i djeci. Na taj način se doprinos žene u porodici minimizuje, odnosno žena se vidi kao nejednaka mjuškarcu, sa manje prava.

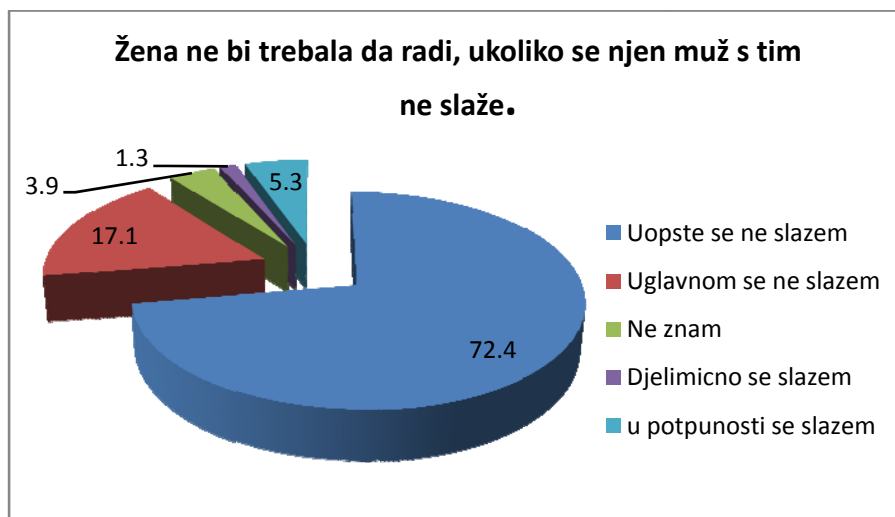
Grafikon br.11.: *Jednako pravo na prihode u braku*

Analizom oba prethodna grafikona uočavamo približno istu sliku. Tek oko 70% žena u potpunosti odbacuje ovakvo opredjeljenje za nejednakost žene. Ipak, tek se mali broj njih (3-5%) slaže sa ovakvom tvrdnjom, što govori o nivou svijesti žena u BiH, odnosno prepoznavanju njihovog prava na jednako raspolaganje zajedničkim prihodima i imovinom.

U grafikonu broj 12 prikazan je stepen prihvaćenosti tvrdnje koja u svojoj osnovi ima ograničenje prava žene na rad, od strane njenog muža.

Grafikon br 12.: *Pravo žene na rad*

Uvidom u prethodni grafikon uočavamo da žene uglavnom prepoznaju svoje pravo na rad u odnosu na bračnu relaciju. Ipak, ostaje dilema šta znači djelimično slaganje sa ovom tvrdnjom, odnosno možemo reći da i gupa od 17,1% naših ispitanika (*„uglavnom se ne slažem”*) u nekom smislu ipak prihvata ograničenje svog prava na rad pod određenim uslovima.

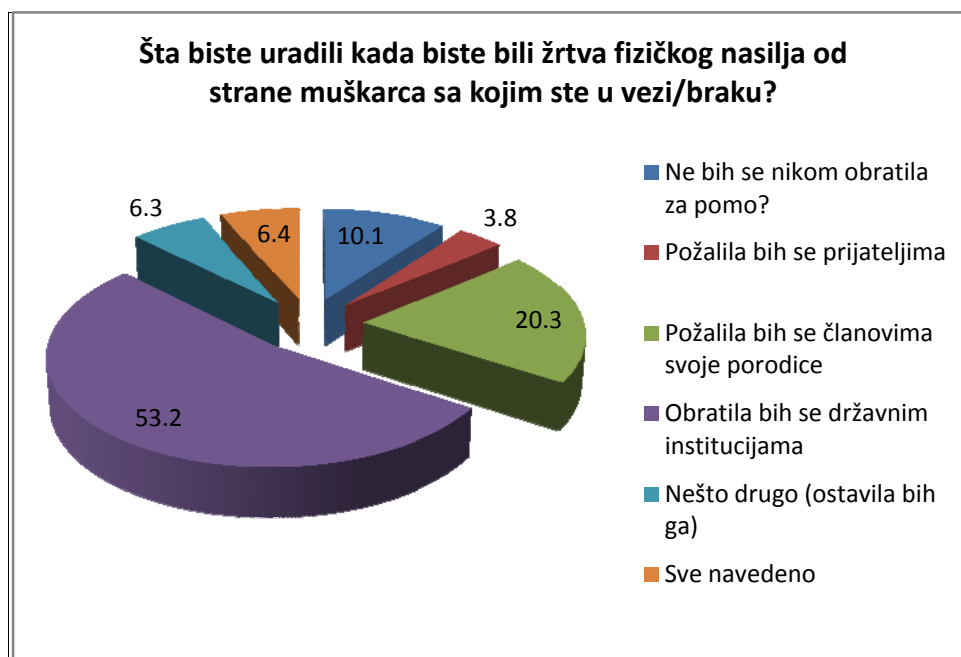
Svi ovi rezultati ukazuju na važnost dalje edukacije žena u BiH o njihovim osnovnim pravima, u odnosu na planiranje porodice i raspolaganje prihodima stečenim u braku, ali i pravu na zaštitu državnih institucija u slučaju nasilja u partnerskom odnosu.

1.2.2. Zaštita prava žene na život bez nasilja

Nasilje predstavlja najgrublji vid kršenja prava žene, prije svega prava na život, sigurnost, lični integritet i poštovanje dostojanstva, koja su sve sadržana u pravu na život bez nasilja. Od 2000. godine nasilje u porodici se uvodi kao krivično djelo u Krivični zakon RS, a od 2003. godine nasilje se tretira kao krivično djelo u Zakonu o ravnopravnosti polova BiH. Na takav način, država je formalno *„prihvatila”* nasilje u porodici kao važno, opšte društveno pitanje koje ugrožava osnovne vrijednosti jednog društva. S tim u vezi, preuzela je i odgovornost institucionalnog reagovanja u sprečavanju, ispitivanju i sankcionisanju nasilja u porodici. Međutim, čak i 10 godina kasnije, uticaj uvriježenih obrazaca nekada dominantnog patrijarhalnog, tradicionalnog društva na individualnu svijest pojedinaca i dalje je prisutan, te predstavlja jednu od najvećih prepreka za punu implementaciju novih humanističkih standarda sadržanih u novom zakonskom okviru. S tim u vezi, istraživali smo kakav je odnos samih žena prema nasilju u bračnoj/partnerskoj relaciji, odnosno da li smatraju da su za zaštitu od takvog grubog kršenja ljudskih prava nadležni privatni sistemi podrške (porodica, prijatelji) ili formalne, državne institucije. U tekstu koji slijedi prikazaćemo kako su žene ispitanice odgovarale na pitanja o tome, kome bi se od njih obratile u slučaju fizičkog, psihičkog i seksualnog nasilja u partnerskoj ili bračnoj relaciji.

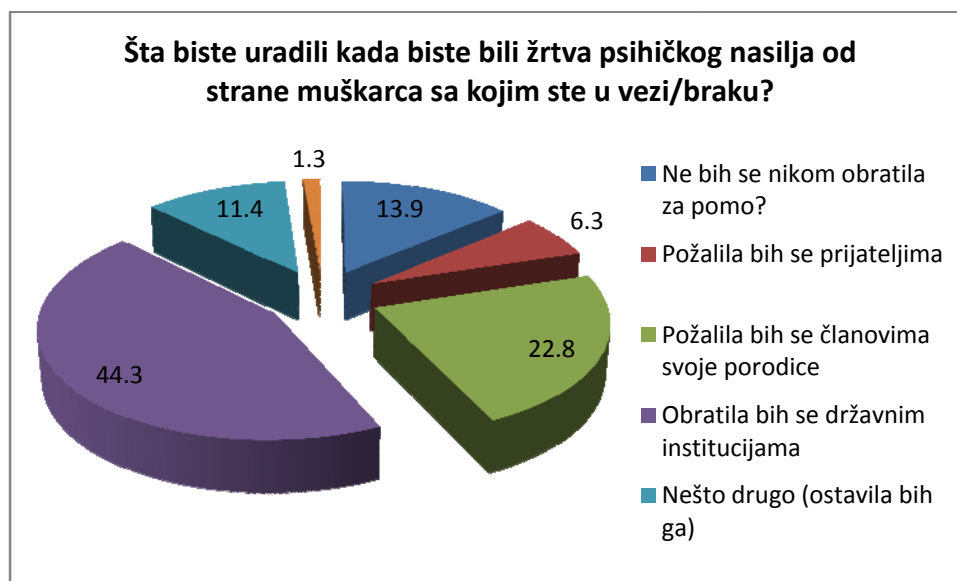
U tabeli grafikonu broj 13 vidimo podatke koje se odnose na oblik zaštite za koji se žene ispitanice opredjeljuju u slučaju fizičkog nasilja od strane muškarca sa kojim su u vezi/braku.

Grafikon br.13: Fizičko nasilje u partnerskoj relaciji

Rezultati istraživanja potvrđuju da su i dalje prisutna tradicionalna, patrijarhalna uvjerenja, po kojima je nasilje u porodici ‘privatna stvar’, a ne opšte društveno pitanje. S tim u vezi, uvidom u grafikon broj 13 uočavamo da bi se tek 59,6% žena ispitanica obratilo državnim institucijama u slučaju fizičkog nasilja od strane partnera. Najveći dio onih koje se ne bi obratile državnim organima za pomoć bi potražilo pomoć porodice (20,3%). Čak i u okviru ove grupe ispitanica, koje izjavljuju da bi se odlučile za institucionalni zaštitu, njih 11,4% ne zna kojim bi se to institucijama obratilo, što govori o nedostupnosti ukupnog institucionalnog sistema zaštite, koji bi trebao da služi i bude prepoznat od strane svojih osnovnih korisnika-građana. Pored toga, najveći broj ispitanika smatra da bi se obratilo policiji, odnosno centru za socijalni rad, što govori na važnosti ispitivanja nivoa povjerenja građana u ove institucije.

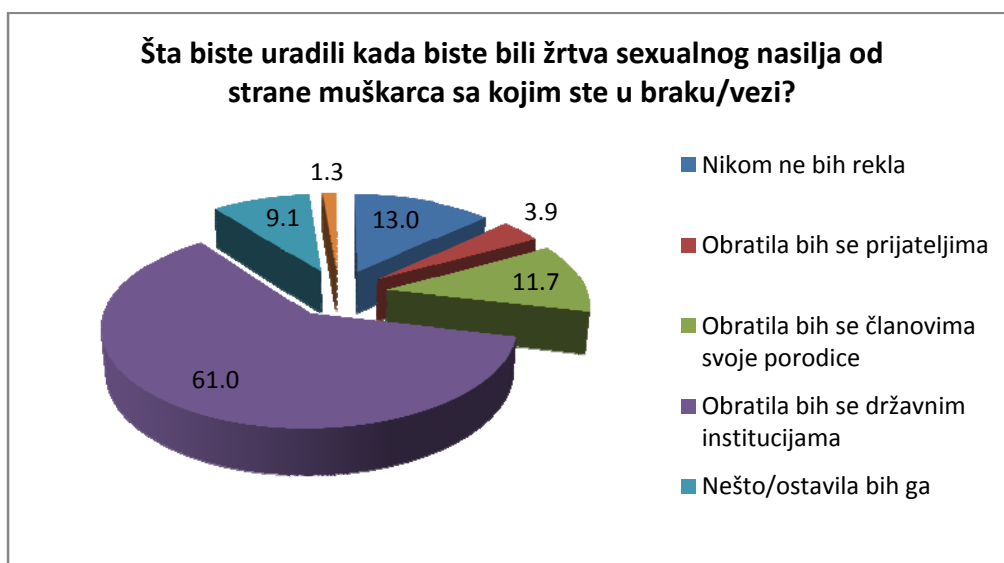
Indikatori psihičkog nasilja su znatno kompleksniji i teže mjerljivi nego indikatori fizičkog nasilja. Ipak, uvidom grafikon br.14 uočavamo sličnu sliku kao i kod fizičkog nasilja.

Grafikon br.14: Psihičko nasilje u partnerskoj relaciji

Tek za 10% manje/rijeđe se ispitanici izjašnjavaju za institucionalni odgovor za slučaj psihičkog nasilja od strane partnera državnim institucijama, nego u slučaju fizičkog nasilja. Približno sličan procenat ispitanika bi se obratio porodici (22.8%), odnosno ne bi se nikom obratilo za pomoć već bi pokušali sami riješiti problem (13, 9%). Ovakvi gotovo istovjetni stavovi ispitanika za slučaj fizičkog i psihičkog nasilja zapravo dovode u pitanje vjerodostojnost dobijenih podataka, odnosno opravdanost pretpostavke da bi se ispitanice u slučaju nasilje zaista obratile institucionalnom sistemu ili nekoj od relevantnih nevladinih organizacija.. Obzirom da su posljedice fizičkog nasilja često vidljive (masnice, posjekotine, podlivi, prelomi), te se kao takve mogu dokumentovati ljekarskim pregledom, žene žrtve partnerskog/porodičnog nasilja upravo gotovo jedino i prijavljuju slučajeve fizičkog nasilja. I u toku sudskog postupka zaštite potrebni su određeni dokazi da je nasilje učinjeno, prije svega ljekarsko uvjerenje. Sa druge strane, psihičko nasilje je znatno suptilnije, skrivenije, duže traje i dovodi do postepenog slabljenja psihičkih kapaciteta žrtve- nesigurnosti, nedoststka samopouzdanja, anksioznosti, depresije. Žene žrtve u takvom psihičkom stanju se izuzetno rijetko odlučuju za prijavljivanje nasilja nekom od nadležnih institucija. Problem u vezi psihičkog nasilja je i u tome što se teško može obezbijediti neophodan dokazni materijal za vođenje i uspješno okončanje sudskog postupka. Ukoliko se žene ispitanice u približno istom omjeru izjašnjavaju o prijavljivanju nadležnim organima slučajeve fizičkog i psihičkog nasilja, smatramo da je prije riječ o društveno poželjnim odgovorima, odnosno o prepoznavanju nasilja kao državnog a ne privatnog pitanja, a ne stvarnom opredjeljenju za institucionalnu zaštitu. U prilog ovom zaključku ide i podatak da od ukupnog broja ispitanica koje se izjašnjavaju da bi se zatražile pomoć institucionalnog sistema, njih približno petina (19,0%) ne zna kojim bi se to institucijama obratile.

Odnos prema seksualnom nasilju nad ženama od strane njihovih partnera ili muževa, takođe je snažno određen uticajem vrijednosti dominantne kulture. Tako je u patrijarhalnom društvu muž imao veća prava od žene u bračnom odnosu, uključujući i pravo na seksualni odnos, kao dio ukupnih "bračnih dužnosti". Tek razvojem liberalnog društva sa naglaskom na ljudska prava svakog pojedinca iznad prava porodice i zajednice, počinje se razmatrati koncept "silovanja u braku" i u nekada tradicionalnim, kolektivističkim društvima kakva je BiH. U grafikonu br.15 prikazani su stavovi ispitanika koji govore o odnosu prema seksualnom nasilju od strane muškarca u bračnoj/partnerskoj relaciji.

Grafikon br.15: *Sexualno nasilje u partnerskoj relaciji*

Neočekivano, najveći broj žena ispitanika se izjašnjava za obraćanje državnim institucijama u slučaju seksualnog nasilja (njih 61,0%), u odnosu na ostale oblike nasilja od strane partnera. Ovi podaci govore o povećanju svijesti žena nekim od njihovih osnovnih ljudskih prava u partnerskoj relaciji. Pored toga, značajno manja opredjeljenost za obraćanje porodici (svega 11,7%) i prijateljima (3,9%) u odnosu na ostale oblike nasilja, može da se razumije u vezi sa stidom koji žena osjeća. Osjećaj stida kao jedna od prepreka obraćanju porodici i prijateljima, može značiti posebnu opasnost u slučaju žena koje se opredjeljuju za institucionalnu zaštitu ali ne znaju kojim bi se to institucijama obratile (čak njih 22,8% od ukupnog broja onih koje bi se obratile državnim institucijama). Ove žene se, jednako kao i one koje se izjašnjavaju da se nikom ne bi obratile za pomoć (13,0%), osjećaju prepuštene same sebi u slučaju kršenja njihovih osnovnih ljudskih prava kroz seksualno partnersko nasilje.

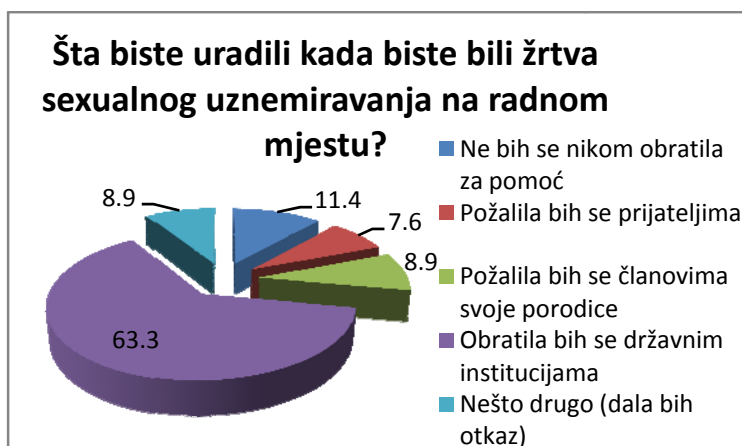
Možemo zaključiti da se najveći broj žena ispitanica izjašnjava za obraćanje državnim institucijama u slučaju seksualnog nasilja (njih 61,0%), u odnosu na ostale oblike nasilja od strane partnera. Nešto manje njih smatra da bi se obratilo državnim institucijama u slučaju fizičkog (53,2%), a

najmanje u slučaju psihičkog nasilja (44,3%). Važan je podatak da i u okviru ove grupe ispitanike koja se opredjeljuju za institucionalnu zaštitu, značajan dio njih ne zna kojim bi se zapravo institucijama trebala obratiti (11,4% u slučaju fizičkog, 19,0% psihičkog i 22,8% u slučaju seksualnog nasilja, od ukupnog broja onih koje se opredjeljuju za institucionalnu zaštitu). Ovo je važan podatak koji govori o tome da institucionalni sistem zaštite u slučaju partnerskog/porodičnog nasilja nad ženama nije dovoljno blizak i prepoznatljiv svojim osnovnim korisnicima, odnosno da im je procedura pokretanja mehanizama zaštite nejasna i nepoznata. Ispitanicima koje se izjašnjavaju za institucionalnu zaštitu ali ne znaju koju/kako, bliska je grupa ispitanica koje se izjašnjavaju da se ne bi nikom obratilo za pomoć- u slučaju psihičkog (13,9%), seksualnog (13,0%) i fizičkog nasilja (10,%) od strane muškarca sa kojim su u vezi/braku. Svima njima je zajednička bespomoćnost u odnosu na vanjske sisteme zaštite, formalne i neformalne. Možda upravo zbog toga, izdvaja se grupa ispitanica koje se od svih formalnih i neformalnih sistema zaštite opredjeljuju sa samostalnu akciju- napuštanje partnera (njih 6,3% u slučaju fizičkog, 11,4% psihičkog i 9,1% seksualnog nasilja). Međutim, etiologija nasilničkog ponašanja je takva da je rijetko može prekinuti pokušaj napuštanja partnera. Čak štoviše, ovakav pokušaj može da dovede do većeg porasta i kulminiranja nasilja nad ženom od strane partnera, ponekad čak i ubistva. Kao alternativa formalnom obliku zaštite, izdvaja se porodica, kojoj bi se ispitanici najčešće obratili u slučaju psihičkog (22,8%) i fizičkog (22,3%), a znatno manje seksualnog nasilja (11,7%).

1.2.3. Prava žena na radnom mjestu

Pravo žena na rad usko je povezano sa poštovanjem njihovih osnovnih prava na radnom mjestu. Radno okruženje je takođe jedno od mjesta na kojima žena može biti tretirana nejednako u odnosu na muškarce, ili čak postati žrtva nasilja zasnovanog na polu. U grafikonu broj 16 prikazani su stavovi žena o tome, kome bi se obratile kada bi bile žrtve seksualnog uznemiravanja na radnom mjestu.

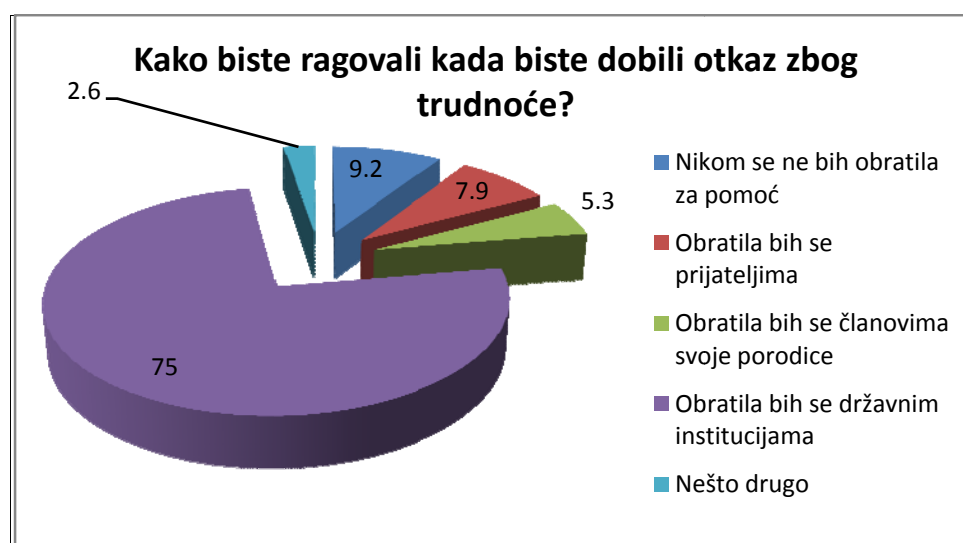
Grafikon br.16: Sexualno nasilje na radnom mjestu

Uvidom u grafikon br.16 uočavamo tek neznatno veću orijentaciju žena prema traženju institucionalne podrške u slučaju seksualnog uznemiravanja na radnom mjestu (66, 3%) odnosu na seksualno nasilje u partnerskoj relaciji (61,0%). Međutim, čak 25,3% žena od onih koje bi se obratile nadležnim organima ne zna koje su to institucije od kojih bi mogle dobiti podršku. Ovakvi nalazi takođe upućuju na osjećaj nezaštićenosti žene u slučaju seksualnog nasilja, u porodičnom i u radnom okruženju. Tome ide u prilog i dio ispitanica koje se ne bi nikom obratile za pomoć (11,4%). Neformalni sistemi podrške, kao što su porodica (8,9%) i prijatelji (7,6%), nešto su manje zastupljeni nego u slučaju nasilja u partnerskoj relaciji. Kao jedan od pasivno-aktivnih načina zaštite svojih prava, slično kao i u partnerskom nasilju, izdvaja se bijeg ili napuštanje ugrožavajućeg odnosa- davanje otkaza (8,9%).

Pravo na zaštitu zdravlja i reproduktivnih prava žena ima svoje značajne implikacije na tretman žene na radnom mjestu u slučaju trudnoće. Jedno od najgrubljih povreda prava žena na rad i zaštitu reproduktivnih prava manifestuje se samovoljnim prekidanjem radnog odnosa od strane poslodavca kada nastupi trudnoća žene radnice. S tim u vezi, podaci u grafikonu br.17 pokazuju kome bi se žene obratile zaštitu u ovakvom slučaju grubog kršenja njihovih prava.

Grafikon br.17: Otkaz zbog trudnoće

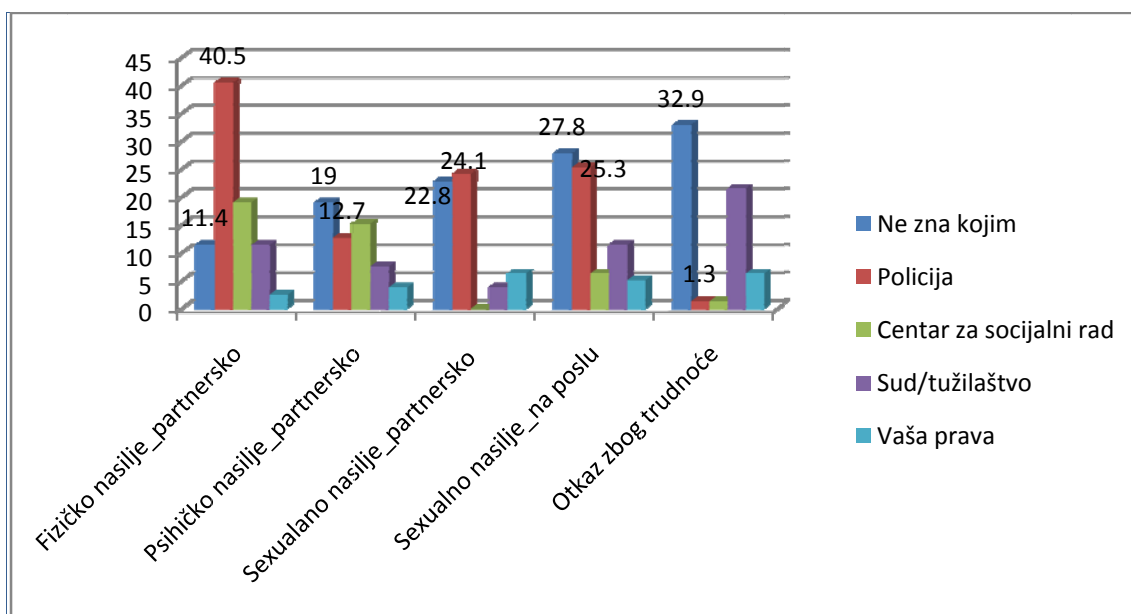
Analizom grafikona broj 17 u odnosu na prethodne podatke, možemo utvrditi da samovoljno prekidanje radnog odnosa od strane poslodavca u slučaju trudnoće žene prepoznaju kao takvo kršenje njihovih prava zbog kojeg bi bile najspremnije obratiti se državnim institucijama za zaštitu (čak njih 75%), u odnosu na sve prethodno navedene oblike nasilja u partnerskoj relaciji i na radnom mjestu. U ovom slučaju dolazi do značajnog "opadanja" orijentacije ka traženju pomoći porodice i prijatelja kao neformalnih sistema podrške. Zabrinjavajući je podatak da se čak 9,2% žena ispitanica ne bi nikom obratilo za pomoć, čak niti u ovakvom slučaju kršenja njihovih prava.

Možemo zaključiti da u slučaju grubog kršenja prava žena na radnom mjestu, u obliku seksualnog uznemiravanja i otkaza zbog trudnoće, bilježimo porast prepoznavanja važnosti obraćanja nadležnim institucijama za pomoć od strane žena ispitanica. Ipak i dalje je prisutan značajan broj žena (oko 10%) koje se ne bi nikom obratile za pomoć niti u ovim slučajevima. U isto vrijeme, značajno raste i konfuzija ili neznanje žena kada je riječ o tome kojim bi se institucijama obratile u slučaju povrede prava na radnom mjestu. S tim u vezi, od ukupnog broja žena koje se izjašnjavaju da bi tražile institucionalnu podršku u ovakvim slučajevim, značajno najviši broj je onih koje ne znaju uopšte gdje bi je tražile. Ovo su značajni podaci jer govore ne samo o značaju dalje edukacije žena o njihovim pravima, već i o važnosti razvoja ukupnog sistema zaštite prava žena na radnom mjestu. Tome ide u prilog i podatak da gotovo trećina žena koje se opredjeljuju za institucionalnu podršku u slučaju grubog kršenja njihovih prava na radnom mjestu (32,9% u slučaju otkaza zbog trudnoće i 27% u slučaju seksualnog nasilja), ne zna koje bi to bile institucije kojima bi se obratile za zaštitu. Još jednom, potvrđuje se da je sistem institucionalne zaštite osnovnih ljudskih prava žena u BiH otuđen od svojih osnovnih korisnika, kompleksan i nejasan.

1.2.4. Nivo povjerenja u ustanove i institucije za zaštitu ljudskih prava

U vezi sa prethodno prikazanim nalazima, ispitali smo i povjerenje žena u BiH u one institucije, relevantnim zakonskim okvirom utvrđene kao subjekti zaštite, koje su dužni pružiti zaštitu od nasilničkog ponašanja. To su policija, tužilaštvo i centar za socijalni rad, odnosno službe socijalne zaštite u slučaju nasilja u porodici (Zakon o zaštiti od nasilja u porodici u RS i Zakon o zaštiti od nasilja u porodici u FBiH). U grafikonu br.18 sumiran je prikaz institucija koje žene ispitanice prepoznaju kao sisteme podrške i zaštite u slučaju kršenja njihovih prava u partnerskoj/bračnoj relaciji i na radnom mjestu.

Grafikon br.18: Institucije i ustanove koje se prepoznaju kao subjekti zaštite prava žena

Analizom grafikona br.18 zaključujemo da se u slučaju fizičkog i seksualnog nasilja u partnerskoj/bračnoj relaciji, kao i seksualnog nasilja na radnom mjestu, policija izdvaja kao ‘najvidljivija’ i najznačajnija institucija zaštite prava žena od strane naših ispitanika. Fizičko nasilje je ujedno i takav oblik grubog kršenja prava žene, u odnosu na koje je i najmanji stepen neodlučnosti i konfuzije žena po pitanju institucionalnog sistema zaštite- ‘tek’ 11,4% žena ne zna kome bi se obratilo, iako prepoznaje važnost institucionalnog odgovora. Ova otuđenost od institucionalne zaštite, iako se prepoznaje potreba za njom, ‘raste’ sa složenijim i kompleksnijim oblicima nasilja, a svoju kulminaciju doživljava u slučaju otkaza zbog trudnoće. Zanimljiv je i podatak značajnog opadanja orijentacije ka centrima za socijalni rad u slučaju seksualnog nasilja, kako u partnerskoj relaciji, tako i na radnom mjestu. Pretpostavljamo da je riječ o nesenzibilnosti i nepripremljenosti ovih službi socijalne zaštite da pruže adekvatnu podršku u slučaju seksualnog nasilja nad ženama. Spremnost žena da traže sudsku zaštitu i obeštećenje je najmanja u slučaju psihičkog (7,6%) i seksualnog nasilja (3,8%) u partnerskoj/bračnoj relaciji, kao i u slučaju seksualnog uznemiravanja na radnom mjestu (5,1%). Ovi podaci govore da žene ne prepoznaju sudove kao sisteme koji mogu da im ponude zaštitu i obeštećenje u ovakvim slučajevima najgrublje kršenja njihovih prava. Tek neznatno više se sud prepoznaje kao institucija kojoj se može obratiti u slučaju fizičkog nasilja u partnerskoj/bračnoj relaciji (11,4%) a najviše u slučaju otkaza na poslu zbog trudnoće (21,5%). *Ukupno uzevši, možemo zaključiti da žene ispitanice ne prepoznaju sud kao značajnu instituciju od koje mogu dobiti zaštitu i obeštećenje u slučaju partnerskog/porodičnog nasilja i seksualnog uznemiravanja na radnom mjestu. Iako se bilježi porast nivoa prepoznavanja suda kao sistema institucionalne zaštite u slučaju otkaza na poslu zbog trudnoće, on je još uvijek zabrinjavajuće nizak i ukazuje generalno na izuzetnu otuđenost suda od žena potencijalnih žrtava nasilja u porodici i na radnom mjestu. Utvrđeno je i prepoznavanje nevladinih organizacija kao što su Vaša prava, kao sistema od kojih je moguće dobiti podršku u analiziranim slučajevima.*

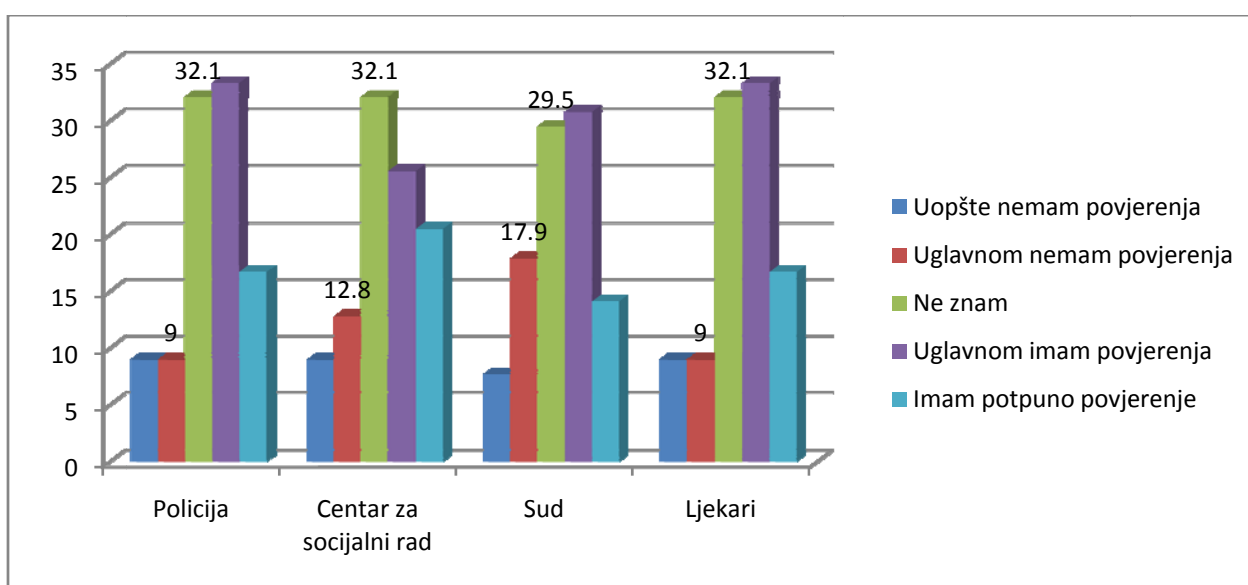
Naposlijetku, u tabeli T8 i grafikonu br.19 prikazani su utvrđeni nivoi povjerenja žena ispitanica u odnosu na sisteme institucionalne zaštite, u slučaju kršenja njihovih osnovnih ljudskih prava.

Tabela T4: Nivo povjerenja u ustanove/ institucije za zaštitu ljudskih prava

Ustanova/institucija	U potpunosti imam povjerenja		Uglavnom imam povjerenja		Ne znam		Uglavnom nemam povjerenja		Uopšte nemam povjerenja		Mean
	F	%	F	%	F	%	f	%	F	%	
Policija	17	21.8	25	32.1	20	25.6	9	11.5	7	9.0	3.46
Centar za socijalni rad	16	20.5	20	25.6	25	32.1	10	12.8	7	9.0	3.36
Sud/tužilaštvo	11	14.1	24	30.8	23	29.5	14	17.9	6	7.7	3.26
Zdravstvo	13	16.7	26	33.3	25	32.1	7	9.0	7	9.0	3.40

Analizom srednjih vrijednosti iz tabele T8 uočavamo približan prosječan nivo povjerenja u sve navedene institucije, koji se nalazi u domenu srednje vrijednosti, odnosno na granici između povjerenja i nepovjerenja. Ovo znači da u odnosu na direktno postavljeno pitanje o nivou povjerenja u navedene institucije, ispitanici pokazuju neodlučnost ili kolebanje. Smatramo da su ovi rezultati dijelom i odraz davanja društveno poželjnih odgovora, odnosno da je, prije svega imajući u vidu prethodno analizirane rezultate, nivo povjerenja znatno niži. Konkretnije, ukoliko žene ispitanice imaju povjerenja u sud, policiju ili centar za socijalni rad, zašto ih ne prepoznaju kao institucije od koje mogu dobiti podršku i obeštećenje u slučaju najgrublje povrede njihovih prava. Pregledniji prikaz nivoa povjerenje u institucije daje grafikon br.19.

Grafikon br.19: Nivo povjerenja u ustanove/institucije

Analiza grafikona br.19 potvrđuje zaključak donesen na osnovu analize srednjih vrijednosti. Gotovo najviše ispitanika se opredjeljuje kao neodlučno kada je riječ o povjerenju u sve navedene institucije (od 25-30%). Gotovo podjednako ili tek neznatno više je zastupljeno djelimično povjerenje u ove institucije (25-30%). Najveća rasprostranjenost potpunog povjerenja se utvrđuje u odnosu na cenatr za socijalni rad (20%), a najmanja prema sudu (14%). U svakom slučaju riječ je o gotovo neznatnim razlikama i sličnoj raspodjeljenosti različitih nivoa povjerenja i nepovjerenja u odnosu na sve institucije.

2. Kvalitativno istraživanje-radionice sa ženama

2.1. Ciljevi radionica

Radionice sa ženama organizovane su sa *dva osnovna cilja*: 1) prikupljanje podataka o poteškoćama u pristupu zaštiti ženskih prava u BiH iz njihove vlastite perspektive i 2) psihosocijalno osnaživanje žena u BiH.

U odnosu na cilj prikupljanja podataka, radionice predstavljaju svojevrsni vid kvalitativnog istraživanja u fokus grupama, sa ciljem ispitivanja nivoa svijesti žena o njihovim pravima, faktora koji utiču na informacije koje imaju (predrasude, patrijarhalno društvo), značenje koje konkretna prava imaju za žene lično, način na koji razumiju pristup sudskom i administrativnom odgovoru u slučaju kršenja prava žena, osjećanja koja imaju u odnosu na predstavnike sistema zaštite ljudskih prava u cjelini (policija, sud i tužilaštvo, centar za socijalni rad, nevladine organizacije), povjerenje koje imaju u institucionalne sisteme zaštite ljudskih prava, te naposljetku direktna iskustva žena o kršenju njihovih prava, te resursi i poteškoće u pristupu pravdi, koji proizilaze iz tih iskustava. Sve ove informacije doprinose prepoznavanju poteškoća u zaštiti prava žena u BiH, iz njihove lične perspektive.

U isto vrijeme, rad u radionicama smo konstrusali sa ciljem psihosocijalnog osnaživanja žena u BiH. Iako u tako kratkom vremenskom okviru ne možemo postići istinsko jačanje psiholoških kapaciteta žena, fokus na informisanju žena o njihovim pravima kao i mehanizmima zaštite u slučaju kršenja prava u BiH, sasvim izvjesno doprinosi i boljem poznavanju i razumijevanju prava, slučajeva njihovog konkretnog kršenja, kao i formalnih mehanizama zaštite i pristupa pravdi. Sve su ovo ishodi koji doprinose i psihosocijalnom osnaživanju žena. Pored toga, samo vođenje radionica je utemeljeno na poštovanju osnovnih ljudskih prava, kao što su jednak pristup, poštovanje dostojanstva svake osobe, uvažavanje različitosti, sa fokusom na snage i podsticajem za

aktivan pristup zaštiti onih prava koja su ugrožena. Na ovaj način žene učesnice dobijaju iskustvo grupnog rada koji je zasnovan na poštovanju njihovih prava, kao i prepoznavanje njihove snage i mogućnosti da se bore za adekvatniju društvenu podršku. Jedan od ishoda ovakvog iskustva je takođe veći stepen psihosocijalne osnaženosti žene.

2.2. Vremenski okvir radionica

Vremenski okvir radionica je 5 sati po jednoj grupi učesnika. Održana je radionica u Prijedoru u trajanju od pet sati, i radionica u Mostaru u trajanju od 5 sati. Ukupno trajanje radionica je 10 sati.

2.3. Ljudski i tehnički resursi

Za održavanje radionica obezbjeđeni su ljudski i tehnički resursi. Za održavanje *radionice u Mostaru*, u okviru *ljudskih resursa* obezbjeđeni su: tri pravnik iz udruženja Vaša prava i voditelj radionice/edukator. U okviru *tehničkih resursa* bilo je potrebno obezbijediti: prostor za rad (hotel Bristol), projektor, laptop, diktafon, olovke, blokovi za rad, kartice sa pravima žena, ručak i osvježenje za učesnike. Za održavanje *radionice u Prijedoru*, korišteni su sljedeći *ljudski resursi*: dva pravnik iz udruženja Vaša prava i voditelj radionice/edukator. Kao *tehnički resursi*, pripremljeni su: prostor za rad (hotel Prijedor), projektor, laptop, diktafon, olovke, blokovi za rad, kartice sa pravima žena, ručak i osvježenje za učesnike.

2.4. Učesnici radionica

U **Prijedoru** radioničarski rad je obuhvatao žene iz različitih, posebno ranjivih kategorija stanovništva, koje se nalaze pod uticajem kombinovanih grupa rizika: samohrane majke, žrtve nasilja u porodici koje su nezaposlene; višegodišnje žrtve nasilja u porodici sa neriješenim stambenim pitanjem; žene Bošnjakinje članice porodice poginulih boraca; žene Romkinje sa velikim brojem djece, neobrazovane i nezaposlene; žene predstavnice udruženja samohranih roditelja-takođe

nezaposlene. Generalno, siromaštvo i nezaposlenost se izdvajaju kao rizici koji pogađaju sve žene učesnice, a veliki broj njih ima i iskustvo različitih formi nasilja u porodici.

Radionicama u **Mostaru** prisustvovala su takođe žene koje su pogođene kombinovanim kategorijama rizika: višegodišnje iskustvo najbrutalnijeg nasilja od strane partnera i djeteta, ali i žene žrtve različitih formi fizičkog, psihičkog, seksualnog i ekonomskog nasilja, nezaposlene, sa maloljetnom djecom; žene samohrane majke sa više od troje djece, siromašne i nezaposlene, bez alimentacione podrške bivšeg partnera; nezaposlene žene pogođene zloćudnom bolešću; žene u penziji bez porodične podrške, kojima je nepravno oduzeto vlasništvo nad stanom; žene koje vode udruženja za podršku ženama žrtvama nasilja.

Zaključno, sve učesnice radionica pogođene su siromaštvom i različitim oblicima (privremenom ili dugotrajnom) nezaposlenosti. Većina njih ima iskustvo nasilja u partnerskoj/bračnoj relaciji. Više od polovine učesnika ima i maloljetnu djecu.

2.5. Sprovedene aktivnosti

U okviru održanih radionica sprovede su aktivnosti, koje možemo grupisati u šest različitih kategorija. Svaka kategorija aktivnosti je, zajedno sa objašnjenjem njenog značenja i sadržaja, predstavljena pojedinačno u daljem tekstu.

2.5.1. Rad u malim grupama, kreativne radionice

U samom početku rada, ove aktivnosti su obuhvatale zajedničku izradu i ilustraciju postera sa pravilima rada u grupi (*šta nam je važno kad radimo u grupi, šta želimo a šta ne želimo od drugih učesnika*). Drugi dio ove vrste aktivnosti obuhvatao je ilustraciju i diskusiju o karticama sa ženskim pravima i institucijama za zaštitu ljudskih prava (policija, centar za socijalni rad, sud i tužilaštvo). Svaka žena učesnica je izabrala jednu od brojnih kartica sa jednim osnovnim pravom žene na njoj, te je imala zadatak da to pravo predstavi ostalim učesnicama- šta za nju to

znači, kako ga razumije, sa fokusom na lično iskustvo kršenja ljudskih prava žena.

2.5.2. Edukacija

U cilju informisanja učesnica o njihovim pravima kao i podsticaju za dalju diskusiju o ličnim iskustvima i perspektivi, održane su *power point* prezentacije o pravima žena (bazirane na Konvenciji o ukidanju svih oblika diskriminacije žena, 1979). Fokus je stavljen na prava žena u partnerskoj relaciji i porodici (privatna sfera), prava vezana za rad i radno mjesto, kao i prava u javnom i političkom ženu. U toku prezentacije žene su pozivane da interaktivno učestvuju, tako što će podijeliti svoje razumijevanje značenja određenih prava, kao i ilustraciju kroz lični primjer ugrožavanja ovog prava. Pored toga, održana je i *power point* prezentacija o institucionalnom i vaninstitucionalnom sistemu zaštite u slučajevima kršenja ljudskih prava, uključujući i prava žena. Cilj je bio da se učesnice bolje upoznaju sa ovim mehanizmima zaštite, kao i da se provjeri njihovo razumijevanje i odnos prema pojedinim sistemima. Stoga su nakon obje prezentacije održane vođene diskusije i pojašnjavanje razumijevanja.

2.5.3. Projekcija filma

U toku radionica održana je i projekcija španskog igranog filma "Dajem ti svoje oči", koji se zasniva na ilustraciji fizičkog, psihičkog, seksualnog i ekonomskog nasilja nad ženom, kao i socijalnim faktorima na različitim nivoima (porodica, policija, zdravstvo) koji direktno ili prećutno podržavaju ove vidove nasilje. Cilj je bio da se učesnice podstaknu na diskusiju o ličnim iskustvima kršenja prava.

2.5.4. Vođena diskusija

Nakon prezentacija i projekcije filma, održane su vođene diskusije sa fokusom na lična iskustva žena učesnica koja mogu da ilustruju značenje konkretnih prava, situacije njihovog kršenja kao i iskustva sa institucionalnim sistemom zaštite. Cilj je bio da se čuje "perspektiva korisnika", odnosno da se ispita

koliko i kako žene razumiju svoja prava, te kako doživljaju institucionalni sistem zaštite.

2.5.5. *Demonstracija poštovanja osnovnih ljudskih prava žena učesnica*

Vođenje kreativnih radionica, diskusija i prezentacija zasnovano je na poštovanju jedinstvenosti i dostojanstva svake učesnice, njihovom pravu na različitost i samoodređenje, jednakom pristupu, fokusu na snage i vjeru u kapacitet za promjenu. Riječ je o humanističkom vođenju grupnog procesa, koji se zasniva na poštovanju osnovnih ljudskih prava učesnika.

2.5.6. *Evaluacija*

Na samom kraju, uz primjenu polustrukturisanog intervjua i diskusijom u fokus grupama, održana je evaluacija efekata učešća korisnica u radionici. Cilj je bio da se dobiju povratne informacije učesnika o dobitima i poteškoćama iz učešća u radionici.

2.6. *Metodologija rada*

Metodologiju rada u radionica možemo predstaviti u okviru pet cjelina: 1. uspostavljanje procesa grupnog rada, 2. uspostavljanje povjerenja i kooperativnog odnosa sa ženama učesnicama, 3. korištenje vještina fokusiranih na poštovanje osnovnih ljudskih prava žena učesnica, 4. informisanje žena, 5. procjena znanja, iskustava i potreba žena, u odnosu na zaštitu njihovih osnovnih prava i pristup pravdi. Svaka od ovih metodoloških oblasti korištena je sa ciljem kvalitativnog prikupljanja podataka i psihosocijalnog osnaživanja učesnika.

U okviru **uspostavljanja procesa grupnog rada** održane su prezentacije organizatora, predstavljanje svrhe, ciljeva radionica, kao i samog rasporeda rada. Tome je slijedila zajednička izrada pravila grupnog rada, sa ciljem uspostavljanja temelja grupne strukture i dinamike, koja vodi realizaciji prethodno definisanih ciljeva.

Uspostavljanje povjerenja i kooperativnog odnosa sa ženama učesnicama je metodološki okvir koji sadrži demonstraciju poštovanja za jedinstvenost i različitost svakog

učesnika, poštovanje dostojanstva, jednak pristup svim učesnicama, etiku participacije-prepoznavanje žena učesnica kao "eksperta iz iskustva", sa fokusom na vjeru u njihovu snagu i reurse da se bore za zaštitu svojih prava. Osnovni cilj je uspostavljanje sigurnog i povjerljivog okruženja u kome su žene slobodne da iznose svoja razumijevanja i lična iskustva.

Korištenje vještina fokusiranih na poštovanje osnovnih ljudskih prava žena učesnica obuhvatalo je primjenu sljedećih vještina:

- Vještine aktivnog slušanja i empatijskog razumijevanja
- Vještine vođenja i usmjeravanja diskusije
- Vještine postavljanja dubinskih pitanja
- Vještine pomaganja ženama da jasnije identifikuju i prezentuju svoje iskustvo
- Fokus na inicijativu, snagu i moć žena učesnica
- Vještine zatvaranja procesa i evaluacije.

Korištenje ovih vještina omogućilo je usmjeravanje grupnih procesa ka dobijanju odgovora na prethodno postavljena istraživačka pitanja, na način da se doprinose psihosocijalnom osnaživanju žena za prepoznavanje i ostvarivanje svojih prava.

Informisanje žena je metodološki okvir koji obuhvata edukaciju o dva osnovna aspekta prava žena i njihove zaštite: 1) informisanje o samom značenju i sadržaju osnovnih prava žena (Konvencija o ukidanju svih oblika diskriminacije nad ženama, 1979) u porodici, na radnom mjestu i u javnom i političkom životu; i 2) informisanje žena o pristupu pravdi u BiH kontekstu, u slučaju kršenja osnovnih ljudskih prava žena u porodici i na radnom mjestu- sa fokusom na sistem institucionalne zaštite u slučaju kršenja ljudskih prava i prava žena u lokalnoj zajednici, njegove specifičnosti, formalne i neformalne procedure u slučaju kršenja prava, itd.

Naposlijetku, **procjena znanja, iskustava i potreba žena, u odnosu na zaštitu njihovih osnovnih prava i pristup pravdi** obuhvata:

- Procjena nivoa svijesti žena učesnica o njihovim pravima, fokus na lično iskustvo učesnica

- Procjena nivoa svijesti žena učesnica o kršenju njihovih prava, fokus na lično iskustvo učesnica
- Procjena znanja o mehanizmima pristupa pravdi, fokus na lično iskustvo
- Procjena stavova i osjećanja u odnosu na sisteme i ustanove zaštite u slučaju kršenja ljudskih prava (policija, centar za socijalni rad, sud i tužilaštvo, NVO)
- Procjena poteškoća u zaštiti prava žena, fokus na lično iskustvo učesnica
- Procjena potreba za jačanjem zaštite nekih prava, u odnosu na posebno ranjive kategorije.

Osnovni benefit ovakve procjene jeste dobijanje lične perspektive i iskustva samih žena, u odnosu na značenja i sadržaj njihovih osnovnih prava, kao i u odnosu prema mehanizmima zaštite u slučaju njihovog kršenja.

2.7. Poteškoće i načini prevazilaženja

U toku izvođenja radionica pojavile su se određene poteškoće, koje su uspješno prevaziđene. Predstavimo ih u odnosu na pojedinačne radionice u Prijedoru i Mostaru.

Radionica u Prijedoru donijela je sa sobom neke specifične teškoće:

- *Nepismenost grupe Romkinje*

Zbog nepismenosti grupe Romkinje došlo je do teškoća u sprovođenju aktivnosti kao što su analiza i ilustracija kartica sa pravima i institucijama, kao i čitanje prevoda tokom projekcije igranog filma. Ova prepreka je prevaziđena tako što je jedna od prisutnih pravica čitala onim ženama koje to nisu znale same.

- *Velika heterogenost grupe*

U grupi žena koje su učestvovala u radionici u Prijedoru bile su sa jedne strane neobrazovane Romkinje, a sa druge strane žene koje su društveno aktivne na način da vode nevladina udruženja. Ova početna prepreka je prevaziđena na način da se grupna kohezija gradila fokusiranjem na zajedničke probleme: siromaštvo i nezaposlenost sa jedne, te nejednakost u partnerskim relacijama sa druge strane, kao i

poteškoće u zaštiti prava žena u odnosu na relevantne institucionalne sisteme.

Tokom **radionice u Mostaru** susreli smo se sa sljedećim poteškoćama:

- *Emocionalna preplavljenost žena sa izuzetno traumatičnim iskustvima*

U grupi je bilo nekoliko žena sa posebno traumatičnim iskustvima, kao što su višedecenijsko ugrožavanje života od strane supruga, pokušaji ubistva, odricanje majke od roditeljskog prava i dobijanje sudske zabrane prilaska- zbog životne ugroženosti od strane hronično duševno oboljelog sina, siromaštvo samohrane majke sa četvoro djece koja ne može da prehrani svoju djecu, i sl. Ove žene su imale jaku potrebu da neprestano pričaju o svom iskustvu na način koji odražava bespomoćnost i beznade. Ovaj izazov je prevaziđen tako što je voditelj radionice rezimirao priče na način na ih je povezivao sa značenjem određenih prava i institucijama koje su pružile ili trebale pružiti zaštitu, te pozivao druge učesnice na diskusiju sa sličnim primjerima ugrožavanja određenih prava, kao što je pravo na život i sigurnost.

- *Insistiranje na dobijanju konkretnih pravnih savjeta*

Nekoliko žena učesnica je imalo izraženu potrebu za dobijanjem konkretnih pravnih savjeta od strane prisutnih pravika iz udruženja Vaša prava. Tako je ženu koja boluje od teške bolesti i ne može da plati lijekove zanimalo da li negdje može da ostvari pravo na dodatnu novčanu naknadu za liječenje. Druga žena je ostala bez stana, i zanimalo ju je kako može povratiti pravo vlasništva. Treća ima problem jer muž ne plaća alimentaciju, a ona je nezaposlena i ima četvoro djece koje jedva može da prehrani. Petu su zanimala mogućnosti zaštite u slučaju nasilja u porodici, obzirom da se nakon nekoliko godina morala vratiti kod muža nasilnika, zbog dugog i neefikasnog sudskog procesa raspodjele imovine. Ova poteškoća je prevaziđena da su ženama ponuđeni kratki odgovori, a onda im se zakazivao susret u udruženju Vaša prava za dalje pravne konsultacije. Iako su ovakve "intervencije" pravile određene poteškoće u praćenju planiranog rasporeda, na temelju poštovanja perspektive korisnika prepoznata je kao prioritarna potreba žena za odgovorom pravika, zbog čega je

voditelj radionice pokazao fleksibilnost i napravio prostor za odgovor na ove potrebe.

2.8. Poseban doprinos/resursi čijim se jačanju doprinijele radionice

Poseban doprinos održanih radionica, u skladu sa prethodno definisanim ciljevima, možemo predstaviti u nekoliko cjelina.

Prije svega, učesnice su **informisane o osnovnom značenju i sadržaju prava žena**. Neke od njih nisu poznavale ni sadržaj osnovnog koncepta, pa je jedna od njih prava žena povezivala isključivo sa partnerskom relacijom (*“Moj muže je umro, neka o tome pričaju oni što imaju muževe...”*). Pored toga, neke od učesnica nisu znale za pravo žene da odbije seksualni odnos u braku ako to ne želi (*“On (muž) kaže otići ću kod druge, ili ću uzeti silom,...šta da radim, bolje da mu udovoljim”*). Druge učesnice nisu razumjele sam obim određenih prava, smatrajuću da svako ima pravo da dobije vlasništvo nad stanom (*“Neće da mi daju stan zato što sam Romkinja”*). U svakom slučaju, prezentacijom o značenju i sadržaju osnovnih prava žena, kao i vođenom diskusijom nakon toga, dat je poseban doprinos informisanju učesnica o značenju i sadržaju njihovih osnovnih prava u različitim oblastima privatnog i društvenog/javnog života.

Pored toga, učesnice su **informisane o dostupnim načinima zaštite svojih prava i pristupu institucionalnom sistemu zaštite**. Ovo je bio i jedan od najznačajnijih, unaprijed definisanih ciljeva u našem radioničarskom radu, zbog toga što je kvantitativno istraživanje pokazalo nepoznavanje žena u sistem zaštite u slučaju kršenja određenih prava, kao i ambivalentan odnos kada je riječ o povjerenju i dostupnosti.

Važan specifičan resurs ovog istraživanja jeste u tome što su se podaci prikupljali direktno iz perspektive samih žena, i njihovog ličnog razumijevanja i iskustva. Na taj način dobili smo **autentične podatke** o tome koliko i kako žene poznaju i razumiju svoja prava, kao i njihov odnos prema institucionalnom sistemu zaštite u slučaju njihovog kršenja.

Naposlijeku, ovakvim istraživačkim pristupom smo prepoznali i osnovne rizike u sistemu zaštite prava žena u BiH, u odnosu na **specifične, posebno ugrožene kategorije žena**. Takvim kategorijama visokog rizika pripadaju siromašne i nezaposlene samohrane majke, koje nemaju podršku oca u brizi o djeci, bilo zbog toga što je mrtav (tada nema alimentacione podrške, ali niti bilo kakve druge specifične naknade) ili zbog toga što ne plaća alimentaciju. Problem sa neplaćanjem alimentacije je specifičan u odnosu na BiH sistem socijalne i sudske zaštite. Naime, značajan broj očeva radi poslove za koje ne potpisuje ugovor o radu (radi *“na crno”*) ili dobijaju finansijsku pomoć od porodice u insotranstvu. U tom slučaju, iako mogu da imaju veliki prihod na bankovnom računuu, ne postoje mehanizmi osiguravanja plaćanja alimentacije. Posebno rizičnoj kategoriji pripadaju i žene koje su odlučile prekinuti dugogodišnje nasilje u porodici napuštanjem partnera, siromašne su i nezaposlene, nemaju regulisan smještaj, imaju maloljetnu djecu (boravak u *“Sigurnoj kući”* je vremenski ograničen na nekoliko mjeseci). Zbog složenog i dugotrajnog sudskog postupka, takve žene su ponekad prinuđene da se ponovo vrate u zajedničko domaćinstvo sa mužem nasilnikom. Kao poseban rizik za prava žena u Romskoj populaciji prepoznavamo ne samo odsustvo osnovnog nivoa obrazovanja žena Romkinja, već i njihovo nerazumijevanje značaja obrazovanja u cjelini. Značaj obrazovanja se povezuje sa osnovnom pismenošću (*“Mogu uvijek naučiti čitati i pisati”*), dok se ne prepoznaje uloga obrazovanja u ostvarivanju prava na rad i unaprijeđenje prava žena u cjelini. Sve ove žene pokazuju duboko nepovjerenje i razočaranost u institucionalni sistem zaštite, te izuzev učesnika iz Romske populacije, pokazuju i visoko rizičan ukupan nivo beznađa i bespomoćnosti u odnosu na zaštitu svojih osnovnih prava.

Unatoč navedenom, smatramo kao veliku snagu ovih radionica u tome što su ostvarile **visoku motivaciju žena** za učešćem. Iako na početku radioničarskog procesa nesigurne, pasivne i beznadežne, žene su postepeno sa sve većim entuzijazmom dijelile svoje perspektive i iskustva sa kršenjem prava i sistemima zaštite. U okviru načina na koji je radionica vođena, žene su dobile pozitivno iskustvo podrške i osnaživanja,

tokom odnosa koji je zasnovan na prihvatanju i poštovanju, te povjerenju u njihove kapacitete i resurse.

2.9. Posebne slabosti/ kritični faktori uočeni tokom izvođenja radionica

Tokom izvođenja radionica izdvojila su se četiri najznačajnija kritična faktora:

- kratak vremenski okvir za izvođenje radionica,
- preširoko definisani ciljevi u odnosu na vremenski okvir,
- prevelika heterogenost grupa učesnica, i
- visok nivo emocionalne preplavljenosti pojedinih učesnika, u odnosu na višegodišnje iskustvo ugroženosti i nemogućnosti zadovoljenja nekih od svojih osnovnih prava, prije svega prava na život.

Heterogenost uzorka direktno proizilazi iz široko postavljenih osnovnih ciljeva radionica. Na takvom osnovu, kao jedan od osnovnih kriterijuma za učešće je dobrovoljna participacija i potreba žena za ovakvom vrstom radionica, što je sa sobom nosilo faktor nepredvidljivosti, koji je doprinio velikoj heregonosti grupa u kojima su održane radionice. Iako je ovakva razuđenost poteškoća žena donijela zasigurno i određene benefite u odnosu na definisane ciljeve rada, za sljedeću selekciju uzorka predložila bih homogenije grupe učesnika. Pored toga, opravdano je pretpostaviti da bi veći vremenski okvir radionica doprinio adekvatnijoj i obuhvatnijoj realizaciji definisanih ciljeva projekta.

Generalno, jedan od od dominantnih kritičnih faktora u odnosu na same žene jeste da se one velikom većinom bore za ostvarenje nekih od svojih najosnovnih prava povezanih sa pukom egzistencijom, kao što je pravo na život (od prijetnje i pokušaja ubistva, fizičkog nasilja do prava da imaju šta jesti). Zbog preplavljenosti iskustvom traženja hrane po kontejnerima ili vođenjem djece na ručak u javnu kuhinju, učesnice se ne mogu fokusirati na diskusiju o pravima žena u radnom okruženju ili u društvenom i političkom životu. Preokupiranost osnovnim, egzistencijalnim problemima kao

pokušaj odgovora na bazične egzistencijalne potrebe, ne ostavlja puno energije i motivacije za samoaktuelizaciju žene i u okviru nje borbi za pravdenije društvo. S tim u vezi, pored važnosti podrške osnovnom egzistencijalnom osiguranju ovih žena i njihove maloljetne djece, prepoznaje se naglašena potreba za kontinuiranom psihosocijalnom podrškom, kao i psihološkom pomoći za integraciju traumatskog iskustva žena učesnica radionica.

2.10. Uticaj sprovedenih aktivnosti na život žena i njihovih porodica

Možemo zaključiti da su u okviru radionica sprovedene aktivnosti, doprinijele nekim pozitivnim promjenama u ličnoj perspektivi žena učesnica, što direktno utiče na doprinos njihovim roditeljskim kapacitetima. Takođe, uočene slabosti institucionalnog sistema zaštite i na tom osnovu predložene preporuke, mogu podstaći neka nova istraživanja koja će podstaći i važne promjene u samom sistemu zaštite. Ove doprinose predstavice u sljedećih sedam zasebnih cjelina.

- Informisanje žena o njihovim pravima u prije svega privatnim, ali i javnim/političkim sferama, je prvi korak u razvoju takvog društva u kojem žene prepoznaju svoja prava
- Informisanje o predstavnicima sistema zaštite prava žena utiče na povećanje sigurnosti žena u lokalnoj zajednici i društvu u cjelini, odnosno na povećanje doživljaja prava žene da zatraži pomoć i sa tim povezanog samopouzdanja
- Naglašavanje i potom prepoznavanje obrazovanja kao načina da se razviju nove kompetencije za povećanje postojećeg nivoa zaštite prava žena, ili samo kao način da se svoja prava zaštite na bolji način, može da utiče na povećanje motivacije za dalju edukaciju žena učesnika
- Svaka nova edukacija i motivacija žena o njihovim pravima indirektno povećava

- njihove roditeljske kapacitete za adekvatniju zaštitu prava svog djeteta
- Prepoznavanje potrebe da se u lokalnoj zajednici moraju organizovati specifične aktivnosti za adekvatno informisanje žena o njihovim pravima i pristupu mehanizmima zaštite
- Prepoznavanje potrebe da se organizuju posebno senzibilirani sudovi za rad sa specifičnim kategorijama žrtava ugrožavanja osnovnih ljudskih prava/prava žena, može da predstavlja skromni doprinos borbi za adekvatniju sudsku zaštitu ugroženih žena u BiH
- Prepoznavanje potrebe za organizovanjem kontinuirane psihosocijalne podrške ženama žrtvama grubog kršenja njihovih prava, može da predstavlja inicijaciju za nove projektne aktivnosti, koje će naposljetku doprinijeti obogaćivanje institucionalnog sistema podrške i zaštite za ovu specifičnu vrstu usluge.

2.11. Relevantni aspekti uočeni u odnosu na pristup žena institucionalnom sistemu zaštite ljudskih prava

U toku sprovođenja radionice izdvojili su se neki specifični rizični aspekti u odnosu na pristup žena institucionalnom sistemu zaštite ljudskih prava:

- Komplikovane i nejasne procedure pristupa institucionalnom sistemu zaštite u slučaju kršenja ljudskih prava u BiH
- Ne postoji specijalna, adekvatna i pravovremena sudska reakcija i zaštita u slučaju nekih posebnih rizika koji zahtijevaju prioritarnu reakciju, kao što su nasilje u porodici, prije svega u slučaju porodica sa maloljetnom djecom
- Ne postoji dugotrajna i samoodrživa ukupna zaštita žena koje nakon dugogodišnjeg zlostavljanja odluče napustiti muža, prije svega ako imaju maloljetnu djecu
- Nema specijalne, adekvatne zaštite i brige o maloljetnoj djeci žena koje nemaju podršku drugog roditelja (mrtav je ili ne plaća alimentaciju)

- Otežan pristup neobrazovanih, nepismenih žena iz Romske populacije sistemu zaštite
- Ne postoji adekvatna i pravovremena psihosocijalna zaštita žena sa posebno traumatskim iskustvom
- Naposljetku, jedinstven institucionalni sistem zaštite nije senzibiliran za različite, specifične kategorije problema povezanih sa kršenjem prava žena.

2.12. Prava žena u javnom i političkom životu

Iako je u sadržaju radionica posebno mjesto posvećeno diskusiji o pravima žena u javnom i političkom životu u BiH, ova tema nije probudila zanimanje učesnica. Čak naprotiv, na svaki pokušaj analize nekog od prava iz društvenog i političkog života (kao što su pravo žena da biraju i budu birane, pravo na zauzimanje rukovodećih položaja, obavljanje svih javnih funkcija na svim nivoima vlasti, političkim partijama itd.), učesnice su "vraćale" diskusiju na neka od najbazičnijih ljudskih prava kao što su pravo na život/život bez nasilja, u odnosu na specifične rizike koje donosi siromaštvo, nezaposlenost i briga o djeci u jednoroditeljskim porodicama. Ovakvu orijentaciju žena ka najbazičnijim ljudskim pravima koji se odnose na zaštitu osnovnog fizičkog i psihičkog integriteta, analizirali smo iz dvije perspektive. Prva je individualno-psihosocijalna, koja se fokusira na hijerarhiju potreba i sa njima povezanim pravima. Druga je perspektiva makro-nivoa, iz koje posmatramo specifičnosti BiH društva u cjelini, u odnosu na javna i politička prava žena.

Na individualnom nivou posmatramo učesnice kao ljude kojima nisu zadovoljene neke od primarnih potreba, koje Maslov (1943) naziva fiziološkim potrebama i potrebama za sigurnošću. Potreba za hranom je jedna od fizioloških potreba. Učesnicama koje hranu traže po kontejnerima ili nemaju od čega djeci da naprave ručak pa ih vode u javnu kuhinju, nisu ponekad zadovoljene ni ove osnovne fiziološke potrebe. Ipak dominantno, kod naših učesnica usljed nedostatka stalnog posla ili različitih oblika ugroženosti kao posljedice kontinuiranog nasilja, nije zadovoljena potreba za ličnom i sigurnosti

porodice. Fiziološke i potrebe za sigurnosti Maslov smatra potrebama najnižeg nivoa, što znači da ukoliko one nisu zadovoljene pojedinac je primarno sa njima preokupiran, te nema motivaciju da se bavi bilo čim drugim osim njihovog zadovoljenja. Sa druge strane, učešće u društvenom i političkom životu možemo prevashodno smatrati motivisano onim što Maslov naziva potrebama za uvažavanjem i samoaktuelizacijom, i one se javljaju tek kad su zadovoljene potrebe nižeg nivoa. U odnosu na naše učesnice radionica, ovo bi značilo da ih njihova primarna preokupiranost da zadovolje neke od osnovnih fizioloških i potreba za sigurnošću, sprečava da budu motivisani za učešće u društvenom i političkom životu. U situaciji kada ne znaju kako će naredni dan nahraniti djecu, kada usljed nasilja partnera postoji stalna prijetnja njihovom ili životu djece, kada nemaju stalan (ili nikakav) posao pa ne mogu da računaju na obezbjeđenu egzistenciju svoje porodice u nekom budućem periodu, ukoliko kada je njihov ukupan sadašnji i budući opstanak neizvjestan kao i opstanak njihove djece, žene nemaju interes da se bave svojim učešćem u društvenom i političkom životu. Paradoksalno, jer bi upravo takvim učešćem mogle da ostvare neka od svojih osnovnih prava, odnosno zadovolje potrebe koje su sa njima povezane.

Sa druge strane, posmatramo kakav je odnos prema pravima žena u društvenom i političkom životu u BiH u cjelini. Na nivou pravno-institucionalnog okvira rade se brojne reforme i strategije u pravcu unaprijeđenja zastupljenosti žena u javnom i političkom životu BiH. U skladu sa Zakonom o ravnopravnosti spolova u Bosni i Hercegovini (član 26. tačka a) organizovana je čak i posebna Agencija za ravnopravnost spolova Bosne i Hercegovine, koja prati i analizira stanje ravnopravnosti polova u Bosni i Hercegovini i o tome izvještava Vijeće ministara Bosne i Hercegovine. Na osnovu tih analiza sačinjavaju se izvještaji, mišljenja, sugestije i preporuke radi upućivanja nadležnim tijelima na državnom nivou. Jedna od preporuka dovela je 2013.godine do Izmjena i dopuna Izbornog zakona Bosne i Hercegovine, u kome se ustanovljava da postoji jednaka zastupljenost kada je jedan od polova zastupljen sa 40% od

ukupnog broja kandidata i kandidatkinja na listi (prije toga kvota je bila 33%).

Agencija za ravnopravnost spolova u BiH prikazala je analizu ukupnog učešća žena u zakonodavnoj vlasti u BiH, u odnosu na izbore 2014. godine. Tako je na nivou Predstavničkog doma Parlamentarne skupštine BiH ukupno učešće žena 23,8%, što predstavlja porast od 4,9% u odnosu na 2010.godinu. U okviru članova Predstavničkog doma Parlamenta FBiH ima 21,4% žena, što je takođe povećanje u odnosu na 4,1% u odnosu na 2010.godine. Za razliku od ovih tijela, na nivou Narodne skupštine Republike Srpske učešće žena je 15,6%, što predstavlja pad od 7,6% u odnosu na izbore 2010.godine. Nešto je niži prosječan procenat izbranih žena na kantonalnom nivou (18,4%), pri čemu je moguće uvrstiti velike razlike među pojedinačnim kantonima. Tako je ukupno učešće žena u parlamentu Unsko- saskog kantona tek 6,7% (*resource://pdf.js/web/*). Interesantno je da ovakvi rezultati dolaze tek godinu dana nakon što je izmjenama i dopunama zakona povećana kvota za ravnopravno sudjelovanje u vlasti na 40%. U svakom slučaju možemo utvrditi, da mjestimični porast i pad zastupljenosti žena na različitim nivoima vlasti ostvaren na izborima 2014.godine potvrđuje, da samo unaprijeđenje zakonskog okvira nije direktno povezano sa stvarnom društvenom promjenom koja se takvom normativnom reformom želi postići. S tim u vezi, ovakvi rezultati ukazuju prije na potrebu daljeg ispitivanja društveno-političkih faktora koji diktiraju porast ili pad učešća žena u javnom i političkom životu BiH, nego što daju osnovu za donošenje konkretnih zaključaka.

Kao što promjene normativnog okvira po sebi ne znače unaprijeđenje zastupljenosti žena u javnom i političkom životu, tako ni njihova zastupljenost u zakonodavnoj i izvršnoj vlasti po sebi ne znači ravnopravnost u odlučivanju o važnim društvenim pitanjima. Pritom nije riječ samo o tome da je aktuelni procenat žena u zakonodavnim i izvršnim vlastima na svim nivoima ispod uvedene kvote (u prosjeku oko 20%). Stvarno učešće žena u odlučivanju nije uvijek direktno povezano sa njihovim mjestima čak niti u zakonodavnoj vlasti. U BiH se izvori moći nalaze prije svega u političkim strankama,

odnosno novcu i vezama oko kojih se gradi stranačka hijerarhija. U ovakvoj piramidi moći u okviru političke stranke, žene se najčeće (i kada uopšte postoje) nalaze na dnu piramide, te u skladu sa svojom pozicijom moraju da prihvataju politička pravila donesena sa vrha hijerarhijske ljestvice. Podatke o tome koliko se žena zaista u nekim političkim strankama nalazi pri vrhu odlučivačke piramide nije moguće pronaći niti u jednim izvještajima ili istraživačkim nalazima. Podatak da u BiH nema, u bilo kojoj mjeri uticajne, političke stranke u kojoj je žena predsjednica, ostavlja prostora za opravdanu bojazan da, unatoč formalno- pravnoj reformi, i dalje dominiraju vrijednosti tradicionalnog, patrijarhalnog društva, prema kojima muškarac ima veću vrijednost i prava od žene, čija je dominantna uloga majke i domaćice.

VAŠA PRAVA BiH
Legal Aid Network

Safeta Hadžića 66a, 71000 Sarajevo
tel. +387 33 789 105; fax. +387 33 789 106
www.vasaprava.org

Tiraž: 1000 kom.

Sarajevo, 2015. godine